

Ge dina vänner
och bekanta
chansen att lära känna
FÖRR OCH NU.

Skicka in namn och adress
på två nya prenumeranter
och dig själv, så får *du*
en bok i present.

FÖRR OCH NU

TIDSKRIFT FÖR EN FOLKETS KULTUR NR 2 1983 PRIS 20KR

FÖRROCHNU

Tidskrift för en folkets kultur

Styrelse:

Gun Kessle, ordförande
Ulla-Britt Antman, avsv. utg.

Tomy Gustavsson

Gunilla Karlsson

Per-Olov Käll

Anne Lidén

Mats Miljand

Margareta Zetterström

Håkan Ågren

Kent Begler

Christina Ericsson

Inga-Lill Eriksson

Ann-Katrin Lennartsson

Kerstin Nordfors

Adress: Hornsgatan 170, 2 tr.
117 28 Stockholm

Telefon: 08-84 73 14

Mottagning: måndagar: 18-20.00 med samma namn.

Postgiro: 35 60 72 — 9

Bankgiro: 324 — 1262

Prenumeration: 75:—/4 nr

Stödprenumeration: 100:—/4 nr

Medlemskap: 250:—

Årsavgift: 50:—

Förr och Nu ägs av föreningen
med samma namn.

Föreningens paroller är:

• FÖR EN FOLKETS KULTUR

• FÖR EN FOLKETS HISTORIA

• FÖRSVAR FÖR YTTRANDE-

OCH TRYCKERIHET

• ANTIIMPERIALISM

Innehåll

Lars-Gunnar Liljestrand. Ledare.

Gun Kessle. Fördöm brudbränning!

Några fakta om »hemgiftsmord».

Bekämpa den skändliga brutaliteten mot kvinnor.

»Kvinnliga arbetare behandlas sämre än rått kött».

Jan Thon. Norsk litteratur — En ny tid är i görningen.

Carl Henrik Svenstedt. Honungsprovning.

Gun Kessle. Albert Dubout.

Per-Olov Käll. Den moderna geometriens födelse.

Lars André. Appendix B — Bortkommen

Bokanmälningar

4

7

8

11

14

17

28

31

44

54

60

Omslag: Albert Dubout

Ledare

Yttrandefrihetsutredningen lade 1979 fram ett delbetänkande (SOU 1979:49) där man skisserade två alternativ till nya grundlagar för yttrandefriheten. Det ena alternativet innebar att tryckfrihetsförordningen inte ändrades medan andra yttrandeformer, fick en särskild grundlagsreglering. Det andra alternativet, som utredarna förespråkade, var en gemensam yttrandefrihetsgrundlag för såväl tryckta skrifter som radio, TV, film, teaterföreställningar, möten, demonstrationer och utställningar. Grundtanken var enligt utredarna att få till stånd en enhetlig lagstiftning för alla medier.

Bortsett från själva innehållet var förslaget anmärkningsvärt av två skäl. För det första fanns det ingen uttalad opinion bland konstnärer och teaterfolk för en sådan lag. I själva verket är skyddet för teatrar och utställningar mycket gott och genom tryckfriheten värnas också indirekt de övriga yttrandeformerna. Man har därför skäl att bli misstänksam då överheten opåtalat kommer och säger sig vilja skydda yttrandeformerna med en ny grundlag. För det andra försvinner Tryckfrihetsförordningen som särskild grundlag med utredarnas huvudalternativ.

Sedan drygt tvåhundra år har tryckta skrifter uppfattats som så viktiga för den fria opinionsbildningen att de omgärdats med ett omfattande och detaljerat skydd med ensamansvar,

meddelarskydd, förbud mot censur och förhandsingripanden, systemet med lekmanjurym. Ett sådant skyddsverk kan inte oskadd överleva en »enhetlig» lagstiftning med t ex den statliga monopolradion och den förhandscensurerade filmen. Det har också utredarna väl insett och i sin skiss till ny grundlag har de opererat bort tryckfrihetens grunddefinition som nu återfinns som portalparagrafen i Tryckfrihetsförordningen och som förbjuder censur och förhandsingripanden.

I ett par års tid har det varit tyst kring utredningen och dess förslag. Men nu börjar tiden närma sig för ett slutbetänkande från utredarna och då har en tryckfrihetsvänlig opinion formulerat sig. När så kravet på att tryckfrihetsförordningen skulle lämnas ifred också kom upp på tidningarnas debattsidor förklarade en majoritet av utredarna att de svängt och drog tillbaka sitt huvudalternativ. Det återsår att se om de också står fast vid det då slutbetänkandet kommer. Historien har lärt oss att överheten ofta kan till det yttre gå en opinion till mötes bara för att sedan få igenom en försämring av lagstiftningen på en annan punkt. Ett i tiden närliggande exempel på det är Massmediautredningens förslag som 1976 drogs tillbaka efter en hård kritik som särskilt riktade sig mot tanken att ersätta juryn med en central yttrandefrihetsdomstol. Men samtidigt infördes

istället den s k IB-paragrafen som öppnade en stor lucka i Tryckfrihetsförordningen.

Även om utredarna verkligen skulle överge sitt huvudalternativ är deras förslag nummer två inte bra. Det är en yttrandefrihetsgrundlag för andra yttrandeformer än det tryckta ordet.

Förslaget innebär att principen om jurystadfästes vid prövning av yttrandefrihetsbrott på samma sätt som nu sker för tryckta skrifter. Men detta väger inte på långt när upp de försämringar som utredarna i övrigt kommer med. Särskilt yttrandefrihetsfientligt är en paragraf att domstol får »utfärda förbud att på nytt offentligt framföra» ett brottsligt yttrande. Skrivningen måste vara unik i svensk rättshistoria. Det handlar om att man vill kunna bannlysa ett visst yttrande och förhindra att det framförs i radio, ljud- eller bildupptagningar, på teater eller utställningar under en tid av fem år. Innan domstol avgör kan ett provisoriskt förbud utfärdas. En teaterföreställning skulle då kunna stoppas redan efter genrepet. Vidare ger förslaget ökade möjligheter att ingripa mot och upplösa möten och demonstrationer.

I inledningen till sitt delbetänkande skrev utredarna: »Under senare år har ett omfattande arbete lagts ned på att stärka grundlagskyddet för de grundläggande fri- och rättigheterna. Det arbetet fortsätter.»

Det är en fräck historieförfälskning om man tänker på att regeringsformen 1974 avskaffade principen om oförytterliga medborgerliga fri- och rättigheter och att det under 60- och 70-talen gjorts allvarliga inskränkningar i tryckfriheten (meddelarskyddet och ensamansvaret). Men när utredarna talar om att »arbetet fortsätter» så stämmer det sätillvida som att det är samma reaktionära överhetssyn som gör sig gällande inom lagstiftningen nu som tidigare. Det visar med all önskvärd tydlighet yttrandefrihetsutredningens skiss till ny grundlag. Mot den måste vi ställa försvaret av de medborgerliga fri- och rättigheterna.

FÖRSVARA TRYCKFRIHETSFÖRORDNINGEN!

FÖRSVARA YTTRANDEFRIHETEN!

Lars-Gunnar Liljestrand

Fördöm brudbränning!

av *Gun Kessle*

I Indien kämpar kvinnorörelsen mot brudbränning och för att det lagstadgade förbudet mot hemgift skall respekteras. Men i våra länder finns ingen stor solidaritet med de indiska kvinnorna.

Många tycks inte tro att kvinnans ställning i Indien är så svår som den i verkligheten är. Man ser i TV välskötta och sari-klädda kvinnor på internationella konferenser. Premiärministern själv är kvinna. Kvinnor framträder i FN och kvinnor representerar Indien ute i världen. Då kan det väl inte vara så illa. Man överdriver nog.

Men då ser man bara överklassen. Den allra högsta överklassen. Verkligheten för de många hundra miljonerna kvinnor som inte tillhör den högsta klassen är helt annorlunda.

Kvinnorna har inget verkligt värde. Kvinnor tjänar inte in mycket till familjen. Och kvinnolönerna sjunker allteftersom massarbetslösheten tilltar. Men dessa värdelösa kvinnor äter de också. Kvinnor blir mer och mer en ekonomisk börda för den man som åtar sig att gifta sig med dem. Så ser det ut i de flesta familjer ända upp på gränsen till den högre medelklassen.

För att en flicka då skall kunna giftas bort måste flickans far betala för att få tag i någon som vill ta hand om henne och gifta sig med henne. Hemgiften är visserligen förbjuden i lag men i verkligheten kräver en man en ordentlig betalning för att ta emot en kvinna i sitt hus.

Inte undra på att det är en sorglig dag då en flicka föds! Och särskilt de yngre tjänstemän-

nen försöker få så stor hemgift som möjligt. De kanske också har olyckan att ha systrar som de måste försöka gifta bort. Det är därför många unga brudar bränns upp.

Den som gifter sig flera gånger kan få mångfaldig hemgift. Det är därför unga brudar brinner upp vid spisen. Och om flickans far inte i tid kunnat betala hela hemgiften eller om han ruinerar sig i de dåliga tiderna och inte kan få fram pengar nog då går det bruden illa. När hon står där och gräddar chapati — de tunna ojästa kakor av mjöl och vatten som utgör huvudinnehållet i mannens dagliga matsäck — håller svärmodern fotogen över henne och bränner upp henne. Eller också är det svärfadern som eldar upp henne. Eller också hjälps hela familjen åt. När hon är uppeldad letar familjen efter en ny brud med ny hemgift.

Det här låter cyniskt. Men verkligheten är precis så här hemsk. Det är därför vi publicerar dessa texter ur en av de fattiga och kämpande indiska progressiva tidskrifterna: »The Mass Line.» Det här är inget »problem» att skriva fint och städat om. Men om systerskapet är någonting att ta på allvar så skriv till Indira Gandhi och kräv:

Dels att de brottslingar som bränner upp unga flickor för hemgiftens skull skall uppsättas och straffas och inte som nu få löpa;

Dels att den lag som står i lagböckerna mot hemgiftssystemet också verkligen skall efterlevas.

Foto: *Gun Kessle*

Några fakta om »hemgiftsmord»

Årsrapporten för Dehli gällande antalet föds-
lar och dödsfall under 1980 visar att kvinnor
svarar för 65% av det totala antalet dödsfallen
på grund av bränder. I åldersgruppen 0-14 år
dör nästan lika många flickor som pojkar. I
gruppen 15-24 år dör emellertid 2 1/2 gånger så
många flickor som pojkar och i åldrarna 25-44
år dubbelt så många kvinnor som män.

Officiell statistik från Inrikesministeriet som
lämnats till tidningarna om sådana »dödsfall ge-
nom brand» visar en uppgående trend för
Dehli. Enligt dessa siffror och tidningsrappor-
ter bränns mer än en kvinna till aska i huvud-
staden varje dag. Majoriteten av kvinnorna
har varit gifta kortare tid än ett år. Även då
hemgiftsgalna makar och släktingar inte direkt
bränner ihjäl de nygifta brudarna så driver de
dessa till en sådan fullständig förtvivlan att
självmodr tycks vara den enda utvägen. Un-
dersökningar har visat att problemet visserli-
gen är akut i Dehli, Haryana, Punjab och regi-
onen i Gujarat men är vanligt förekommande i
hela Indien. Det har spritt sig från städer till
landsbygden och omfattar framför allt medel-
klassen och lägre medelklassen... Tillgängliga
siffror för hela Indien visar följande antal
mord: 1975 — 679; 1976 — 792; 1977 — 857;
1978 — 2917; 1979 — 1064. Som vanligt är
siffrorna med avsikt underskattade.

Siffrorna baseras på registrerade fall men
många fall rapporteras inte och det händer att
polisen vägrar att registrera fallen. Så t.ex.
mordet på Chandramohini som rapporterades
ha dött av hjärtinfarkt under »semester» i Sim-
la den 16 juni. (Indian Express, 21 juni 1982).

Trots att det inte finns några omfattande upp-
gifter tillgängliga vad gäller åtal så ger följande
fakta en antydning om det aktuella läget. Tid-
skriften Patriot rapporterade den 11 augusti
1980 att svar från tio stater i den här frågan vi-
sade endast ett fall av åtal vid 1064 brudbrän-
ningar. Av 209 registrerade fall av hemgifts-
mord i Dehli 1978 blev det fällande dom i ett
enda fall. Inrikesministeriet informerade par-

Foto: Gun Kessle

lamentet att av 394 registrerade fall i huvudsta-
den under 1980 är 77 under utredning och i de
övriga fallen görs undersökningar. Mer än
80% av de registrerade fallen har inte förts vid-
are i domstol.

»Hemgiftsmord» inträffar i mördarens hem
med aktiv hjälp av familjemedlemmarna och
domstolarna medger sin oförmåga att döma i
brist på bevis.

Olika kvinnoorganisationer i Dehli har tagit
upp frågan om hemgiftsmord och krävt skärp-
ta lagar av regeringen för att minska omfatt-
ningen av det här problemet. Organisationerna
begärde flera rättsliga lösningar och det sakna-
des inte försäkringar från regeringen i det avse-
endet. Men det är helt klart att så kallade rätts-
liga lösningar inte på något sätt kommer att
hjälpa offren eftersom just lagens väktare, po-
lisen och domstolarna hjälper mördarna att
undkomma. Ett aktuellt exempel är fallet med
Geeta Mallick från Mayur Vihar som mörda-
des av sin make och hans släktingar den 7 juni.
Mördarna arresterades den 8 juni för att släp-
pas fria den 9 juni.

Oräknliga demonstrationer och dharnas
har organiserats av kvinnoorganisationer för
att tvinga polisen att registrera anklagelser mot
brudmördare och genomföra undersökningar.
Även då de lyckats driva ett fall så långt som
till åtal har man till slut misslyckats totalt.
Många har i likhet med Radheysian från Ti-
lak Bazar Subhasch Grover från Ghaziabad
och Satyarani Chadda i årtal framfört sina
krav på rättvisa genom att springa från polisen
till politikerna till socialarbetarna men till in-
gen nytta. (Indian Express, 11 mars 1980).

Under tiden går hemgiftsmördarna fria för
att gifta om sig och bli förmögna genom sina
brudar. Times of India rapporterade om fallet
med Krishan Kumar som tillhör DMS* Han
gifte om sig medan fallet med mordet på hans
första hustru pågick i rätten. Några månader
senare föll också den andra hustrun offer för
mannens girighet och dog under märkliga
omständigheter. Indian Express redogjorde
nyligen för ett annat fall i Dehli där mördare
dödade tre brudar.

Massor av unga kvinnor kan komma att

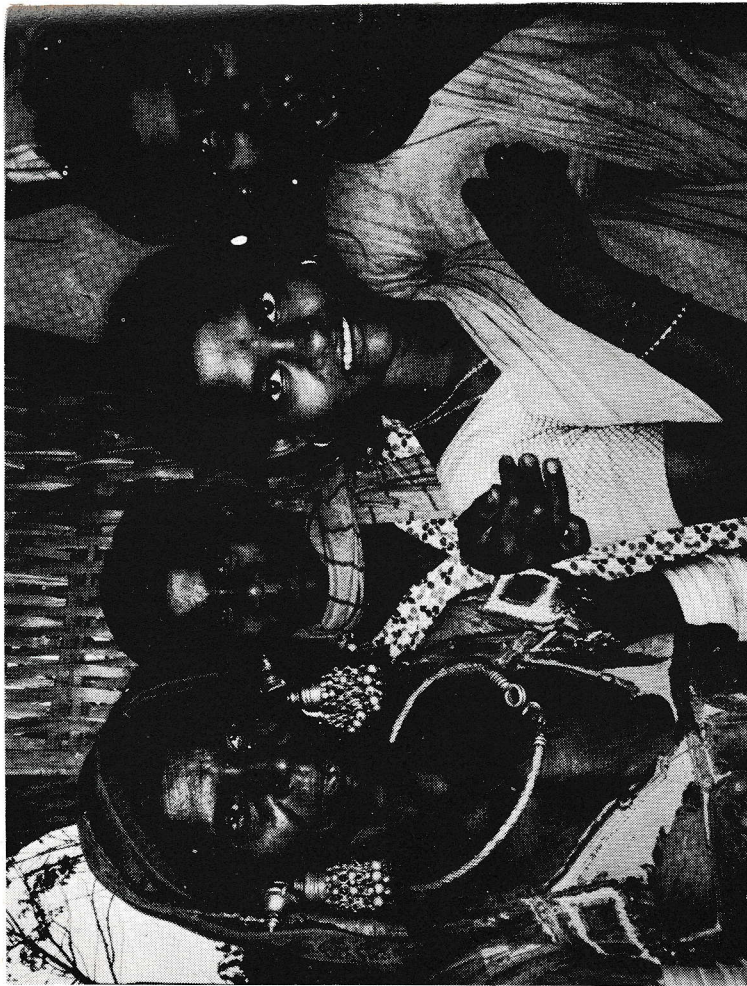

Foto: Gun Kessle

brännas ihjäl, misshandlas till döds eller drivas till självmord av sina giriga makar och släktingar. Polisen och domstolarna låter sig gärna mutas till överksamhet. Men denna idylliska situation kommer inte att fortsätta. Det gjordes helt klart av den militanta demonstrationen i Mayur Vihar den 27 juni 1982.

Demonstrationen som organiserades av Jan Sanskriti, en progressiv kulturell organisation i Delhi och revolutionära studenters organisation, kännetecknades av det stora lokala deltagandet. Aktivister från dessa två organisationer genomförde innan demonstrationen en kraftfull propagandakampanj i området. Politiskt medvetna delar av arbetarklassen från Delhis omgivningarna såväl som enskilda progressiva från Delhi deltog i protesten mot dessa avskyvärda angrepp på kvinnor.

Demonstrationen som började med lite fler än hundra deltagare svällde ut till över trehundra när den nådde det hus där Geeta Mallicks mördare bor, en lärare i Bal Barathiskol-

lan. Hela området har omvittnat att hon mördades av sin make och släktingar men polisen avfärdade fallet som självmord och avslutade det. Demonstranterna släpade ut mördarna ur huset och förnedrade dessa odjur rejält. Efter att mördarna förts undan av polisen hölls ett två timmar långt möte framför huset där talare efter talare kraftigt fördömde de barbariska illdåden mot kvinnor och svor att kompromisslöst bekämpa dessa.

Översättning

Jan-Olof Erlandsson

Dharna. En demonstration utanför den brottsliges/ansvariges bostad. Det som ofta brukar kallas »hungerstrejk» på svenska. Om demonstranten dör kommer skulden över den utpekades huvud. I Indien skulle man säga att Pudras genomförde en dharna framför den svenska riksdagen.

Bekämpa den skändliga brutaliteten mot kvinnor

Var kväll fylls staden av våldiga giftermålsålt »pandaler» och larmer stiger mot skyn, vägar- na spärras av för de höga gästerna och feta protoplasmanmassor sjunker ner till ännu en vrålig fest. Detta kan iaktas i varje kvarter i huvudstaden och kallas »bröllop».

En hastig glimt i den lokala tidningen på morgonen talar om ytterligare några kvinnor som brutalt mördades dagen innan. Berättelser om mord på unga kvinnor är mycket vanliga. Varje dag rapporteras ett antal döda och de dödsfall som inte rapporteras är alltför många. Alla dess mord kan rubriceras under »hemgiftsmord». Den vanliga historien är den att offret inte överlämnat tillräckligt med pengar och andra gåvor till maken och dennes giriga släktingar och därför torteras hon oavbrutet för att till slut indränkas i fotogen och brännas till döds. Bara i Delhi uppgick förra årets rapporterade brudbränningar till mer än trehundra. Under första halvåret 1982 inträffade fler fall än under hela året innan. Upprepad tortyr och förnedring driver ofta kvinnan att ta sitt liv. Det är ingen verklig skillnad på dessa dödsfall och direkta mord. De kvinnor som dör på detta sätt är många fler än de som mördas direkt. Kvinnan drivs till självmord av ett extremt hänsynslöst och degenererat system och vad är det annat än mord.

Att spåra orsaken till detta massmord på unga kvinnor i Indien, speciellt i Delhi och dess omgivningar, till giriga släktingar och makar innebär bara att man snuddar vid problemet. Födelsen av en flicka innebär en »förbannelse»

och dödan det av nyfödda flickor förekommer fortfarande i vissa kommuner i norra Indien. När en flicka tilläts växa upp, uppfostras hon och förbereds för sin framtida roll, den som en vara och dessutom en synnerligen förgänglig sådan. Hon är en slav i hushållet som är kon-

Foto: Gun Kessle

Foto: Gun Kessle

vertibel mot kontanter. När hon närmar sig giftasvuxen ålder köper man henne som en ko eller en buffel med den skillnaden att då betalar man för den men när det gäller den indiska bruden så får man betalt för att köpa henne. Så önskad är hon av samhället. En flickas föräldrar drar en lättnadens suck när hon blivit såld till äktenskap och när de överlämnar henne till hennes framtida mördare visar de sin tacksamhet för att han tar hand om denna »förbannelse» genom att betala en rejäl summa pengar eller en mängd guld eller liknande. I sitt förra hem är hon inte välkommen och köparna vet det mycket väl. Nu är det deras tur att utnyttja denna tillgång till maximal fördel vilket görs på det mest förfärande sätt. Genom att många familjer lever tillsammans är hon en slav inte bara till sin make och hans familj utan till många fler. Inom husets väggar arbetar hon sig själv till döds och utanför visar man upp henne en en stum docka. Omänsklig girighet driver mördarna att kräva mer och mer av hen-

ne och det faktum att hon är önskad överallt gör att de framhårdar i sina krav. När hon inte längre kan tillfredsställa deras girighet mördar de henne och börjar planera för ett nytt offer. Så är det vanliga händelseförloppet men ibland sker det på annat sätt. Mannen tycker helt enkelt att han behöver byta hustru. Alltså förbereder han marken för ytterligare en oskyldig kvinna genom att mörda den första kvinnan och fördubblar därigenom hemgiften.

Brudbränning är bara en aspekt av förtrycket och tortyren av kvinnor i detta fullkomligt avhumaniserade samhälle. Överallt, såväl i hemmet, på gatan, på bussen som på kontoret blir hon alltid påmind om vad som gäller: att hon inte bestämmer över sig själv. Hon kläms och knuffas undan på offentliga platser och våldtas när tillfälle ges. Detta samhälle tvingar in en mängd kvinnor i bordeller där de behandlas som avskum. Gång med råa typer ur den härskande klassen våldtar ofta kvinnor som tillhör de förtryckta klasserna som ett led i sitt

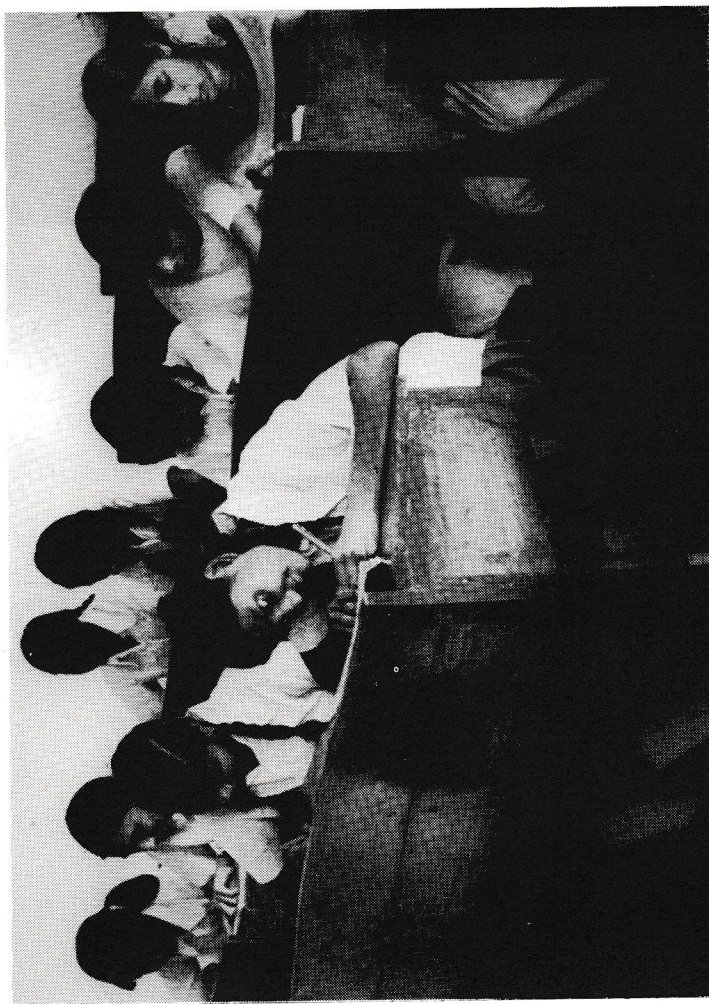

Foto: Gun Kessle

politiska program. Många välkända politiker ur de härskandes partier är själva ökända våldtäktsmän och kvinnomördare.

Det sätt på vilket kvinnor behandlas är ett utomordentligt exempel på den ständiga brutaliteten och råheten i det här samhället. Det är systemets inneboende karaktär att med vilka medel som helst slå ned kvinnorna till yttersta undergivenhet och därigenom förhindra deras utveckling. Hela lagssystemet understödjer passivt men ibland även aktivt detta omänskliga förtryck av kvinnor. Att söka lösningen genom lagarna innebär därför bara att lita till vad som är skrivet i vatten. En organiserad, aktiv kamp tillsammans med intensiv propaganda för att medvetandegöra folket är den enda möjliga lösningen. De tvåbenta odjur som mördar kvinnor efter behag kommer bara att begripa folkets organiserade vrede.

översättning
Jan-Olof Erlandsson

»Kvinnliga arbetare behandlas sämre än råt kött».

Fem medelstora fryslager i Ramesh Nagar, Delhi (Allana, Hindustan, Linker, RNA och Arabian Exports) anställer unga kvinnor för att sortera och paketera buffelkött. Köttet är huvudsakligen avsett för export. De villkor som dessa kvinnor tvingas arbeta och leva under utgör talande exempel på, att i ett klassmål är kvinnorna de mest förtryckta. Föreliggande fall är förfärligt på gränsen till det ofattbara och utmanar varje känsla av humanitet. Dessa kvinnliga arbetare är inte blott utsatta för ett traditionellt klassförtryck, dvs politiskt och ekonomiskt förtryck, utan tvingas också lida därför att de råkar vara födda till kvinnor. Det hela är en berättelse om ständiga och brutala sexuella övergrepp.

Kvinnorna som arbetar på dessa fabriker kommer från småbondeklassen och flertalet har en utbildning motsvarande avgångsbetyg från grundskolan. Hemmets fattigdom och den fullständiga avsaknaden av arbetstillfällen har tvingat dem att lämna Kerala, deras hemstat. Dessa kvinnors föräldrar har varit oförmögna att gifta bort dem på grund av kraven på hemgift och kvinnorna själva har sökt att

inte ligga någon till last utan skaffa sig sin utkomst genom eget arbete.

Inte så att de skulle få sina jobb i Dehlis fryslager för intet. Var och en av dem har varit tvungen att punga ut med en anseelig summa till företagets värvare. Efter att ha mutat värvarna har de sett sig överföda i händerna på sina nuvarande slavdrivare. De ges en lön under existensminimum på 300 rupier i månaden. Arbetstiden är lång och godtyckligt utmätt. Deras arbete börjar när de slaktade djuren förs in och slutar först när hela köttlasten är sorterad och paketerad. Att bestämma arbetsomfattning är helt fabriksledningens sak. Lönen är densamma oavsett om arbetet pågår i åtta timmar eller femton timmar.

Bostaden är »fri». Dessa kvinnor är inhysta inom fabriksområdet: trettio till trettiofem i en smutsig trerumslägenhet med ett kök och ett badrum. De är med andra ord förlagda så, att de ständigt står till fabriksledningens disposition. Dessa fabriksledare har alltså försäkrat sig om sin arbetskraft genom att bokstavligen hålla dem inlåsta i ett fängelse. Dessa kvinnliga arbetare har inte tillåtelse att träffa någon ut-

omstående, och förväntas heller inte gå ut, utom när de brutalt överfalls av arbetsgivaren och dennes hantlangare.

Den fullständiga ekonomiska hjälplösheten hos de unga kvinnorna ger arbetsköparna ett totalt herravälde över deras liv, kroppar och frihet. Arbetsköparna använder sig av små allmogor för att få arbeterskorna att utlämna sina kroppar åt perversa sexuella nycker. De som sätter sig till motvärn blir våldtagna rätt och slätt. Fabriksledningarna och deras kumpaner har skapat en allt genomträngande atmosfär av terror i dessa unga kvinnors sinnen.

En del av de unga kvinnorna är underkastade en ännu grymmare tillvaro. Några av dessa arbetande kvinnor utväljs som konkubiner åt fabriksledningarna. Men så snart de senare har tröttnat på dem (något som inträffar inom loppet av några dagar eller allra högst veckor) hugger de tag i en annan kvinna, och sedan ännu en och ännu en... Och de övergivna kvinnorna blir systematiskt slagna och våldtagna för att de inte skall bli uppstudsiga. Vårt samhälle håller dem i livegenskap på ännu ett sätt. Då de våldtagits och skändats har samhället förlänat dem ryktet att vara »moraliskt och

Foto: Gun Kessle

sexuellt lösaktig». Dessa kvinnliga arbetare hålls med tvång isolerade från andra arbetare, och de vågar inte återvända hem eftersom de där skulle utgöra en börda. De är fångade i en samskyldig djävulsfälla.

De av dessa misshandlade och våldtagna kvinnor, vilka är olyckliga nog att bli havande, körs iväg. Det sägs att de »rest hem». En sådan kvinna, som gjorts havande blev nyligen ivägfraktad till Rajastahn i en lastbil på väg till Bombay. Hon kom bara bort. Ingen vet vad som blev av henne. Men vi kan lätt föreställa oss vad som hände — antingen blev hennes illa tilltygade kropp föda åt hundarna och gamarna eller så blev hon såld som hora och dumpad i någon av Bombays helveteshålor, där maskar och virus nu finner sin näring i hennes inälvor.

Om självrespekten hos några av kvinnorna tar sig uttryck i aktivt motstånd mot våldtäkt och misshandel, så står fler möjligheter till buds för deras chefer. Nyligen avskedades en grupp på sju kvinnor från Allan Cold Storage därför att en av dem motsatt sig ett våldtäktsförsök och de övriga tagit hennes parti. De erhöll ett kort meddelande om att avlägsna sig inom tre dagar och på den tredje dagen kastades de ut på gatan.

Detta fenomen är inte begränsat till Delhi. En grupp på tjugo kvinnor, som arbetade i ett fryslager i Meerut, blev utkastade av liknande skäl. De är nu fastsnärjda i Delhi, ty det är helt utblottade.

Varje de avskedade kvinnornas försök att finna ett annat arbete saboteras effektivt av deras tidigare herrar. Av de sju kvinnor, vilka blev utsparkade från Allana-bolaget, lyckades två hitta en firma, som ägnar sig åt klädexport. Men den tredje dagen av deras nya anställning blev de utan vidare avskedade, emedan deras före detta arbetsgivare varnat för dem och låtit meddela att de var arbetsovilliga element.

Det sätt på vilket kvinnorna behandlas i ett givet samhälle är en pålitlig måttstock för tillståndet i detta samhälle. I Indien, där århundreden av förtryck tynger kvinnorna och miljoner ton rutna lögnar hopats över dem, presas de ner till den absoluta botten. Fallet med de kvinnliga arbetarna gräver ytterligare ett hål i denna botten. Det finns hundratals

kvinnliga arbetare vars situation liknar dem i fryslagren i Delhi, och dessa kvinnor hyser ett intensivt klashat. I sin egenskap av kvinnor är de utsatta för det värsta tänkbara som kan drabba någon i detta samhälle. Deras bojour är de tyngsta av alla och när de en gång slitits av kommer det att innebära en orkan av mänsklig energi för revolutionär omvandling av detta smutsiga samhälle.

Shakthi

*Översättning
Per-Olov Käll*

Foto: Gun Kessle

Norsk litteratur En ny tid är i görningen

av *Jahn Thon*

□ Jahn Thon, sedan 1976 redaktör för den norska litterära tidskriften *Profil*, skriver om problemställningar som är brännande i norsk litteratur just nu. Det som kanske förvånar mest i den norska litteraturen för ögonblicket är bristen på kristendenser och upplösning, skriver han bland annat.

Detta är en redovisning av norsk litteratur, *inte* För att lätta upp framställningen har jag hela den norska litteraturen, *inte* representativt koncentrerat mig till 2 x 3 enskilda verk: va verk, *inte* nödvändigtvis de bästa böckerna, Kjartan Fløgstad *Fyr og Flamme* (1980), Dag- ja kanske *inte* ens de viktigaste. Den är inte Solstads *Gymnaslaerer Pedersens beretning* uppbyggd kring tendenser och grupperingar, om den *store politiske vekkelser som har* som t ex Espen Haavardsholms artikel om *hjemsoekt vår land* (1982), Åge Rønningss *Kol- »Norsk litteratur i början av 80-talet»* som *bes reise* (1982), Dag Skogheims *Sulis* (1980), stod tryckt i *Profil* nr 3/81. Erland Kiøsteruds *Jordens Salt* (1983) och Brynjar Aas *Gords barn* (1982).

Den utvalda litteraturen — och det är enskilda verk som står i centrum — skall först och främst belysa problemställningar som är brännande i norsk litteratur nu. Studiefältet är idéer och ståndpunkter, litteratur och förmedling (Rønning och Skogheim) och »de nya» i sammanhang och kampen för att erövra litteraturen. För att ytterligare förenkla har jag satt tre kännemärken på författarna: »de dominerande» (Fløgstad och Solstad), »de traditionella» (Rønning och Skogheim) och »de nya» (Kiøsterud och Aas). En sådan tredelning gör det möjligt att diskutera tre problemställ-

ningar: I avsnittet om »de dominerande» handlar det om frågor knutna till de stora konfrontationerna i förbindelse med norsk 70-talslitteratur, »de traditionella» diskuterar vad som doljer sig inom huvudriktningen i norsk litteratur, men i del 3 »de nya» försöker jag karaktärisera litteraturen i en kristid.

Kapitalismen är inne i en kristid, men detta har ännu inte inneburit någon kris för litteraturen. Den kulturpolitiska situationen präglas av en viss omorganisering och förvirring, enskilda ståndpunkter blir övergivna, andra stärks, men nyorienteringen har snarare varit ett uttryck för vitalitet och spännvidd än stagnation och begränsning. Samtidigt är det klart att väldigt många av de frågor som dryftas vidare i artikeln är oavklarade och diskutabla. Terrängen är öppen 1983.

»De dominerande»

Perioden 1969 till 1979 var full av politiska och litterära motsättningar. Med SUF(m-l), senare AKP(m-l), som en brutal och aktiv kraft blev författarna ställda inför politiska krav som det primära, därefter formella. All opposition mot denna syn befann sig inom den politiska familjen. Opponenterna var marxister av olika slag vilka delade många av de grundläggande ståndpunkterna.

Kring 1979/80 sker en stor förändring. En intellektuell kris blir tydligare och tydligare. Dag Solstad som är en skarpsynt analytiker förstår tidigt att något håller på att ske. På ett seminarium i Dokka 1980 säger han: »Jag tror det som nu sker är en dödsstöt för denna arbetarlitteratur.» M-l-rörelsens litterära program, som ett samlande program, visade det sig, hade lidit ett fullständigt nederlag. Motståndsfrenten, som hade rymt många olika riktningar, hade intagit alla positioner. Med många förbehåll inför förenklingen vill jag sammanfatta de viktigaste tendenserna i den segrande synen som: litteraturen är inget värde, litteraturen bör vara formad så att läsaren inte identifierar sig med personerna, litteraturkritiken är först och främst ideologikritik. I bästa fall har den segrande teorin betytt mycket för att införa nykterhet i litteraturförståelsen och ökad facklig insikt i textanalysen. I sämsta fall är teorin präglad av ett riktigt kata-

logiseringsbehov, modellänkande, akademiskt och utomlitterärt styrt. Sin huvudbas har denna litteratursyn i den litterära förmedlingsapparaten. Det är en institutionaliserad litteratursyn med grokraft först och främst på universitetet. Därifrån strålar ståndpunkterna och intressena ut till seminarium, tidsskrifter (alla de betydelsefulla i Norge som Kontrast, Vinduet och Samtiden), tidningar (som Dagbladet), skolan genom Norskläraryrket och i förlagen.

Denna institutionaliserade akademiska syn, som ofta är torr, är paradoxalt nog kompletterad till Jan Erik Volds lyriksyn. Vold är en av de mest inflytelserika lyrikerna i Norge, också innanför institutionerna, och det har han blivit inte minst genom en *hållningsetik* där de centrala värderingarna är det varma, det nära samt det goda och konkreta.

Historia om Norge

Den härskande litteraturteorin är en sak, men hur med litteraturen själv? Hur förhåller sig Fløgstad och Solstad, som två av de ledande författarna i Norge, till motsättningarna som har varit och till den segrande litterära teorin? Båda har i en tioårsperiod skrivit på var sitt projekt om Norge: *Fyr og Flamme* och *Gymnaslærer Pedersens beretning* är de senaste utgåvorna. Romanerna har många likheter. Berättarperspektivet är detsamma. Hos Fløgstad är det adjunkt Wim Runar Leite som berättar historien om Norge från 1900 till 1980. Solstads berättare, gymnasie lärare Pedersen, deltar på ett mer direkt sätt i själva handlingen, men lik som Leite strävar Pedersen att finna formen, den rätta formen, för sanningen om Norge. Men innan linjerna mellan de två författarna dras tätare mellan likheter och skillnader, och inte minst om konsekvenserna av detta, först lite om de två projekten var för sig.

Fløgstads projekt

Fløgstad är som författare i en lycklig situation. Trots att han i många sammanhang understryker att han skriver utifrån en önskan om överskridande, diskontinuitet och orenhet, är det sällsynt sammanhang och konsistens i hans litterära projekt. Han har byggt en litterär överbyggnad över sin egen skrivverksam-

het, en överbyggnad som inte minst har blivit till i motsättning till m-l-rörelsens litteratursyn. Han är rosad och belönad med Nordiska Rådets litteraturpris. Hans estetik finns klart framställt i essäsamlingen *Loven vest for Pedersen*. Här framstår han som en hämningslös anhängare till Bahtins idéer om en överskridande litteratur med dialog som står i motsättning till en litteratur med monolog där människorna och idéerna antingen blir bekräftade eller förkastade. Den viktigaste idéen är *Den jonetiske skuggen*. I den bygger han upp en långsträckt överbyggnad över sin egen diktning. Den röda tråden spinnas genom kättarnas diktning från medeltiden, pikaesken, barocken, surrealismen, kulturindustrins b-filmer och b-litteratur fram till hans egna verk. Denna estetik blir politiserad på följande sätt: »Det är denna poetiska latens som genom litteraturen ger möjlighet till överskridande... Lika lite som det stadiga latent missnöjet, som är den mest karaktäristiska existensformen för klassmedvetande idag, tror jag att detta är en form av överskridande som har särskilt stora omdelbara politiska konsekvenser.» (s 60) Denna konstsyn — poetisk latens — har samband med Fløgstads språksyn. Han hävdar att språket är någonting annat än ett medium, och han anklagar sina realistiska kollegor för att vara idealister — romantiker och voluntarister — när de vill skapa verklighet genom ett språk. Samtidigt går han kraftigt ut mot mycket av den förenkling som präglar 70-talet. Diktningen måste vara realistisk och fantastisk, återspeglade och nyskapande. I gengäld kan man anklaga Fløgstad för att duka under för romantiska illusioner själv eftersom han så starkt understryker sammanhangen i tillvaron och historien, sammanhanget mellan det historiska och det moderna. Fløgstads litteratursyn är inte identisk med den härskande, akademiska åsikten, men den är släkt med den.

Fyr og Flamme

I motsats till tidigare böcker som *Rasmus* och *Dalen Portland* är *Fyr og Flamme* uppbyggd med kronologisk handling i långa, episka svep, omkring 5-6 huvudpersoner och en mängd inskjutna småberättelser. Huvudpersonerna är typer och bärare av var sin epok. Först och

främst ur-arbetaren Heringen, trotskist och klassmedveten. Det är fart och rörelse runt honom där han rör sig från bonde till arbetare till sjöman till industriarbete fram till 1945, då den betydelsefulla delen av hans liv avslutas, medan här dör först i slutet av 70-talet. Den som i livskänsla ligger närmast Heringen är snickaren Frans List; för honom är arbetet, gemenskapen, arbetsglädjen och humorn livsinnehåll tillräckligt. Upp mot dessa två står de andra personerna: gestalterna som bär tiden efter 1945 — efterkrigsmänniskorna. De som följer de färdiga banorna i tiden. På den ena kör Sylfest Bruhöl upp genom skolsystemet från sina socialdemokratiska föräldrar, genom universitetet upp till monopolkapitalets tjänare tills han slutar som SS Bruhoel borta i USA. Och parhästarna som också rör sig upp och bort — Glenn Helle som via popbranschen och underhållningsindustrin hamnar som glad direktör i kulturindustrin, med »hans skugga» — hans svarta sida — Perry Moatrae blir rocksångare som först stiger för att så falla till grunden i ruset.

Det är först och främst den lekande språkföringen som gör Fløgstad till en stor författare. Här är allt som är möjligt med: små berättelser och stora, visar, samhällsanalyser, dokumentationer, burleskerier, överdrifter och språklekar. Frejdighet och frodighet.

Mer trivial är samhällsanalysen i romanen. I stort sett kända analyser från marxismens vardagsarsenal: ekonomisk tillväxt, avpolitiserande och mänsklig konkurs.

Jämförda med urarbetaren Heringen blir de andra små, men systemen runt dem stora och storslagna. Och här ligger det metodiskt intressanta i romanen. I fiktionen är berättelsen skapad av Wim Runar Leite, en lite snusfornig gestalt, liksom de övriga personerna i romanen utan psykologi. Spänningen skall ligga i missförhållandet mellan människorna som typer och det burleska i deras omgivning och händelser. Men så småningom får hela romanen en abstrakt prägel. Utan levande människor framstår språkleken väl mycket som tomt grepp. En samling av kända modernistiska trix. Romanen, full som den är av det litterära, tenderar mot det icke-litterära och livsfrämmande. Samtidigt som berättelsen är storsla-

gen, blir människorna små.

Solstads projekt

Ingen har som Dag Solstad försvarat AKPs litterära program för en ny arbetarlitteratur så hårdnackat, fantasifullt och dogmatiskt. Nexös skrivsätt sågs inte historiskt av Solstad, utan värderades som ett aktuellt stilideal. När så detta litterära program, som hade samlat en hel rörelse, relativt raskt rasade samman kring 1980 — Espen Haavardsholm gav t ex ut sin uppgörelseroman *Drift* det året — reagerade Solstad dubbelt: å ena sidan blev han förbannad över sammanbrottet men samtidigt utbryter han själv 1982: Jag är konstnär inte politiker. Förklaringen till denna skenbara saltomortal är nog att Solstad ändå från 1971 (*Arild Asnes* 1970) har opererat med dubbel bokföring, två estetiska kriterier.

I sina egna böcker skapade han sin estetik, som officiell talesman för en rörelse förfäktade han en i grunden annorlunda. Själv förnekar han nog denna splittring och förklarar programets nederlag med en fundamental anti-intellektualism i AKP. Jag tror emellertid Solstads förklaring i långa stycken är felaktig. M-l-rörelsen i Norge har tvärtom hela tiden varit mycket intellektualiserande. Sammanbrottet får skyllas på andra tveksamheter. För olyckligtvis hoppade Solstad och de andra yrkesskribenterna i m-l-rörelsen rakt på den *förenklning* som först och främst blev rest av deras motståndare: huvudmotsättningen går mellan innehåll och form, eller politisk-analytisk sakframställning och fiktion. Slagorden innehåll-är-allt eller formen-är-allt var en ur-spårning i debatten. Det som är självklart och som de progressiva borde ha förstått och *svarat* är att formella frågor blir *viktigare* och *svårare* för en författare som har intagit en klar klassståndpunkt. Solstads egen litterära praxis visar att han personligen insåg detta intuitivt, men den rörelse han deltog i förstod inte detta. Rörelsens nederlag i den litteraturteoretiska kampen har först och främst sina rötter i rörelsen själv, inte i anti-intellektualism, men i en bristande förståelse för konstnärliga frågor.

Gymnaslaerer Pedersens beretning

Att Solstad har gått en väg och hans rörelse en annan är troligen förklaringen till att han har lyckats skriva en strålende roman, medan rörelsens kulturpolitiska betydelse har stagnerat. Solstad är nog den författare som har störst inflytande på unga författare idag, större än Fløgstad; sannolikt beror det på kraften, det hänsynslöst ärliga i hans självuppgörelse.

Två extrema läsararter har utkristalliserat sig. Den ena representerar i renodlad form den institutionalisierade, akademiska litteratursynen (Otto Hagberg i en strålende analys i *Vinduet*), där kritikern som en psykolog analyserar Pedersens förträngda psyke, medan innehållet i romanen får lite betydelse. Analysen hävs upp över tid och rum. Den andra extrema läsararten diskuterar romanen uteslutande som politiskt dokument om AKP. Tillsammans representerar dessa två läsararter de förenklade ståndpunkterna från norst 70-tal: textstruktur och politiskt innehåll är fullständigt åtskilda. Ingen av dessa två läsararter träffar det väsentliga i romanen; kraften i den ligger nämligen i spänningsfältet *mellan* litterär metod och det objekt som beskrivs: AKP.

Gymnaslaerer Pedersens beretning är en analytisk roman med genomförda politiska resonemang. Troligen skulle romanen kunna ges ut som extern parthistoria, den är inte först och främst en subjektiv berättelse. Verket visar inte att utopien sprack för att utopien inte höll. Hela romanen är nämligen i motsättning till *Arild Asnes* 1970 en redogörelse för den *konkreta utopien*. Historien ger en instruktiv och sann berättelse om de faser AKP har gått igenom, alla viktiga diskussioner, alla höger- och vänstersteg. Romanens poäng är att det har varit möjligt att forma denna beskrivning genom en litterär metod som pekar åt helt annat håll än den politiska analysen.

Texten är full av speglingar, allusioner, ekon och häntydingar till Solstads tidigare böcker. Först och främst *Irr! Grønt!* (1969). Och parallellerna är viktiga, de visar att romanen på många sätt är skriven med *samma litterära metod*. Tekniken i 25. *septemberklassen* (1974) och *krigstrilogin* (1977, 1978 och 1980) är i sistans instans (oavsett vad författaren själv säger idag) styrd av avsikten att överbevisa läsaren

om ett yttre sakförhållande. Den suggestiva retoriken och alla omtagningar har denna avsikt. Det är politisk övertalningskonst. I *Gymnaslaerer Pedersens beretning* däremot är huvudentionen att överbevisa läsaren om fiktionens trovärdighet i sig själv. Det litterära projektet bygger på den implicita förutsättningen att en politisk rörelse kan förstås och beskrivas som om objektet var en form. AKP beskrivs innanför samma spelramar, i samma meta-forspråk, med samma generaliseringar som den sociologiska spelverkligheten i *Irr! Grønt!* framställs med. I båda romanerna är det en person (folkskollärare Geir Brevik respektive gymnasielärare Pedersen) som försöker tyda mönstret och den interna lagbundenheten i ett givet sociologiskt universum. Ett par exempel för att konkretisera påståendena: Pedersen är Jan Klåstads apa, dvs småborgaren Pedersen undervisas av arbetaren Klåstad. Nina Skåtøy är prototypen för — bilden av — Den revolutionära kvinnan. Parallellen är direkt hämtad från *Irr! Grønt!* där hela verket är uppbyggt kring att hämma (apa efter) i ett spel där spelets målsättning just precis är att bryta ned Bilden av kvinnan i vår kultur. Men samtidigt har Klåstad och Skåtøy konkret betydelse, inte bara fiktiv. Han är identisk med AKPs idealarbetare, hon med partiets kvinnoideal.

Men det som skapar hela romanen, gör den så fantastisk, är placeringen av Pedersen som nedskrivare av berättelsen. Författaren staplar mesta möjliga tveksamheter på hans ben. Berättelsen formas inte minst genom långa, omständiga meningar som visar han mot det officiellt härskande språkbruket, men formar å sin sida ett väsen, en varelse, som inte är »huvudperson i sina egna handlingar», men som samtidigt författaren Solstad investerar så många känslor, ångest och subjektivitet i, att han blir en högst levande gestalt. Det är denna dubbelhet av rå nakenhet och kylig observans som skapar konstverket. I all sin retorik, i all sin språkbehandling skapar Solstad rum för en levande individ. Pedersen är konstnär och lek-tor, både subjekt och objekt. I krigstrilogin började Solstads retorik gå på tomgång, här är den vital. I *Gymnaslaerer Pedersens beretning* samlar Solstad elegant trådarna från sitt författarskap; den är öppnare än de flesta Sol-

stadsromaner, full av distans och ironi, samtidigt nära och tät. Romanen ger en politisk analys och följer många sammanhang samtidigt.

Fløgstad möter Solstad

Jämför vi den litterära metoden (som är något helt annat än människosyn, stil och politisk ståndpunkt) i *Fyr och Flamme* och *Gymnaslaerer Pedersens beretning* är det väl få norska romaner som har så många likheter: i berättarperspektiv, i humor, i verklighetsuppfattning och skrivsätt, och inte minst i förhållandet mellan det faktiva och det reella verklighetsunderlaget.

På 70-talet kunde det verka som om de två författarna gick var sin väg: Solstad utopiens och »de utvaldas», Fløgstad den mer vardagsnära. De rörde sig i skilda litterära terrängar, men efter 1980 har de slutat på ungefär samma ställe. Närmandet har varit ömsesidigt, inte minst har Fløgstad blivit påverkad av kravet på klassståndpunkt i diktningen. Men framförallt beror det på att det som har fått Solstad att integrera tekniken från *Irr! Grønt!* i en roman från 1982 också är en del av en större tendens hos en rad kommunistiska författare som, på olika sätt, vänder tillbaka till 60-talet. (Edvard Hoem i dikten *Eg vill försone meg med verda* (1979), Espen Haavardsholm i novellsamlingen *Svarte fugler over korndekern* (1981) och Tor Obrestad i novellsamlingen *Sjå Jaeren, gamle Jaeren* (1982)). Men denna likhet som har tvingat fram, kastar också intressanta ljusglimtar tillbaka på 70-talet:

—Båda författarna — Solstad och Fløgstad — har gjort upp med ett psykologiskt skriv- och lässätt.
—Fløgstad har tydligast gett uttryck för att han hela tiden har varit på jakt efter en *ny form* för framställningen, men närläsning visar ju att Solstad också hela tiden har skiftat skrivsätt.
—Båda har velat skapa en ny typ av arbetarlitteratur, men medan Fløgstad har haft höga tankar om att det kunde vara möjligt att hämta lärdomar ur triviallitteraturen, värderar Solstad triviallitteraturen som ett gissel för arbetarklassen.
—Solstad är politisk kommunist, Fløgstad vänstersocialist. Solstad ser på litteraturen

som ett vapen, Flögstad inte. Solstad har velat »lända» arbetarklassen med sina böcker, Flögstad snarare ge underhållning eftersom han har liten tro på att litteraturen kan bidra till förändring.

—Flögstad står på den segreande litteraturteorins sida. Solstad tillhör en gruppering vars gemensamma litteraturpolitiska program är upplöst, medan de enskilda författarnas litterära projekt kanske firar triumfer som aldrig förr.

2 »De traditionella»

Solstad och Flögstad befinner sig mitt i ljuskäglan för det betydelsefulla i den litterära debatten. Men hur representativ i sociologisk mening är denna diktning i Norge? Professor Dag Österberg har i tidskriften *Basar* 4/80 undersökt hela romanhöstens 1979 (säkert lika täckande för 1982). Hans siffror avslöjar att efter ideologisk grundsyn kan bara ca 14 % av romanerna placeras i en vänstersocialistisk/kommunistisk kategori, medan hela 60 % av litteraturens förfäktar en liberal-konservativ eller socialdemokratisk grundsyn. Fördelat efter form visar det sig att det realistiska skrivsättet täcker in nästan hela fältet, 75 % av romanerna är skrivna »realistiskt». Österberg drar slutsatsen att också när det gäller innehållet så finns det få överraskningar och avslöjanden i norsk prosalitteratur. Det mesta håller sig inom allmänt kända realiteter och försvarar samhällets grundvärderingar.

Frågan blir då: hjälper en sådan sociologisk infallsvinkel oss att få en större insikt i litteraturens väsen, funktion och uppbyggnad? Eller fungerar »båsen» så att de för tankarna på avvägar? Jag väljer två författare för att belysa denna problemställning: Åge Rønning och Dag Skogheim.

En prishelönad bok

Åge Rønning vann 1982 litteraturkritikernas pris för bästa roman med *Kolbes reise*. Vad karaktäriserar en roman som av sakkunskapen blir utropad till årets bästa roman?

Från början till slut är den *ordinär*. Traditionell utan överraskningar. Författaren, tidigare redaktör för den katolska tidskriften *Sankt Olav*, har mer än tiotalet böcker bakom sig.

Berättelsen rör sig i socialt och religiöst trygga spår. Huvudpersonens utveckling kan tolkas socialt eller religiöst beroende på läsarens värderingar. Hon är en 34-årig kvinna, dotter till en fransk toppdiplomat, som jagad reser runt i Europa för att söka efter egen identitet och sanningen om nazisternas judeutrotning. Trots de många resorna är det sociala rummet trångt: London, Rom, Amsterdam, München och Köpenhamn — hotell, barer, restauranger och taxibilar. Huvudpersonen känner sig förföljd av cyniska medmänniskor och rädsan för djävulen. Hon lider av klaustrofobi, vilket kan förstås socialpsykologiskt med utgångspunkt i hennes uppväxt i en sluten ambassadmiljö. Samtidigt, och det är romanens poäng, kan hela hennes utveckling tolkas, ja nästan beskrivas, i religiösa termer. Skuldskänsla och längtan efter försoning ger henne en känsla av att vara utvald. Längre fram i berättelsen identifierar hon sig alltmer med pastor Kolbe som offrat sitt liv för en medfånge i ett tyskt koncentrationsläger. Hon måste berätta »sanningen om detta» vidare till världen, bara så kan hon sonas och bli frälst. Alltså en traditionell socioreligiös berättelse.

Den litterära metoden är också oerhört vanlig. Romanen är uppbyggd som spännande historia, hon gräver i sitt eget liv och i historien om Kolbe, tidsplanen speglar varandra. Nutid — tillbakablick — nutid. Språket är ordnadt och utan spänst. Traditionell i innehåll och traditionell i form. Hur kan detta vara årets bästa roman? Kanske för att »den episka utgångspunkten» är så trygg och bekräftande. Romanens förutsättning är nämligen att huvudpersonen, född 1940 i en medveten familj (far är fransk toppdiplomat), har kunnat leva nästan utan kunskap om tyskarnas förintelseläger: »Jag var så ung att jag inte hade läst om detta förr». Berättelsens trovärdighet bygger på att läsaren godtar detta som sant och fattar intresse för en sådan otrolig naivitet.

Den enda rimliga förklaringen till att så många presumtivt sakkunniga har värderat denna roman som »årets bästa» är att de tycker om det säkra, det traditionella och det okontroversiella. Romanens avslöjandevärld ligger på veckopressens nivå. Så långt blir Österbergs tes om huvudströmningen i norsk

litteratur bekräftad. Den flyter lika tryggt och säkert 1982 som den gjorde *före* Profilstormen på 60-talet. För denna litteratur har »den stora 70-talsdebatten» varit helt utan inflytande. Och samtidigt kan självklart den realistiska romanen förmedla ny och spännande insikt. Ett exempel är de sista tio årens arbetarlitteratur, ett viktigt namn är Dag Skogheim.

Sulis

Hos Åge Rønning är orterna och resorna — London och Rom, München och Amsterdam — bara yttre projiseringar av en inre resa i ett känslökaos på jakt efter en frälsning.

I Dag Skogheims roman *Sulis* — en berättelse om framväxten av gruvsamhället Sulitjelma vid sekelskiftet, skapat av en internationell arbetarklass (finnar, svenskar, norrmän och rysar) — är det den internationella miljön, de internationella perspektiven och resorna folk gör, som är de konkreta betingelser ur vilka handlingen, människoskildringen och ideologin framspringer. Grattangen, Rognan, Sulis, Boris Bleb, Kiruna, Haparanda, Jacobstad, Tammerfors och Bodö. Komprimerat och storslaget berättar Skogheim sin Norgehistoria: »Vilja, uthållning och revolutionär medvetenhet? Ha — aldrig uttalade de dom orden, för djupt i sinne låg den, den gemensamma, samlade summan av orätt, av svidande förödmjuktelse genom tider och händelser.» (266)

Till intentionen skiljer sig Dag Skogheim inte avgörande från Flögstad och Solstad. De berättar alla tre om hur folkets slit byggde landet; samtidigt är det odiskutabelt att Flögstads och Solstads diktning gör ett mer distanserat intryck än Skogheims. Deras personer är kanske mångsidiga och storslagna, men de dinglar mer som marionetter i författarnas trådar. Kritikens uppgift måste vara att försöka reda ut vad denna *närhet* består av. Hos Flögstad är människorna samhällstyper, hos Skogheim är de först och främst enskilda människor skildrade från det perspektiv de socialt härstammar från med de värderingar som denna miljö alltid har satt högst. Här var solidariteten en blodig nödvändighet om människorna skulle överleva. Skogheim har kunnat skildra gruvmiljön med stor värme emedan han känner

människorna i den så väl. Och emedan denna kännedom är så solid vet han också hur nära han kan skildra dem, var stopp-punkterna för människoskildringen befinner sig. Han hämtar inte ut mer ur personerna än det finns täckning för. Just precis på grund av en intim kännedom är det som om författaren har slagit en cirkel av värdighet runt sina gestalter. Innanför den går han inte.

Sulis var Skogheims konstnärliga genom-brott. Utöver människokännedom tror jag att detta hänger samman med stilen i berättelsen. Visserligen är det mycket dramatik och starka känslor i romanen, men mer karaktäristiskt är knappheten i berättelsen, det att författaren håller tillbaka. (Ett indicium på att verkets har sin styrka just här kan man få om man jämför det med Idar Kristiansens böcker, »Kornet og fiskene» I-IV, som handlar om samma typ av människor och frågor, men på ett högspråk och sentimentaliserande sätt. Kristiansen behåskar sig aldrig.) I Skogheims berättarteknik är det hela tiden ramsan, vitsen och ordstävets som ligger under. Människorna kan vara grova i munnen men de är värdiga i känslorna. När författaren vid sällsynta tillfällen formar personernas inre reflektioner kommer tankarna som pisksnårar. Explosionerna är ett resultat av den komprimerade tankegången och uttrycksformen som svarar mot den icke-sentimentala livskänslan hos de personer han skildrar. Knappheten kan närmast sig lyrik på samma sätt som i novellsamlingen *Hexora*, men den har särskilt att göra med den muntliga stilen hos Skogheim. Flögstad kan nog ösa ur samma källa, men förbindelsen är tätare hos Skogheim. Den ram som det muntliga intrycket i hos Flögstad är en trasslig komposition.

Den tradition Skogheim skriver i — arbetarromanen — är alltså både bärkraftig och öppen för förnyelse. Men det är inte bara arbetarkulturen som lever i Skogheim, lika mycket är 60/70-talens stränga krav på verklighetsundersökningar. Bakom *Sulis* ligger mer än 20 års studier. Författaren har gett ut 5 dokumentära böcker om nordnorsk historia (viktiga är *Klassekamp under nordlysflammer*), och förtagit så grundligt insamlingsarbete att fackhistoriker räknar honom som en av huvudfigurer

na inom nordnorsk historieforskning generell. Hundratal inspelade intervjuer är bara ett av resultaten.

Mycket tyder på att det är detta grundliga studiearbete som är nyckeln till förståelsen av Skogheims konstnärliga framgång. Det är genom detta arbete han har erövrat sitt språk och den intima bekantskapen med värderingar i den miljö han beskriver.

En tradition?

I literatursociologen Österbergs indelningschema finns det många likheter mellan Rönning och Skogheim. En konkret undersökning av deras böcker visar att sådana likheter snarare leder tankarna på avvägar än tillför ny insikt. Genom en traditionell realistisk romanform kan Rönning bekräfta en konservativ värde- och samhällssyn, medan Skogheim för fram förnyelse och ny insikt, konstnärligt och ideologiskt, genom stilen, människouppfattningen, men inte minst genom att han klarare än någon annan författare har fått fram det tredubbla förtryck som har existerat i Norge: 1) socialt, 2) geografiskt och 3) köns- mässigt (Nästan alla de viktigaste personerna hos Skogheim är kvinnor.)

Skogheims litterära projekt spränger emellertid också ramarna som blev ställda i den stora 70-talsdiskussionen. För var kan denna författare placeras:

—Bland socialdemokraterna?

—Som revolutionär?

—Bland de tillbakablickande traditionalisterna?

—Som historiker och folklivsgranskare?

—Bland realisterna och språkförnyarna?

Sullis demonstrerar att klasståndpunkten, inlevelsen i miljö och konstnärligt mästerskap hör nära samman.

3. »De nya»: Linje och Punkt

Författarna jag hitills behandlat har det gemensamt att de alla har etablerat position före 1980. Avslutningsvis kommer jag att se på den allra senaste litteraturen, litteratur från ett samhälle i kris.

En motsättning uttrycker många av konflikterna i tiden: medvetenhet om den historiska traditionen eller koncentration till nuet. Sam-

las medvetandet vid den historiska linjen eller aktualitetens punkt?

Jordens salt: Historiemedvetande

Erland Kiøsterud är den författare som har skapat mest blåst kring sitt namn våren 1983. Samtidigt som han gav ut *Jordens Salt* gick han våldsamt ut i pressen mot det han kallade »det nya centrum», de litterära makthavarna i Norge som samlat *alla* vänsterkrafter från SV till AKP. *Jordens Salt* är en pretentiös idéroman där handlingen ligger i centraleuropa, och där en rad av motsättningar i vår tid pressas sig mot varandra under högt tryck: nedsmutsning, förgiftning, arbetslöshet, jordödeläggelse, teknologisering, krigshot och fascisivering.

Ett samtal med Kiøsterud gick så här:

—*Det är tydligt att det har varit viktigt för dig att tyda den historiska utvecklingen, samtidigt kan det vara svårt att gripa den historiepupptatning du har?*

—Det jag hade som utgångspunkt var en metod. Jag ville använda marxismen för att studera de verkssamma materiella krafterna och så ville jag testa en historiesyn. Jag tog fatt i olika situationer: en fabrik som blir nedlagd, en landsortstad som blir avfolkad, en borgare som vill göra karriär, för att se: stämmer marxismen? Stämmer tanken på »från nödvändighetens till frihetens rike»? Mitt svar blev att marxismen bara delvis håller måttet. Marxisternas frihetsbegrepp är alltför abstrakt, vanligt folk har helt andra föreställningar om frihet.

Till en början ville jag skriva det jag trodde var folkets historia, men så upplevde jag att det var omöjligt eftersom folk upplever sig själva så oändligt olika utifrån den situation de befinner sig i. Jag måste då ta några personers utveckling och därför sprider romanen ut sig i solfjädersform.

—*Likväl präglas romanen av en tendens till allmängiltighet, inte bara i kompositionen, utan också i själva skrivsättet?*

—Ja, men det allmänna är bara en kärlek till folket och en känsla av att vi alla lever på samma klot. Jag är mot hierarkiska mönster vare sig de befinner sig i den borgerliga romanen, där författaren sitter på toppen och styr romanpersonerna, eller de

är inbyggda i en partiteori, som i den kommunistiska rörelsen. Jag upptäckte att många av de verkssamma krafterna i historien liksom nu verkar i opposition till hierarkiseringen och detta är en frigörande kraft.

—*Vilken funktion har döden inom denna frigörelse?*

—Döden ödelägger värdefullt liv, men trots det blev det något annat som alltefterstom upptog mig mer: döden som *positiv kraft*. Död har något med minne att göra. Den skapar historiekänsla eftersom vi tvingas komma ihåg vad som hänt. I romannen reser den unga italienaren Josef ett kors över två döda ungdomar. I opposition till den härskande tekniken i vårt samhälle som i Norge vill få oss att glömma så snart som möjligt. Utgångspunkten var att jag ville skriva om Norge och konflikterna här, men jag ville samtidigt, som Nordahl Grieg i sin tid, se konflikterna i samhället tydligt, och då måste jag till Europa. Grieg använde Spanien och Moskva, för mig blev det Italien och Polen. Idékraften har jag från »Solidaritét» i Polen.

—*I ett tidigare samtal har du sagt att romanformen möjliggör syntes och sammanhang?*

—Jag ville visa hur ett självmord i Tyskland drivs fram av planläggarnas pennor i Rom. Jag försöker visa att samhället består av en tät väv av medvetande, och jag försöker se detta historiskt.

—*Folkets motståndskraft bryts ned säger du, och samtidigt: »Folket sitter med ett flöde av erfarenhet, det väntar bara på ett språk.»*

—Arbetsrörelsen tog inte sitt ansvar för det nationella kulturarvet då de började administrera landet, och samtidigt skar de av rötterna till sin egen klass. De unga idag, också författare, tror att det är modernt att hugga tag i allt nytt, de ser inte det rotlösa och fragmentariska i det moderna. Gemen-skapen är något mer än en yttre ram av strukturer runt ett telekommunikationsnät. Det är en reell mänsklig gemenskap. In-nerst inne tror jag folk återigen sitter med en djup besvikelse. De har inte skördat vad de sått genom ett långt liv, det är detta som

jag menar med ett flöde av erfarenhet som inte har fått ett språk.

—*Låt oss avsluta med frågan om de kulturella institutionerna. Du har anklagat de tidigare så revolutionära och upproriska författarna för att de okritiskt har gått in i en kulturell maktapparat. Vad menar du med det?*

—Jag är inte principiellt mot institutioner, men de skall övertas kritiskt, inte kupas. Många vänsterorienterade har gått in i institutionerna och de tänker nu institutionernas tankar. De ställer sig inte längre grundläggande frågor. Du måste ha en klar historiemedvetenhet för att se detta klart. Många unga, nya författare har inte det och de kan lätt gå i sin fälla. De ser omkring sig en värld där det sker mycket, särskilt inom media. De tar detta för den egentliga verkligheten. Och samtidigt lyssnar de till institutionernas språkteoretiker som säger: konst är form, lek och fragment.

Problemet är att riva lös kulturen från institutionerna och härskarapparaten. Blott en allians är möjlig, folket. Det har idéer, minnen, tankar och erfarenheter från generationer tillbaka och från sin egen tid. Dessvärre är det emellertid också fortsättningsvis i stort sett kapitalet, som genom vetenskapen, står för nytänkande och organisationsmodeller som också kulturen måste ta upp i sig.

Som konstnär måste du nödvändigtvis ansluta dig där friheten uppstår, eftersom du längtar efter samma frihet. Du ansluter dig där sanningen ofta tränger sig fram. Det är stora krav som ställs på en konstnär idag, men en konstnär måste ha så stora vyer att han åtminstone klarar att sammanfatta en större delar av verkligheten än härskarna.

Aktualitet och punkt

Kiøsterud talar om tendensen hos många unga författare att låta sig uppslukas av nutiden. Samtidigt är det svårt att karaktärisera de nyaste författarna, både för att de själva starkt tar avstånd från att bli värderade som en grupp, en generation — eller som en av de mest lovande har sagt det: »För oss är det viktigt att

vara den generation som inte definierar sig i motsättning till föregående generations författare» (Jan Kjaerstad) — och för att tendensen är så öppen, Men några *små tendenser* är det möjligt att urskilja. För en rad nya författare gäller:

— *Samtiden*, det att leva nu, är viktigare än historia och framtid. Det kommer till uttryck i att många av 70-talets lösningar blir förkastade.

— *60-talet* är en klarare inspirationskälla än 70-talet. Där finner de formexperiment som bättre än 70-talets realism kan uttrycka 80-talets tidskänsla.

— *Källorna* till kunskap om samhället finner de snarare i elektroniska medier, masspridd litteratur och popindustri än i böcker. Detta är något annat än t ex Flögstadts studier av masskulturen. Hos de nya befinner sig kunskapen i kulturindustrin. Tidskänslan i sig själv har blivit en kunskapskälla att ha som utgångspunkt.

— *Människan* framställs i mycket liten utsträckning som en kollektiv varelse. Hos några framträder en ny individualism. Hos andra uppstår idén om den inautentiska människan, den fragmentariska spel-människan.

— *Avpolitisering* och ett minskat intresse för ideologiska frågor är huvudentendensen, men samtidigt uttrycker väldigt många att det bara innebär att engagemanget tar *nya former*.

Frågan är nämligen om inte dessa nya tendenser i stor utsträckning är skapade och förstorade av massmedia och litteraturförmedlingsapparaten, och att mycket av det så kallat nya och moderna utslutande är ett resultat av förmedlingsapparatus behov av att hela tiden finna *något nytt* och modernt, uttrycket för EN NY TID. I alla fall är det helt säkert att den nyaste norska litteraturen i mycket mindre utsträckning än i en rad andra länder är präglad av klart negativa drag som dyrkande av det irrationella, katastroföknsla, dyrkande av uttrycket för uttryckets egen skull och nihilism.

Hittills har krisen i samhället vad gäller litteraturen i stort sett betydligt en kris för institutionslitteraturen. Bland de unga författarna är litteraturen vital och bärkraftig som aldrig förr.

Jag vill avsluta med en av fjolårets romaner som visar detta till fullo: Brynjar Aas *Gords*

barn.

»All makt till ingen»

Gords barn är skriven av Brynjar Aas (född 1960). Det är Norges första punkroman om en husockupation. Handlingen är sammanträngd till ett dygn, koncentrerad till nattet. Språket är aggressivt och eruptivt: »Ser du det gula huset hans. Men fan, Pelle: Jag vet det! Att det inte hänger ihop. *Kamouflagebyxor*. Att det måste vara nåt bakom — ett eller annat jag inte får fram. Pelle. För jag vet inte. Vet ingen. På väg upp, Pelle...

ALLT? VI SLOG I LUFTEN!

Allt hade slagit oss till svimning. Avsvimmade folk slår dåligt — vi slog i blindo. Så ere.»

Stilen är tidskänslan själv, som ett skrik, som ett talspråk där det undertryckta väljer fram buren av ett temperament utan gränser. Det inestängda som släpps lös tillsyns utan rationell styrning svarar mot livskänslan där konflikterna, de innersta tabuna, utlämnas helt. Gatuupproren är inte bara raseri och destruktion, men de ger ungdomarna möjlighet att *visa sig*, bli synliga för andra (som tidens exhibitionistiska klädmode). Gatuupproren är en teater där de till sist kan spela sina egna roller, inte de som är registrerade av andra. Aktionen ger en känsla av liv i en värld som verkar död. Det existerar inget liv utanför nattet. Hopplösheten kan bara dövas en kort stund med upplopp eller rus. Så långt beskriver romanen en kultur diametralt motsatt Flögstadts/Solstads/Skogheims arbetarkultur, där tillbakadragenhet är en grundvärdering.

Här skulle den befinna sig: tidskänslan i 80-talets krisamhälle. Dessvärre är det inte så enkelt. Det yttre uttrycket är helt olika, men den episka grunden har likheter både med Flögstad, Solstad och Skogheim. Att ockupera ett hus är en handling som sträcker sig utöver nattet, och visserligen är det stort avstånd mellan Aas exhibitionism och Skogheims försiktighet, men bakom denna yttre fasad ligger mycket av samma grundhållning: värme/förståelse/sammanhållning enjävlarimig-kampinställning mot en yttre fiende och en kämpande hållning till försvar för *den egna* kulturen.

Men viktigare än detta: Aas roman är, trots en relativt enkel komposition, uppbyggd med

samma berättarperspektiv som Flögstad och Solstad använder. Nedskrivaren är med i själva handlingen samtidigt som han formar berättelsen, och in i den eruptiva talströmmen fögar han reflektioner och kommentarer i små droppar. Berättaren letar som Leite hos Flögstad och Pedersen hos Solstad efter sin sanning; han kämpar genom hela berättelsen för att finna den riktiga formen för berättelsen. Aas litterära form som skall vara ett giltigt uttryck för husockupation och det sprattlande språket som beskriver den starka nutidskänslan är mycket olik Flögstads och Solstads, men själva berättarsituationen och drivkraften bakom den, är nära besläktade. Den skall skapa sammanhang i det fragmentariska. Nedskrivaren i Aas roman skapar i själva skrivprocessen det sammanhang hans vänner inte ser. Det är ett sammanhang mellan deras *bakgrund* (föräldrar, uppväxt och skolgång) och den *framtid* husockupationen möjligen kan ge dem. Det finns ett sammanhang mellan de två punkter som har bestämt deras liv: födda som de är i blomsterbarns total med en ny födsel i punktrörelsen på 70-talet. Det finns ett sammanhang mellan alla deras resor i Europa som en bild av deras hemlöshet och slutpunkten, husockupationen som en möjlighet att skaffa sig en hållpunkt.

Slutsats

Det som kanske förvånar mest i den norska litteraturen för ögonblicket är *bristen på kristendenser och upplösning*. Det har endast kommit till uttryck bland de etablerade och inom förmedlingsapparaten. I litteraturen är det inte möjligt att se sådana kristendenser. Den samhällskritiska romanen har nog genomgått stora förändringar, men den lever ett fortsatt aktivt liv, både bland de etablerade författarna och bland de helt unga. Norsk litteratur är också fortsättningsvis spännande, men bakgrunden till att de negativa tendenserna inte har slagit igenom så starkt i Norge som i många andra länder kräver en egen utredning.

Noter

Eftersom denna redovisning har nämnt mycket få författare kan vara på sin plats att upplysa om några namn för den som är intresserad av vidare orientering.

- 1) Ingen kvinna är nämnd trots att den litteratur som säljer bäst i utlandet är skriven av Gerd Brantenberg, Björg Vik och Liv Kølsvov. Cecilie Löveid är den mest experimenterande norska författarinnan för ögonblicket (också i TV och på teater.)
- 2) Ingen lyriker är nämnd.
- 3) Vinnare i Gyldendals romantävling i fjol är inte nämnd: Jon Michelet: Terra Roxa, Kai Skagen; Broene brenner och Nils Johan Rud: Ekko i det gamle tun.
- 4) Norges två främsta antiimperialistiska författare är inte nämnda: Jon Michelet: Terra Roxa och Ola Bauer: Rosa-Penna.
- 5) Norges nu kanske mest produktiva dramatiker är inte nämnd: Edvard Hoem: Der storbåren bryt 1979, God natt Europa 1982, Amanda frå Hagesund eller Lenins madam 1983.
- 6) Bokhöstens kanske mest spännande roman-debut, Steinar Lødning: Glomma brenner, är inte heller nämnd.

(översättning Lars Andrée)

Jahn Thon (f 1946), som bor i Oslo, är lärare i norska och samhällskunskap/historia vid gymnasiet. Nu tar han paus i lärargärningen eftersom han inte riktigt tror »att livets puls slår med en takt på 45 minuter.» Från 1976 har han arbetat med den litterära tidskriften PROFIL som redaktionsmedlem och redaktör. Han har bl a skrivit »Ibsens avslörings-kunst» (Profil 4/77), »Litteraturkritiken — modern skap» om historiesyn i några av Jens Bjørneboes, Dag Solstads och Gunnar Lundes böcker (Profil 5/79, 1/80), »Opprørerne tar roret. Litteraturhistorie mellom konvensjon og innsikt» (Profil 4/82), I pausen nu har han översatt två böcker från svenska. Därutöver har han medverkat i tidningar och böcker. Profil är som FÖRR OCH NU, men den är mycket norsk. Nästkommande nummer (2/83) presenterar Dag Skogheim och Sulis i en lång författarintervju. Den kan beställas: Tidskriften PROFIL, Postboks 9195 Vaterland, Oslo 1. Årsprent: 100 norska kronor.

Lars Andrée

Honungsprovning

av Carl Henrik Svenstedt

Sex allvarliga herrar samlas en gång om året nere i den gamla värnrestugan vid Adelsnäs med var sin plastsked i handen. Att de är herrar beror på att de är biodlare och att bionddingen — detta mejaryrke — märklit nog inte drdar till sig kvinnorna. Att de samlas vid Adelsnäs beror på att baroniet upplåtit det gamla huset vid formträdgården till klubblokal och slungrum för Årvidabergs biodlarförening som nu håller kupor och drottningavel längs södernmurarna. Plastscheden, slutligen, är det oömbärliga testredskapet för honungsprovning.

Honung får naturligtvis inte, lika litet som vin, se ut hur fan som helst. På den blågula etiketten från SBR, Sveriges Biodlares Riksförbund, kan varje konsument läsa de elementära kraven: Honungen skall vara ren, den skall hålla en vattenhalt under 20%, den får inte ha tillsatser, konsistensen skall vara »mjuk — fast». Därutöver är varianterna lika oändliga som blommorna på marken.

En allvarligt syftande biodlare nöjer sig heller inte med minimum. I själva verket är han sållan tillfreds med honungsburkarna från den centrala tapstationen i Mantorp. Hemma har han ett privat förråd med vackrare färg, smörigare konsistens och högre renhet. Många kun-

de också tänka sig en utveckling med flera mindre tappställen landet över för ökad variation och precision i hanteringen. Nu rörs alla odlarnas honungsleveranser samman till ett identifierbart mellanting. Det är naturligtvis lika otillfredsställande som när en noggrann fruktdlare får blanda sina äpplen till samma saft i de stora musterierna.

Vinprovarer är ett uppburet släkte som minst en gång om året framträder i televisionen och läppjar på årets *cru*. Men vi har våra egna högningsprovarer här i landet, och de står inte sina franska kollegor efter i sparsmakethet och finess. Och traditionerna är lika långa.

Var och en som närmat sig honungsodlingens konst lär sig snabbt skillnaden mellan skördarna. Vissa blomsorter framträder t ex mycket markant: lind, ljung, klöver, raps. Bladhonungen särskiljer sig, inte minst från den garvsyrade eken. Beredningens olika steg kan synas och kännas allt efter utförande. En honung kan vara grov och kornig eller slät och rinnande efter rörningen. Den kan vara mild och blommig i smaken som en lätt bordeaux, eller stark och barsk. Den kan vara bubblig i konsistensen, eller helt jämn. Renheten kan vara fullständig, men honungen kan också vara full av biskankor.

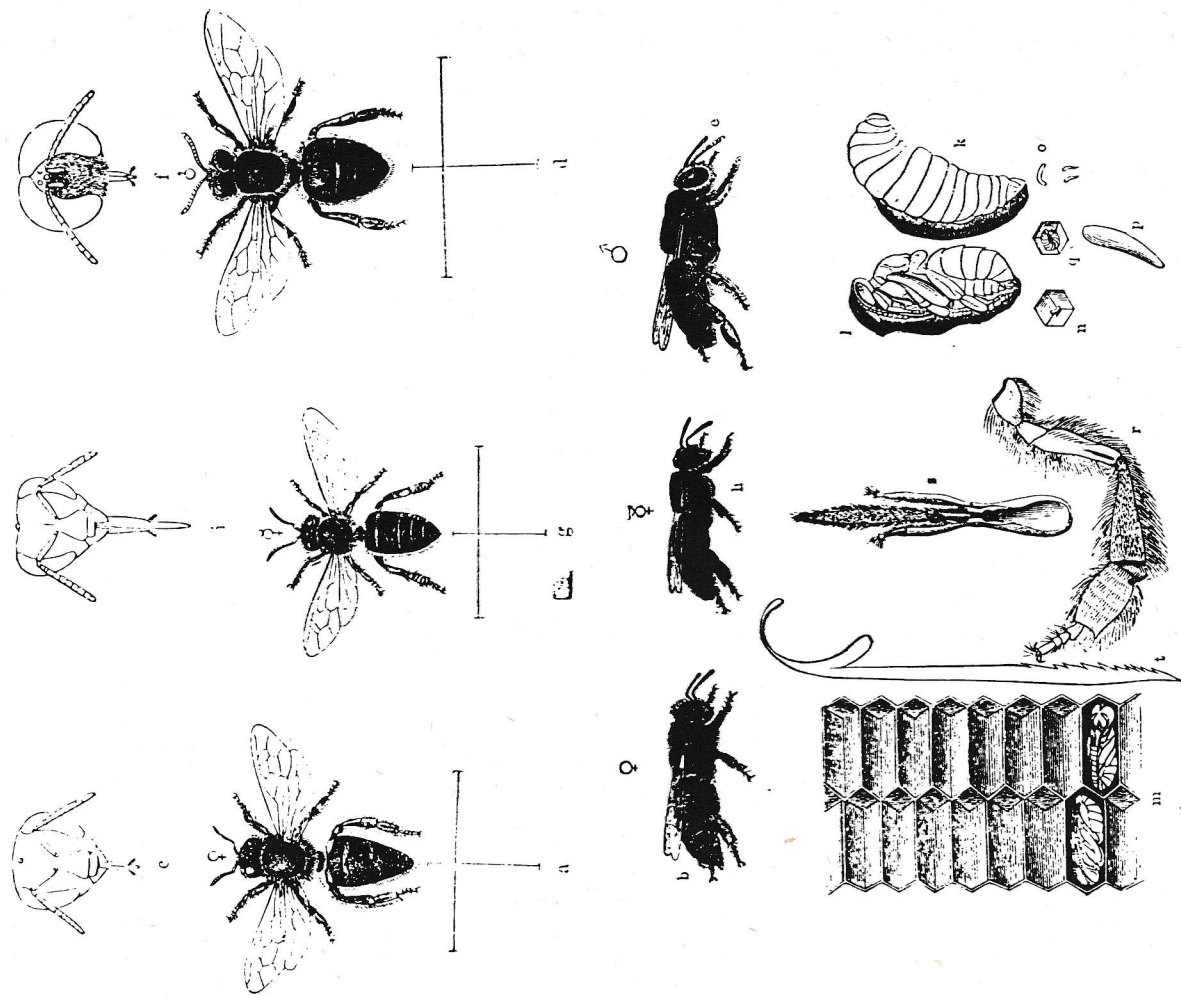

Fig. 3. Taunt bi (*Lypis nelliacea*). a. b. honan. c. hennes hufvud. d. e. hannen. f. hans hufvud. g. h. ett könlöst bi. i. dess hufvud. k. larv. l. puppa. m. cellor i genomskäring (i två af dem ligga puppor). n. bottnen af en cell med ägget. o. ägg i naturlig storlek. p. ett ägg mycket förstoradt. q. bottnen af en cell med en ung larv. r. bakben af en arbetare. s. underläppen (tunga, muntrådar, utgröjpt haka). t. gaddnen. Endast m, n, o, q äro icke förstorade.

Allt detta beaktas av de sex herrarna som nu framför sig har en trave omärkt 350 grams burkar från föreningens odlare, numrerade efter en hemlig lista. Provingskommittén har formellt utsetts vid årsmötet och herrarna roterar för att undgå varje misstanke om våld.

Provet tillgår helt enkelt så att provledaren sänder runt den öppnade burken för okulärsiktning av renhet, konsistens och förpackning. Burken får t ex inte vara stroppad så att honungen rinner in i gångorna (Som naturligtvis inte får vara rostiga). Inga rester från slungrummet får finnas i honungen, inga bubblor eller klumpar. Snycgt, hygieniskt och läckert — så vitt man kan se!

På varje punkt noteras en siffra i protokollet. Kriterierna är i stort sett objektiva, så långt. Enigheten är stor. Men vid avsmakandet har varje odlare sina preferenser. Ordföranden doppar plastskedarna lätt i honungen och delar ut dem till ledamöterna under samma andäktiga tystnad som vid Vår Herres Heliga Nattnard. Läppjandet och smakandet och mumlandet som följer skulle däremot passa illa i kyrkan.

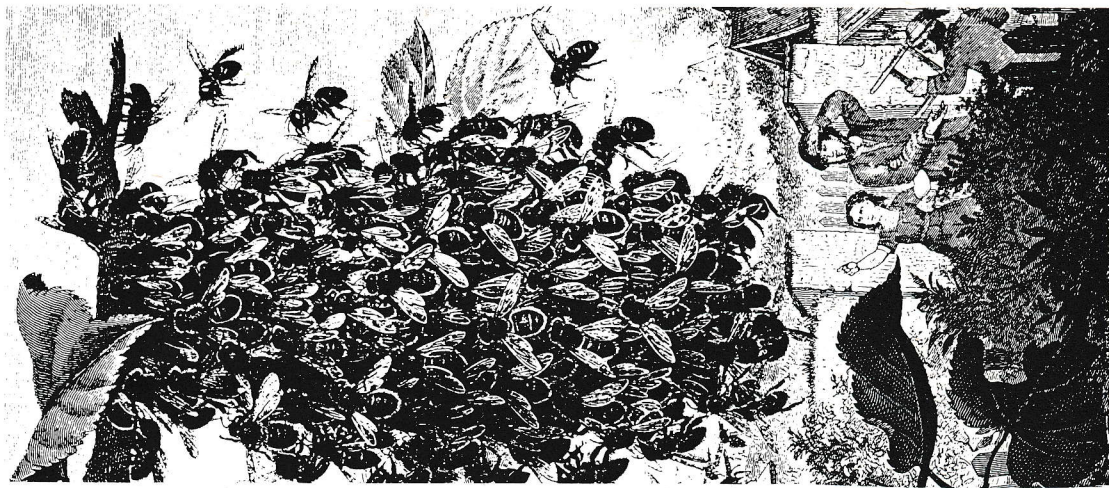
Men trots att poängsättningen kan skilja sig markant, uppträder en märkvärdig kontinuitet genom åren. Jag har som filosofisk amatör kunnat följa processen sen 1979 i Atvid och har sett hur mästarna placerar sina skördar lugnt och jämnt i toppskiktet. Naturligtvis beror det på att de är säkra odlare, noggranna och renliga, men också på att de gynnas av kunnans lägen.

Och favorithonungen förblir den som liknar en klassisk dröm om gyllene skörd: milt gul, krämig som smörkola, med lätt blomsmaak.

Honungsprovningen är en utsökt procedur. För mig representerar den också allt som är delikat och precis i den svenska folkturen. (Det är bara stadsbor och överklass som föreställer sig folklig kultur som grov och kantig!) De sex herrarna är också fabriksarbetare, småbrukare och pensionärer, en tjänsteman och en yrkesbiodlare med högskolestudier i ryggsäcken. Förr brukade de alltid vara folkskollärare, banvakter och präster: människor med gott om tid och soliga lägen.

Deras kärlek till odlingen har långsamt utvecklat dem till kunnare, och här och på andra

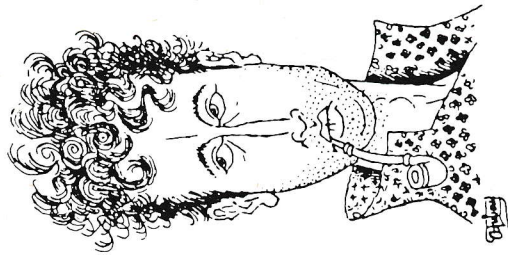
håll tar man nu nästa steg i den svenska honungsodlingen: sortförsäljning. Det betyder att vi snart ute i butikerna kan köpa honung efter smak på samma sätt som vi köper melader eller viner. Då får vi se om den fullsmakande lindhonungen försvinner från hyllorna snabbare än den kraftiga rapsen, och om svenska folket sätter blomsterhonungen lika högt som sina provsmakare.

CHANSONS DE SALLES DE GARDE

DUBOUT

Albert Dubout

Född i Marseille 15 maj 1905. Död 27 juni 1976.

av Gun Kessle

Det finns konstnärer som blir så populära att de inte riktigt får plats i konsthistorien. Dit hör Albert Dubout.

Han har fått gator uppkallade efter sig i tre städer. Därbland i Montpellier där han gick på målarskola 1923 och hade sin första separatutställning 1927. Men riktigt fin blev han aldrig. Därill var han alltför rolig. Och dessutom populär bland vanligt folk. Ibland verkar det som om konstnärer inte får vara roliga och buleska.

Själv träffade jag på honom första gången när jag kom till Frankrike mot slutet av fyrtio-talet. Och ända sedan vi köpte Fagervik för tjugo år sedan har jag haft ett av hans stora blad hängande på väggen. Det är hans belägringsbild från när han illustrerade Rabelais Gargantua. Den är 62 x 44 cm och smock full av små detaljerade figurer i vidunderliga händelser. Man tröttnar aldrig att se på den. Den bilden kostade inte många franc då. I Paris hade jag sedan på sjuttio-talet på ateljéväggen hans monumentalt plumpa och festligt vulgära affisch för sin illustrerade utgåva av oanständiga sånger.

Egentligen skulle jag velat visa några av hans oanständigheter. De är så härligt plumpa och folkliga. Dubout är den enda moderna konstnär jag känner till som förmått göra bilder lika roliga och lika obесkrivligt ofina som de medeltida konstnärerna. Men med dem får vi vänta till dess vi kan trycka färg.

Han var en fin målare och en stor illustratör. Som sådan arbetade han från tjugotalet fram till sin död. Han är mycket särpräglad och mycket småborgarfransman — om nu termen förstås — och på sitt sätt lika egenartad och folklig som en gång Pieter Bruegel (som han tyckte om). Som illustratör och tidningstecknare fullföljde han en tradition som går från femtonhundratalets flamländare över de engelska karikatyrtecknarna på sjuttonhundratalet och gruppen kring Charivari i Paris på 1830-talet.

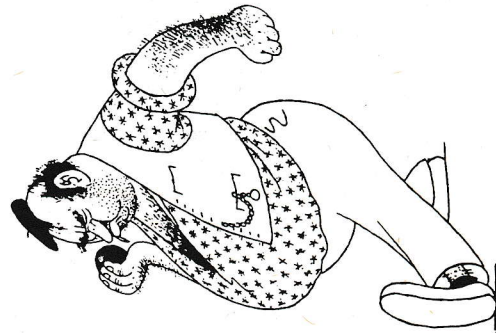
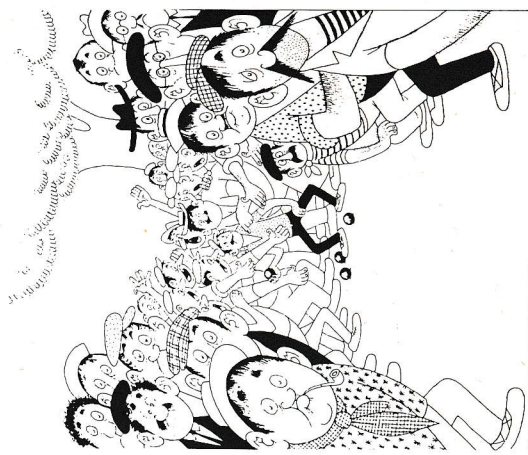
Han arbetade för massmedia. För honom blev därför också själva de begränsningar som trycktekniken medförde en konstnärlig befrielse. Detta är något som många yngre konstnärer inte alltid tänker på. Men om man ser noga på Daumier och Alfred Le Petit och Forain

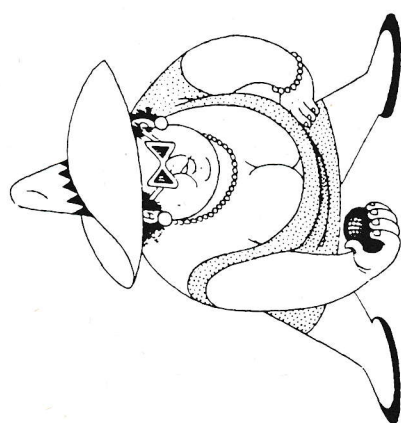
och Caran d'Ache ser man också hur just materialets motståndighet befriade dem konstnärligt. Man kan också säga att Dubout har fått mycket av sin linje just från Caran d'Ache.

Det har funnits sådana som velat jämföra Dubout med Grosz. Hans måleri är heller inte så olika det som Dix gjorde. Men det som skiljer Dubout från Grosz är att han — i likhet med Chaplin för övrigt — inte tycker illa om människor. Man har alltid en känsla av att Grosz ritat människor som luktar gamla och mycket otvättade kalsonger. Dubouts människor svettas och rapar och pruttar men de luktar inte illa på det sättet.

Många av Dubouts typiska gestaltningar är egentligen folkliga föreställningar. Den väldiga damen och den lille mannen till exempel.

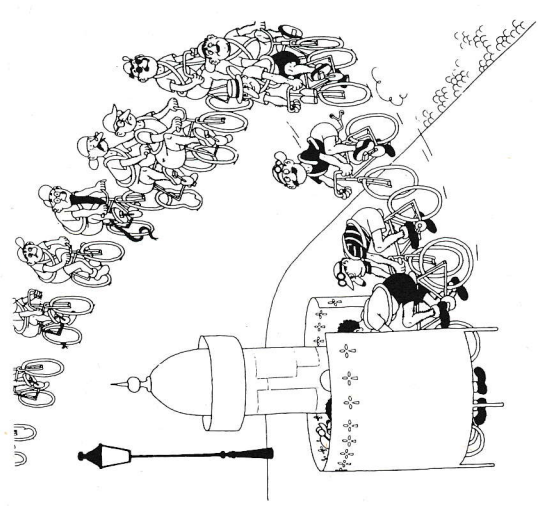
Politisk tecknare i egentlig mening var han aldrig — även om en sådan hans teckning som »Den folkvalde» från år 1936 både är en bitisk politisk uppgörelse och samtidigt en fascinerande konstnärlig lösning. I hela sitt verk uttrycker han dock den syn som de franska småborgarna — det lilla folket, för att använda deras eget uttryck — har på livet och kärleken och skeendet.

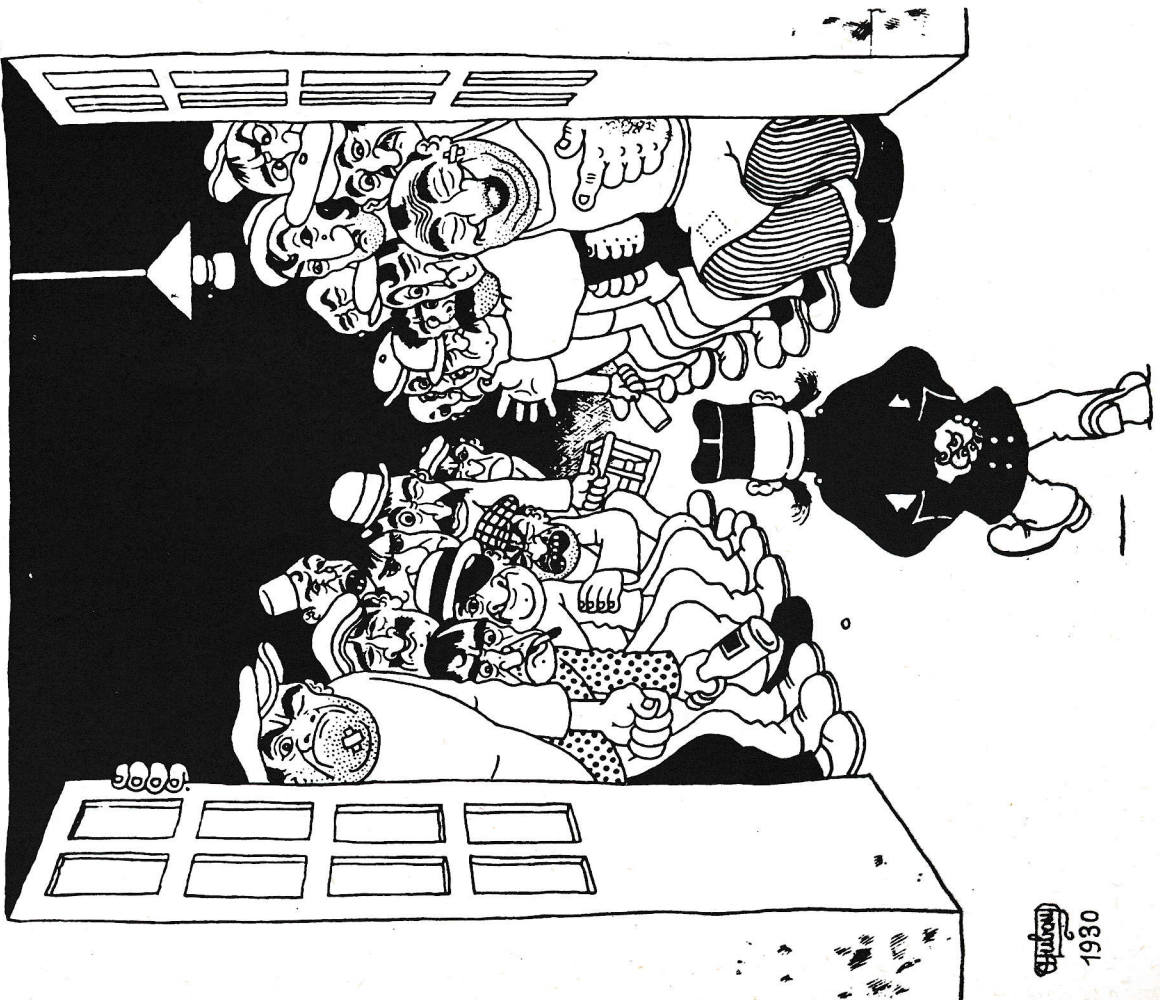

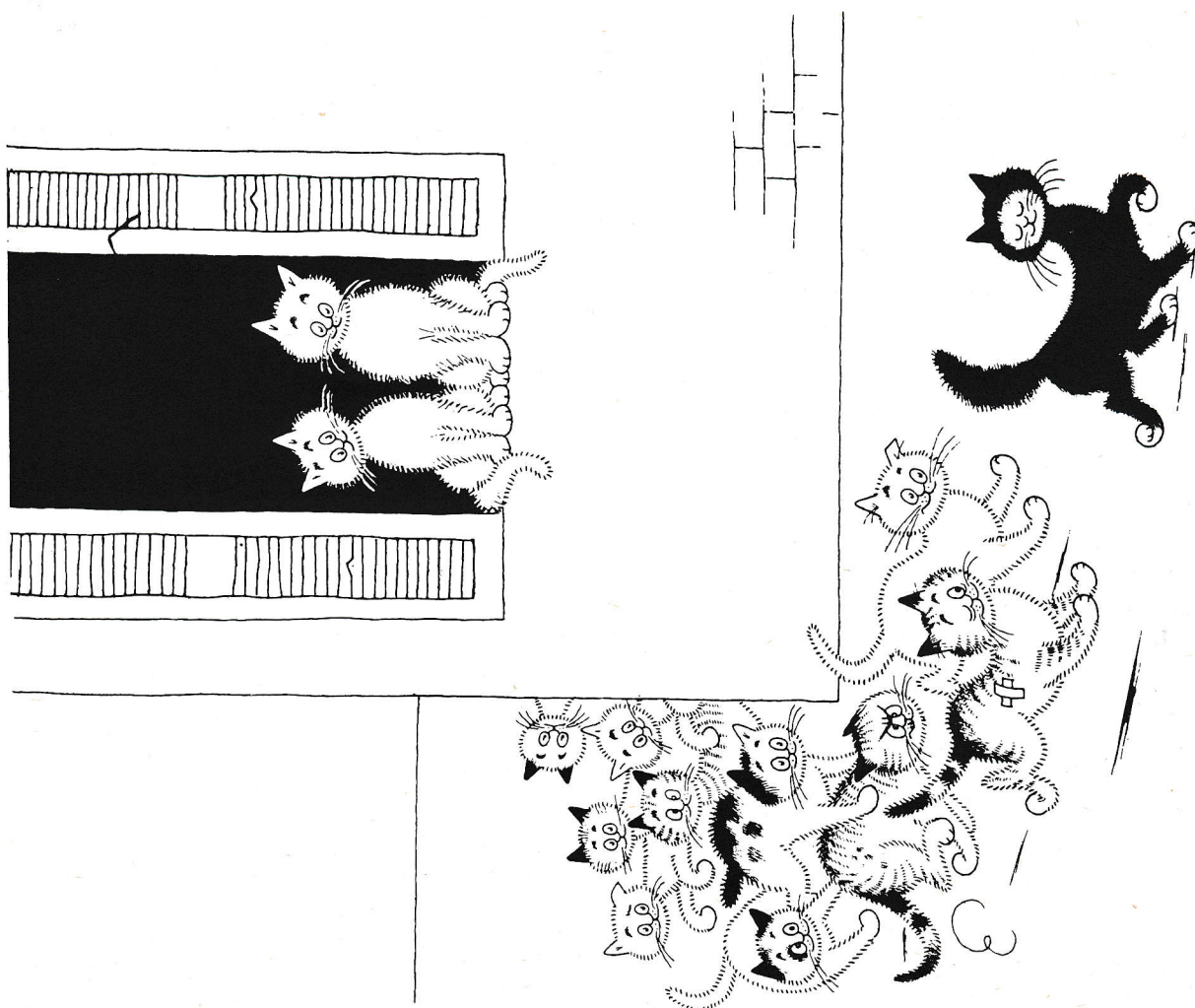
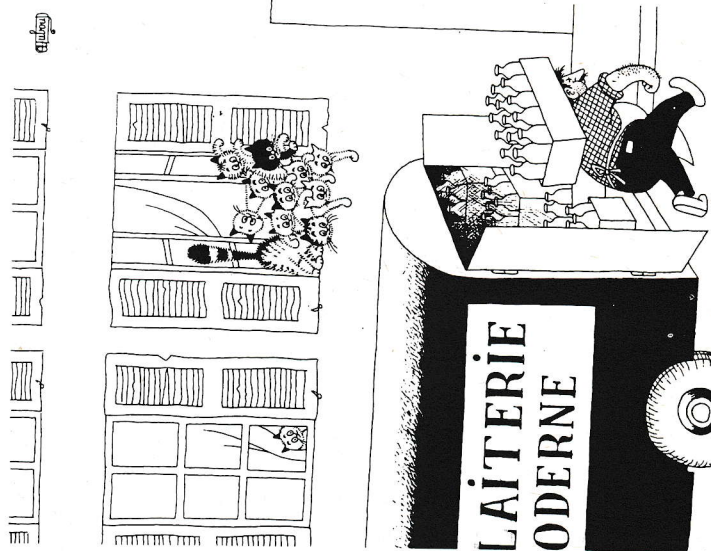
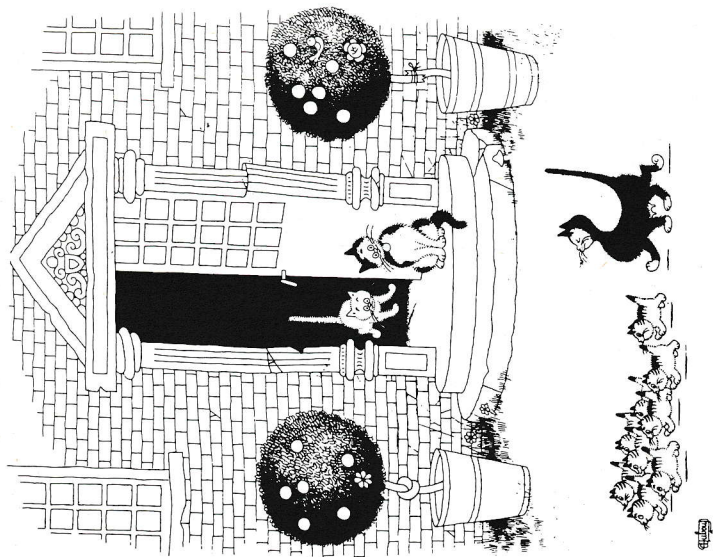
Amphibien

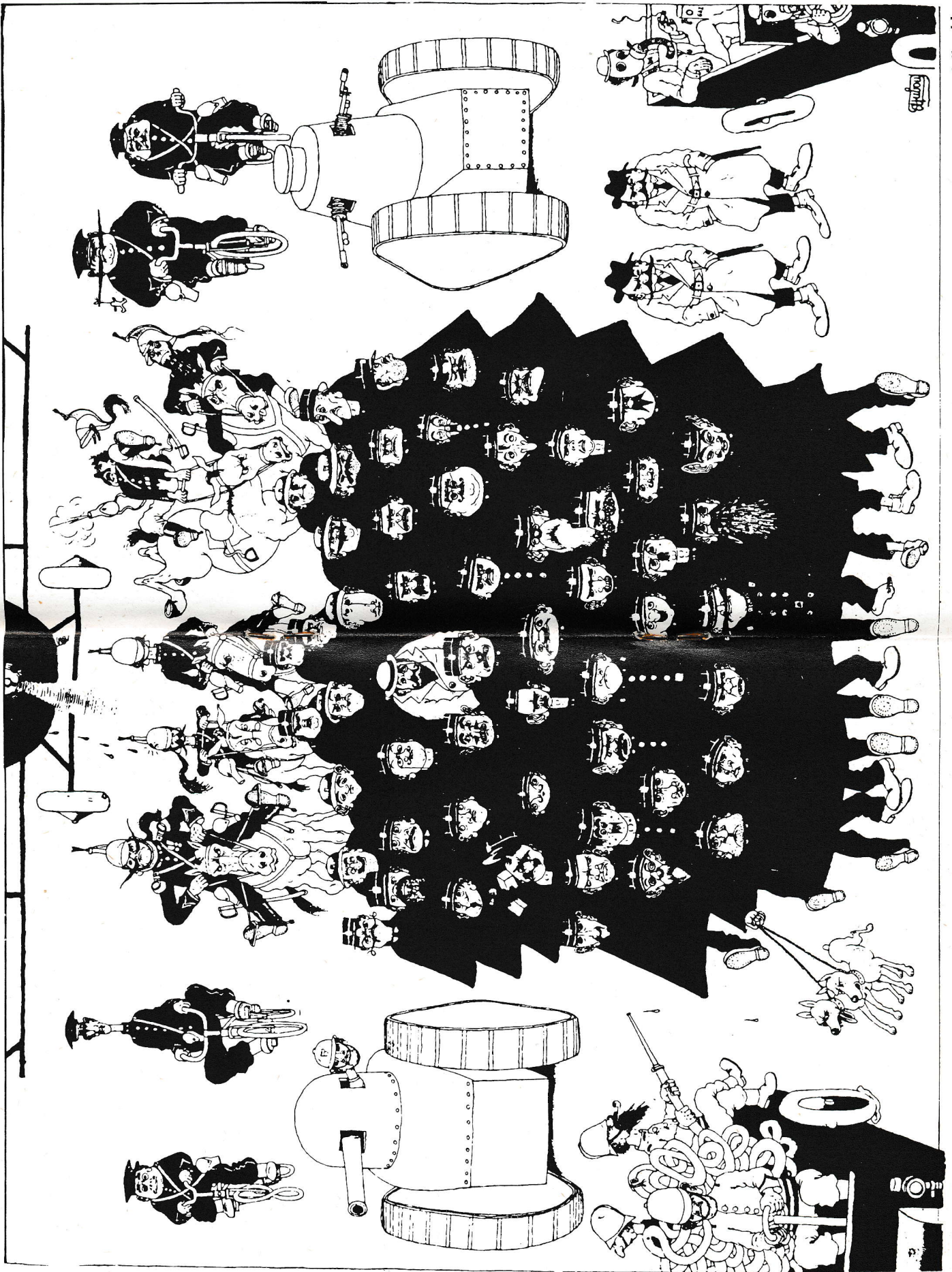

Amphibien
1930

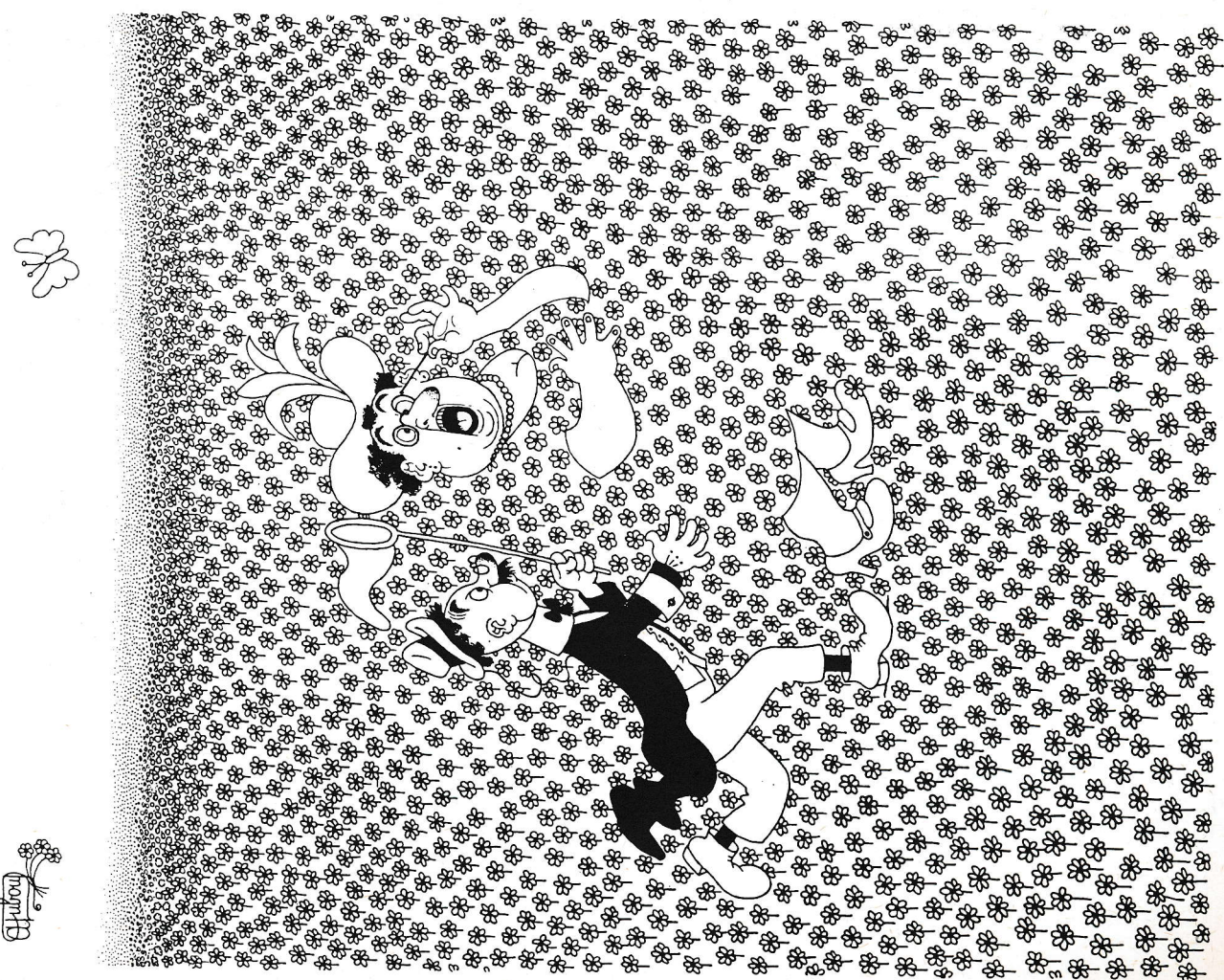

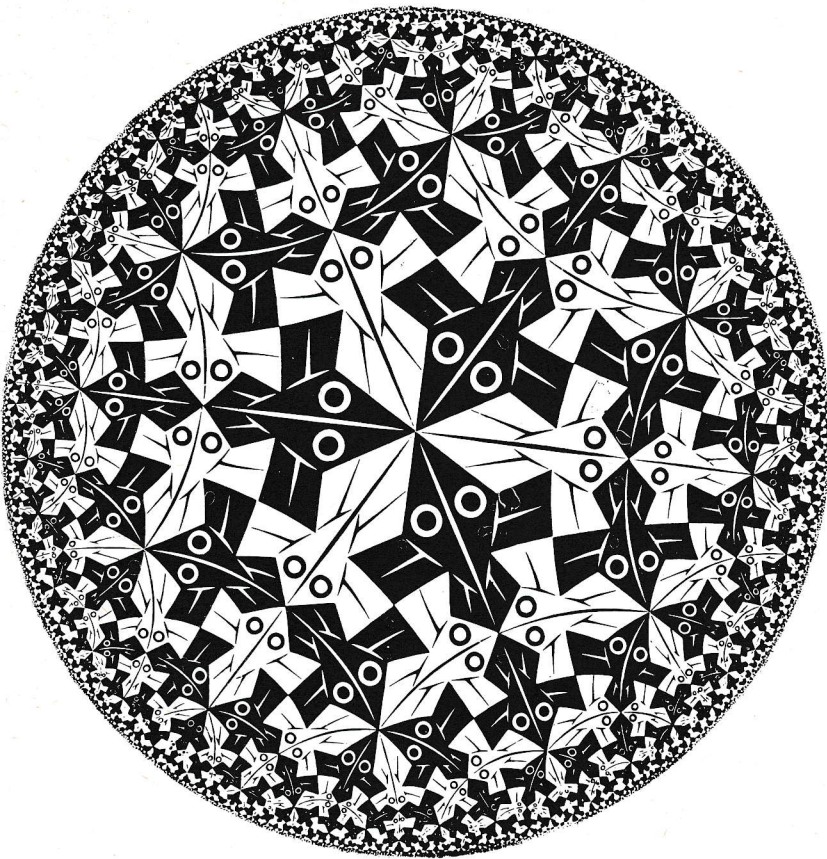
CHEZ LITIN-LE-LYONÉ
GASPARD TENEFLE SUCCESSEUR

Den folkvalde.

Den moderna geometris födelse

av Per-Olov Käll

□ Under 1800-talets första hälft gjordes en märklig upptäckt inom matematiken. Några av århundradets största matematiker kom till insikt om att Euklides geometri inte utgjorde den enda tänkbara geometrin utan att det fanns flera andra geometrier. Denna upptäckt ledde till en förändrad syn på matematiken och kom att spela en viktig roll för den moderna fysiken. Om den historiska bakgrunden till dessa upptäckter berättar i denna artikel Per-Olov Käll.

Omkring 1820 skrev en far vid namn Wolfgang Bolyai följande brev till sin son János:

»Du bör inte försöka närma dig parallellerna på detta sätt. Jag känner nämligen den

vägen till dess slut. Jag har genomkorsat denna ändlösa natt, som skulle komma att utsläcka allt ljus och all glädje i mitt liv. Jag vädlar till dig, lät parallellproblemet vara...

Min tanke var att jag skulle offra mig för

Vi kan inte direkt föreställa oss ett icke-euklidiskt rum, men vi kan göra (euklidiska) modeller av ett sådant rum. Ett rum med endast två dimensioner kallar vi för ett plan.

Den holländske konstnären Maurits C Escher (1898-1972) gjorde ett antal bilder inspirerade av icke-euklidisk geometri. Detta träsnitt från 1958 med svarta och vita fiskar baserar sig på den s.k. Poincaré-modellen av det hyperboliska planet.

sanningen. Jag var redo att bli den martyren, som skulle avlägsna fläckerna på geometrin och återlämna denna renad till mänskligheten. Jag lade ner ett monstruöst, ett enormt arbete; mina skapelser är betydligt bättre än andras och likväl har jag inte kunnat nå ett tillfredsställande resultat... Jag vände om, när jag såg att ingen kan nå slutet på denna natt...

Jag medger att jag inte förväntar mig mycket från avvikelserna hos dina linjer. Det trycks mig som jag har varit i dessa trakter för; att jag redan har överfärat alla rev i detta infernaliska Döda Hav och alltid återvänt med bruten mast och trasiga segel. Misslyckandet av detta mitt företag liksom mitt eget fall daterar sig till denna tid. Jag riskerade tanklöst liv och lycka...

Brevets mottagare var i tjugooårsåldern; vad handlar brevet om? Innan vi försöker besvara den frågan, är det befogat med en anmärkning: Denne modfällde fader skulle få anledning att tänka om. Just det problem med vilket fader Wolfgang brottats så intensivt skulle komma att lösas av ... brevets mottagare. Man kan säga att lösningen bestod i att man i själva verket inte alls löste det förelagda problemet utan istället valde att lösa ett helt annat problem. Med det underförstådda antagandet att det första problemet kanske var felaktigt formulerat. Situationen bestod i att man i själva hundraden tidigare hade t ex Kopernikus löst problemet med Ptolemaios' system inte genom att söka förbättra det utan genom att förkasta dess centrala idé: att jorden var världssaltets medelpunkt. Detta innebar naturligtvis nya problem, men greppet skulle visa sig fruktbart.

Tvåusenårigt problem

Brevets problem bestod inte i någon plötsligt uppdagad svårighet. Det hade vid tiden för brevet tillkommit varit ett i två årtusenden mer eller mindre centralt matematiskt problem. På 1700-talet hade de ständigt misslyckade försöken att komma tillrätta med det av den franske filosofen och matematikern D'Alembert be-tecknats som »geometris skandal». Problemet bestod i svårigheterna att hitta såväl ett godtagbart bevis för som ett mindre kontroversiellt alternativ till det av Euklides uppställda parallellpostulatet. Detta postulat säger (i något modernare formulering än den Euklides begagnade), att genom en punkt utanför en given rät linje kan blott en linje dras, som är parallell med den första linjen, (fig. 1).

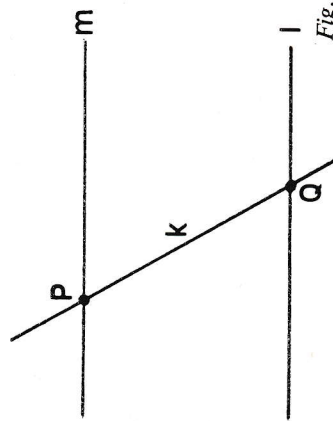

Fig. 1

Om i vår fig. 1 ovan l betecknar en given rät linje och P en punkt utanför l, så är linjen m genom P parallell med l. Lägg märke till att Euklides postulerar tre saker:

- A. Det finns en med l parallell linje m genom P, dvs en linje som definitionsmässigt inte skär l någonstans.
- B. Det finns endast en sådan linje.

C. Som en konsekvens av B måste alla andra linjer genom P skära I. T ex skär linjen k l i punkten Q.

För att förstå den kontrovers som Euklides till synes harmösa postulat gav upphov till måste man emellertid veta något om den euklidiska geometrin och dess förutsättningar.

Euklides

Euklides är som bekant en förgrundsgestalt inom den antika grekiska matematiken. Han levde omkring 300 f Kr, men om hans yttre liv vet man inte mycket med säkerhet. Han förestod den matematiska avdelningen vid det berömda universitetet i Alexandria, och han författade åtminstone ett totalt matematiska avhandlingar. Av dessa finns texterna till fem bevarade någorlunda intakta. Hans ryktbarhet inom matematikhistorien grundar sig främst på verket *Elementa*, en sammanställning av sin tids elementära matematiska vetande i tretton delar eller böcker. Euklides räknas inte som antikens främsta skapande matematiker — det var Arkimedes — men har varit dess stora systematiker. Den axiomatiska framställningen han tillämpade i *Elementa* blev stilbildande för alla senare matematiska avhandlingar. Med en sådan framställning menas att varje nytt matematiskt påstående som införs bevisas med hjälp av tidigare bevisade påståenden, så att hela den logiska byggnaden till sist kan föras tillbaka på några få grundläggande antaganden, de så kallade postulaten eller axiomen.

Euklides *Elementa*

En kompetent matematikhistoriker som Howard Eves påpekar om *Elementa*, att med undantag av Bibeln torde knappast någon bok blivit föremål för en mer omfattande utgivning, och möjligen har heller inget annat verk utövat ett större inflytande på det vetenskapliga tänkandet. Sedan den första tryckta utgåvan i Venedig 1482 har mer än tusen editioner sett dagens ljus. Den första tryckta versionen, baserad på en latinsk översättning av en arabisk avskrift, sågs vara en utsökt vacker bok. *Elementa* avhandlade flera grenar av matematiken. Böckerna I — IV samt VI behandlar plangeometri, V och VII proportionslära, VIII — X aritmetik, algebra och talteori,

XI — XIII rymdgeometri. Euklides framställning av plangeometrin är så mästerlig, att den in i vårt århundrade legat till grund för hela den elementära geometriundervisningen. Men också de talteoretiska delarna är högst märkliga, och man kan där finna några av de erkända vackraste bevisen i matematikens historia. Ett av dem är Euklides bevis för att det finns oändligt många primtal. Det är en rätt allmän åsikt, att Euklides ansåg sig kunna härleda alla satsar eller propositioner i verket (tillsammans 465 stycken) från endast fem postulat (1).

Fem postulat

De fem postulaten var:

- P1: Det är möjligt att dra en rät linje från en godtycklig punkt till varje annan punkt.
- P2: Det är möjligt att förlänga en ändlig rät linje i en rät linje av godtycklig längd.
- P3: Det är möjligt att konstruera en cirkel med godtyckligt vald medelpunkt och radie.
- P4: Alla rätta vinklar är lika.
- P5: Om en rät linje skär två rätta linjer, så att de inre vinklarna på samma sida blir mindre än två rätta vinklar, så möts de två rätta linjerna, om de dras ut oändligt, på den sida på vilken vinklarna är mindre än de två rätta vinklarna.

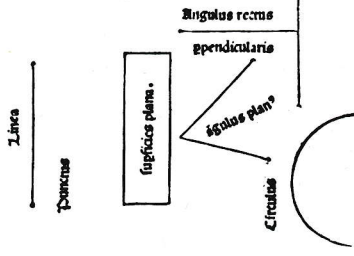
Det sista postulatet, P5, är det tidigare diskuterade parallellpostulatet i Euklides egen version. Man kan bevisa, att de två formuleringarna matematiskt sett är fullständigt likvärdiga — alltså att de rent matematiskt betyder samma sak. Man har goda skäl att anta, att redan Euklides samtid reagerade negativt på det femte postulatet, och det finns nog ingen anledning att tro annat än att Euklides själv blott med sorg i hjärtat accepterade det. Ty postulatet är nödvändigt för Euklides geometri. Utan parallellpostulatet kan t ex inte så allmänt bekanta satsar som att triangelns vinkelsumma är 180 grader bevisas. Postulatet är således ofrånkomligt för att man skall få fram en tillräckligt innehållsrik geometri, och det har ansetts utgöra ytterligare ett mått på Euklides storhet både att han insåg detta och samtidigt avstod från alla försök att bevisa postulatet.

Præclarissimus liber elementorum Euclidis periphrasitimi in artem Geometrie incipit quafoculclime:

Incipit enim de causis per non est. Et linea est lógundo sine latitudine cuius quidam ex trinitates fit duo puncta. Et linea recta est ab uno puncto ad aliud punctum et recta sit in extremitatibus suis utriusque eorum recte punctis. Et superficies est quod lógundine et latitudine tunc bicus terminat quidam sunt linee. Et superficies plana est ab una linea ad aliam lógundine et extremitatibus suis recipit. Et angulus planus est duorum linearum aliter applicationis non directus. Et modo ad angulum puncti due linee recte rectilinee angulus notat. Et in recta linea sup recta sititit duo anguli utrobique fuerit eque: eorum utrobique recte. Et lineaque linee lógundine et latitudine ppendicularis vocat. Et angulus vò qui recto maior est obtusus dicit. Et angulus vò minor recto acutus appellat. Et terminat quod vñculat: lógundine et figure et terminat vñculat. Et circuli figure plana vna quodam li-

De principijs per notis: et pino de offini/ nomibus carandem.

Denna första tryckta utgåva av Elementa översättning av en arabisk avskrift. Översättaren hette Johannes Campanus (omkr. 1260).

Det upprörande 5:e postulatet

Men hur kommer det sig att detta postulat kunnat uppträda två årtusendens matematiker? Varför just parallellpostulatet?

Det fanns flera goda skäl till motviljan. Till att börja med var ju postulatet betydligt mer invecklat än de övriga, och det fanns ett rent estetiskt krav på att postulaten skulle vara så enkla och så att säga »självklara» som möjligt. Vad värre var postulatet uttalar sig om vad som inträffar, om två linjer »dras ut oändligt». Detta ligger utom alla kontrollmöjligheter. En cirkel, postulat P3, kan man däremot lätt konstruera! Inte ens om vi drar ut två linjer något hundratil mil — likt ett järnvägs-spår i Lappland — har vi nått fram till oändligheten. (Hur länge vi än färdas har vi lika långt kvar.) Det fanns med andra ord anledning att så snart som möjligt söka befria Euklides storslagna byggnad från den logiska oklarhet som parallellpostulatet tycktes innebära. Två utvägar verkade stå till buds: att ersätta postulatet med något mer lättaccepterat påstående eller att visa, att det kunde härledas ur de övriga postulaten och således var överflödigt (som postulatet).

Subtila cirkelbevis

Under århundradenas lopp presenterades ett stort antal förmenta bevis av parallellpostulatet. En hel del av dessa hade matematiker av första rangen till upphovsmän, så felen i bevisen var ibland mycket svårupptäckta. Det kunde likväl alltid visas, att de framlagda bevisen på ett eller annat subtilt sätt förutsatte just det postulat de sade sig bevisa. Bevisen resonerade alltså i cirkel. En känsla för problemets svårighetsgrad får man kanske inför denna lista av alternativa formuleringar av parallellpostulatet:

1. Det finns åtminstone en triangel, vars vinkelsumma är 180 grader.
2. Det finns åtminstone ett par av likformiga men icke kongruenta trianglar.
3. Det finns två parallella linjer, som överallt befinner sig på samma avstånd från varandra.
4. Genom tre godtyckliga punkter, som inte ligger på samma linje, kan periferin av en cirkel passera.

Dessa formuleringar, och många andra, är

blott olika sätt att uttrycka vad Euklides sade i sitt femte postulat. Men det är inte lätt att se att det är så.

Rummets egenskaper

Det är ganska givet, att den vetenskapliga kontroversen kring parallellpostulatet aldrig skulle ha utbrutit, om det inte förhållit sig så, att man i grund och botten var övertygad om att postulatet faktiskt var sant. Sant i betydelsen att det på ett riktigt sätt beskrev egenskaperna hos rummet omkring oss. Inga förnuftiga människor skulle ha ött tid på att försöka bevisa något, som de inte trodde var riktigt. Saken kan belysas med ett exempel:

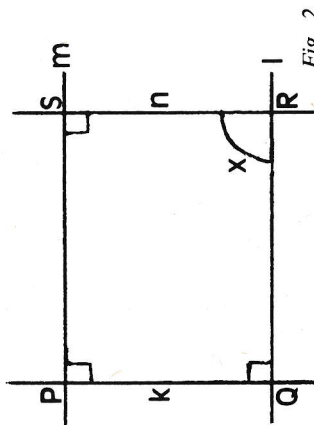

Fig. 2

I fig. 2 är l en rät linje och Q en punkt på denna linje. Genom Q drar vi den mot l vinkelräta linjen k, (en konstruktion som lätt kan utföras med passare och linjal — f ö de enda verktyg Euklides geometri godkänner). Välj nu på k på måttå en punkt P; dock så att $P \neq Q$. Drag genom P den mot linjen k vinkelräta linjen m. Nu är l och m parallella, en sak som vi faktiskt kan bevisa utan att tillgripa parallellpostulatet. Välj nu vidare på m en punkt S; dock så att $S \neq P$. Drag åter genom S den mot m vinkelräta linjen n. Av samma skäl som nyss är nu tydligen k och n parallella. Antag att n skär l i punkten R. Vad kan vi nu säga om sträckorna PQ och SR? Ja, det tycks oss första ögonblicket ostridigt, att de måste vara lika långa. Det kan emellertid inte bevisas utan Euklides parallellpostulat. Inte heller kan vi utan ett stödja oss på parallellpostulatet bevisa att vinkeln QRS (vinkeln x) är rät. Men våra svårigheter upphör inte därmed. Vi har antagit att linjen n skär l i en punkt R. Utan stöd av Euklides parallellpostulat har vi ingen rätt att förutsätta

att en sådan skärningspunkt existerar. Den kan existera men behöver inte göra det.

Detta kan måhända verka förbryllande och belyser samtidigt parallellpostulatets betydelse. Utan postulatet tycks vi hamna i ett geometriskt vakuum, där inte mycket konstruktivt förefaller bli sagt. På vilken grund skulle då sådana geometriska verktyg som navigation, lantmätteri, arkitektur, teknik, astronomi osv vila? Det var inte så underligt kanske, att D'Alembert betecknade svårigheterna med parallellpostulatet som en »skandal»!

En liten bok om geometri

År 1733 utgav strax före sin död en italiensk jesuitermunk och tillika matematikprofessor vid universitetet i Pavia vid namn Girolamo Saccheri en liten bok om geometri. Boken hade titeln Euklides ab omni naevo vindicatus (Euklides befriad från alla fel). Boken gjorde anspråk på att slutgiltigt ha bevisat den euklidiska geometrins riktighet, något den i själva verket misslyckades med. Den föll också rätt snart i glömska. Inte desto mindre skulle boken återuppväckas ur glömskans skuggor ett och ett halvt århundrade senare av den italienske matematikern Eugenio Beltrami, som kunde visa att Saccheri sånär hade upptäckt den icke-euklidiska geometrin, Det vill säga om han varit djärv nog att dra de rätta slutsatserna av sin undersökning.

Saccheris skrift är en inträngande logisk undersökning av parallellpostulatet. Utan att gå in på detaljer kan det ha sitt intresse att se efter vilka linjer Saccheri — liksom andra samtida matematiker — resonerade. Saccheri utgick i sin analys från följande figur:

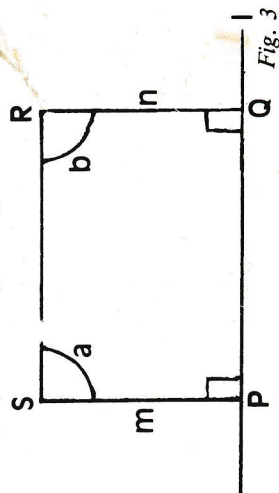

Fig. 3

Låt i fig. 3 l vara en rät linje och låt m och n vara två mot l vinkelräta linjesegment, vilka är lika långa. (Dvs så att sträckan PS = sträckan

QR.) Förbind punkterna S och R med en linje. Man kan nu ganska lätt, och då givetvis utan att utnyttja parallellpostulatet, visa att vinkeln PSR (vinkeln a) är kongruent med (= lika stor som) vinkeln QRS (vinkeln b). Saccheri framhöll nu att det beträffande de två vinklarna a och b förelåg tre logiska möjligheter eller hypoteser:

Saccheris tre hypoteser

- I. att summan av vinkeln a och vinkeln b var exakt 180 grader, dvs $a + b = 180$;
- II. att summan av de två vinklarna var större än 180 grader, dvs $a + b > 180$;
- III. att summan var mindre än 180 grader, dvs $a + b < 180$.

Några fler möjligheter finns uppenbarligen inte. För att visa att det var hypotes I som var sann, vilket är den slutsats som följer av Euklides femte postulat, försökte Saccheri visa att de två övriga antagandena medförde logiska motsägelser. En sådan typ av bevisföring är klassisk inom matematiken och har ett särskilt namn: reductio ad absurdum. Med detta menas att man visar att ett visst antagande är felaktigt genom att härleda någon slags logisk motsägelse ur det. Relativt enkelt kunde Saccheri också visa, att hypotes II medförde en sådan motsägelse. Saccheri hade nämligen upptäckt och bevisat följande märkliga sats: »I varje triangel är vinkelsumman mindre än eller lika med 180 grader»(2).

Det är inte svårt att visa att denna sats står i strid med hypotes II. Återstod för Saccheri att bevisa att även den tredje hypotesen, nämligen att vinkelsumman var mindre än två rätta vinklar, var falsk. Här misslyckades han emellertid fullständigt, trots en imponerande mobilisering av skarpsinne. Saccheri kunde ur den tredje hypotesen härleda många besynnerliga samband, dock inget som från rent logisk synpunkt var oacceptabelt. De många egendomliga slutsatser, som hypotes II förde till, kom honom emellertid att till slut utbrista att den tredje hypotesen stred mot den rätta linjens sanna natur, och man kan säga att han därmed missade chansen att upptäcka en helt ny geometri. Troligen, måste man tillägga, var dock tiden inte mogen för en så pass genomgripande upptäckt. När allt kommer omkring var för

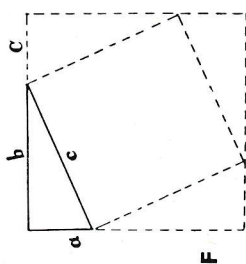
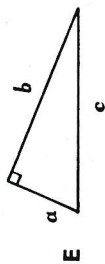
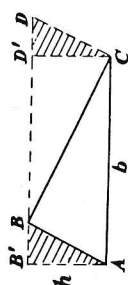
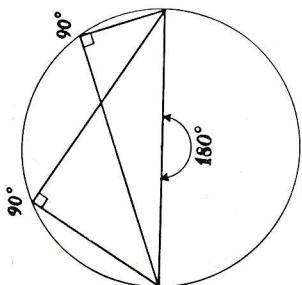
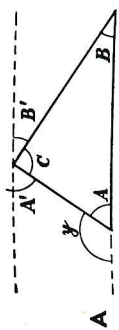
1700-talets mänskliga tanken att Euklides geometri inte var »sann» — alltså utgjorde en fullkomligt korrekt beskrivning av rummet — alltför barock. Den utmanade alltför drastiskt sunda förnuftet. Saccheris arbete var emellertid den första vetenskapliga bearbetningen av parallellproblemet.

Kants doktrin om rummet

Under 1800-talets första decennier rådde en utbredd vetenskaplig pessimism beträffande parallellpostulatet. De många misslyckade försöken att finna ett bevis gav vid handen, att det kanske låg utom mänsklig förmåga att konstruera ett dylikt. Saken blev inte bättre av att tidens mest inflytelserika filosof Immanuel Kant hade förklarat att rummet, sådant det tolkas i Euklides geometri, är en immanent del av den mänskliga föreställningsvärlden utan vilket vi över huvudtaget inte kan föreställa oss någonting. Vi ska inte här gå närmare in på Kants tanke, som f ö kanske inte är helt lätt att tolka i alla delar. Det kan dock vara på sin plats att påpeka att Kant naturligtvis har rätt såtillvida, att Euklides rum är det enda vi konkret kan föreställa oss, emedan detta rum är det enda rum vi har — eller tycker oss ha — personlig erfarenhet av. Av detta följer emellertid inte att vi inte kan tänka oss *möjligheten* av annorlunda beskaffade rum, t ex »rum» med fler dimensioner än tre. Vi kan heller inte, och det är en viktig punkt, utesluta möjligheten att Euklides rum endast utgör en approximation av det verkliga rummet. I så fall är det med säkerhet en utomordentligt god approximation, fullt brukbar för alla jordiska ändamål men kanske inte med nödvändighet den bäst lämpade, när det gäller att beskriva t ex universum. I själva verket tyder en del astronomiska observationer på att universum beskrivs bättre med andra geometrier.

Ett omöjligt bevis

Den förste som klart insåg, att Euklides femte postulat inte blott var ytterst svårt utan sannolikt omöjligt att bevisa, var ganska säkert den tyske matematikern Karl Friedrich Gauss (1777 — 1855). Gauss, som otvivelaktigt var 1800-talets störste matematiker, publicerade

Några viktiga geometriska satser och bevis

1) *Summan av vinklarna i en triangel är 2 rätta (180°).*

Konstruktion och bevis: Drag en linje genom triangelns spets och parallellt med baslinjen. Då blir $A' = A$ och $B' = B$. Eftersom $A' + C + B' = 180^\circ$, följer att också $A + B + C = 180^\circ$. (Se fig. A.)

2) *En yttrevinkel till en triangel är lika med summan av de två motsittande inrevinklarna.*

Bevis: (En yttrevinkel är i föreg. fig. betecknad med y.) Enär $y + A = 180^\circ$ och $A + B + C = 180^\circ$, blir $y + A = A + B + C$, dvs. $y = B + C$.

3) *I en cirkel är medelpunktsvinkeln dubbelt så stor som periferivinkeln, om båda står på samma båge.*

Konstruktion och bevis: Drag linjen COE. Eftersom triangeln AOC är likbent, måste vinklarna x och y vara lika stora. Vidare är enl. sats 2 härövan $z = x + y$, dvs. $z = 2y$. Samma bevis gäller för figurens högra del, varav följer, att vinkeln AOB är dubbelt så stor som AOCB. (Se fig. B.)

4) *Följsats I: Alla periferivinklar som står på samma båge är lika stora.*

5) *Följsats II: Vinkeln i en halvcirkel är rät (90°).* Medelpunktsvinkeln är nämligen här 180°. (Se fig. C.)

6) *Ytan av en triangel är $\frac{\text{basen} \cdot \text{höjden}}{2}$*

Konstruktion och bevis: Påbygg den givna triangeln ABC med en likadan triangel, DCB, så att de tillsammans bildar en parallelogram.

Utsätt vidare punkterna B' och D' så att AB' = CD' (= basen b). De streckade triangelarna blir då lika stora. Rektangeln AB'D'C med ytan $h \cdot b$ blir då lika stor som parallelogrammen ABCD. Halva parallelogrammen, dvs. triangeln ABC, får sålunda ytan $\frac{b \cdot h}{2}$. (Se fig. D.)

7) *I en rätvinklig triangel är kvadraten på hypotenusan lika med summan av kvadraterna på kateterna (Pythagoras' sats), dvs. $c^2 = a^2 + b^2$ enl. fig. E.*

Konstruktion och bevis:

Fullborda kvadraten på c och utbygg figuren med en yttre kvadrat, vars sida är a + b. Härvid uppkommer runt om centralkvadraten 4 trianglar, vardera med ytan $\frac{1}{2}ab$. Man erhåller

$$(a + b)^2 = c^2 + 4 \cdot \frac{1}{2}ab$$

$$\text{dvs. } a^2 + b^2 + 2ab = c^2 + 2ab$$

$$\text{varav } a^2 + b^2 = c^2. \text{ (Se fig. F.)}$$

aldrig något eget arbete om icke-euklidisk geometri, vilken term han dock skapade. Skälen till denna återhållsamhet är inte fullt klarlagda. Kanske lyckades han aldrig övervinna sina dubier beträffande möjligheterna att bli förstådd. Han diskuterade emellertid frågan i olika brev. När Wolfgang Bolyai i ett brev till sin berömde tyske kollega och vän lät meddela att Bolyais egen son gjort ett avgörande genombrott i studiet av parallellproblemet, kunde Gauss svara att han redan var bekant med lösningen genom sina egna undersökningar.

Det har sagts att Gauss ofta var onödigt njugg i sitt erkännande av andras insatser. I varje fall övervann aldrig den unge János Bolyai sin bitterhet mot den store tysken, och han återvände aldrig till problemet. Historien är ett exempel på ett sårat geni, som aldrig lyckades komma igen. (Ömsidig småsinthet är en bättre beskrivning av fallet, enligt Isaac Asimov.)

En ny geometri

Upptäckten av den icke-euklidiska geometrin — med andra ord upptäckten att det existerar till Euklides geometri alternativa geometrier, vilka är annorlunda än den euklidiska men i övrigt logiskt lika oanstaltiga — är ett intressant exempel på, att när tiden väl är mogen, så görs upptäckten ofta av flera av varandra oberoende forskare. Den förste som publicerade en avhandling om icke-euklidisk geometri var ryssen Nikolai Lobatjevski (1792 — 1856). Han utgav sin avhandling 1829, och han lät kalla den av honom upptäckta nya geometrin för »imaginär geometri». Två år senare publicerade János Bolyai (1802 — 1860) en liknande avhandling i form av ett appendix till en matematisk lärobok av sin faders hand.

Vad innebar dessa upptäckter? Något förklarar kan man säga att vad Lobatjevski och Bolyai gjorde var att de visade att det var möjligt att ersätta Euklides parallellpostulat med ett helt annat postulat. Istället för att postulera att genom en punkt utanför en rät linje blott en linje kunde dras som var parallell med den första utgick de från möjligheten, att det i denna punkt kunde finnas flera, dvs minst två, med den första linjen parallella linjer. I fig. 4

är både linjerna n och m parallella med l, om de ingestans skär l.

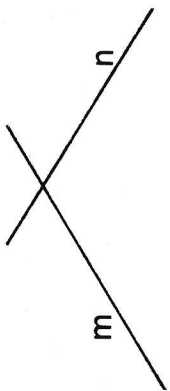

Fig. 4

Detta antagande ledde till en helt ny geometri, som i vissa avseenden starkt avviker från den euklidiska. Nuförtiden kallar man denna geometri hyperbolisk. I denna geometri är triangelns vinkelsumma mindre än 180 grader, och den avtar med triangelns storlek. Detta medför bl a att det i hyperbolisk geometri endast finns kongruenta men icke likformiga trianglar av olika storlek.

Det stod för Gauss tidigt klart att det faktum, att det existerar helt olika geometrier, reser frågan om rummets struktur. Vilken geometri var den sanna? Kants doktrinära ståndpunkt borde, ansåg Gauss, kunna ersättas med mätningar i verkligheten.

Dessa upptäckter medförde även en förändrad ställning för matematiken som sådan. Om matematiken inte är sann, vilket man hade trott ända in på 1800-talet, vad är den då? Numera svarar man vanligen att matematiken endast tillhandahåller olika modeller. Vilken modell som passar bäst beror på situationen. Den euklidiska geometrin »vederlades» inte av de nya geometrierna, men dess anspråk på att ge den enda sanna bilden av den geometriska verkligheten kunde inte längre upprätthållas.

Upptäckten av de icke-euklidiska geometrierna kunde tyckas vara utpräglade skrivbordsprodukter med mycket begränsat praktiskt intresse, en affär för en handfull excentriska logiker. Det är ett fascinerande faktum att dessa skrivbordsprodukter skulle komma att spela en avgörande roll för den moderna fysiken, i synnerhet för Einsteins allmänna relativitetsteori.

Några välbekanta satser ur Euklides geometri.
Ur Natur och Kulturs »Kunskapens bok».

Appendix B Bortkommen

Novell av Lars Andrée

Johan repeterade för sig själv: »Jag bor i Sundsvall», men han kunde inte förstå ordens innebörd. Han hade kunnat tänka: »Jag anlände hit längs Ljungan; jag kom inifrån landet; idag har jag varit här fyra veckor.» Jag står här på Norra Stadsberget och skymningen faller; härifrån ser jag: kyrkan, torget och järnvägsstationen; jag kan inte se: sjukhuset min arbetsplats eller min bostad.»

Långsamt följde han med blicken Storgatan: Gustaf Adolfs kyrka, Gustaf Adolfs torg — banken som i skala två till ett exakt kopierade det universitet han lämnat för tre år sedan — och den före detta järnvägsstationen. Där stannade inga tåg längre. Han koncentrerade sig på Storgatan 33 och inför hans ögon förvandlades huset. Det blev mindre. Han visste att det fanns sju våningar men då han räknade dem blev det bara fem. Han tyckte sig se rakt in i de bredvid varandra lagda privatlivet. Med avsmak tänkte han: »Jag bor i Sundsvall och har flyttat för sista gången.» Hans liv var levit. Han upplevde sig gammal då en grupp turister myllrade upp längs muren och ställde sig vid hans sida:

»Där är bron över till ön.
— Titta - kyrkan!
— Klättra inte upp på muren.
— Det finns en kyrka på ön också.
— Vi måste ta en bild.
— Kliv ner från muren.
— Var är vägen vi kom på?
— Det var motorvägen; vi åker vidare förbi oljebunkrarna och industrin därborta.
— Du kan ramlas!
— Skall den läggas ner?
— Vilka otäcka skorstenar.
— Seså, kom nu så lyfter jag ner dig!
— Ja — miljögrupperna fick tjänst på radio och i kommun så här slipper dom industrier.»
Johan lyssnade och tittade ned mot staden; han kände kväljningarna och yrseln komma;

Han gick genom ett vagt skogsområde; träden, buskarna och naturen grönskade runt honom. Kringrand, tänkte han:

»År för år — denna eviga repetition. Varje vår tar naturen sats i sitt anlopp. Den väljer över människorna och tränger under vårt arbete. Lämna vi vår verksamhet en period så är allt vilt och otjänligt året därpå.»

Då han fick sin nya tjänst hade han inte fått ett arbete utan blivit påtvingad en livsform fram till förtvining och död. Han skulle slå sig till ro och se samma scener om och om igen. Framför honom låg en rad omtagningar:

»Jag bor i Sundsvall och 30 nyårsaftnar återstår, 30 gånger öppnar jag klassrumsdörren och hälsar nya elever välkomna till läsalet — de passerar mig som hinderlöparna tar sig över vattengraven —, jag vaknar vid 9.000 koppar kaffe, 600.000 sidor har jag olästa, 15.000 betyg skall jag sätta. Denna ohyggliga upprepning.»

Platsen för sitt bad hade Johan valt mycket nogsamt. Han hade stått uppe på bron, och nere vid campingplatsen, och jämfört olika stenar. Han visste att man på den håll han utsett kunde se honom ligga där. Han låg mitt i den cirkel som bildades av brospannet och dess underbara spegling. Utsträckt på den räfflade ytan lyssnade han till ljuden från lastbilarna som inför uppfartsbacken suckade och tystnade innan de med ett kraftigt brummande tog fart på lägre växel. Privatbilar stannade vid brofästet och folk strömmade upp och ned längs räckten. Det fotograferade Svanö nedlagda pappersbruk och den plats där älven kastar sitt vatten i havet. På flertalet bilder skulle han synas om en ljus fläck mot den helt svarta stenhällen. Några skulle retuscheras bort honom. Endast ett avancerat mörkrumsarbete kunde ta fram honom.

Johan satte sig i bilen och körde försiktigt ut mot Alnö gamla kyrka. För en månad sedan hade han börjat kartlägga staden. Först hade han besökt Gustaf Adolfs kyrka mitt i centrum. Det intryck den gjorde på honom blev uppenbart några veckor senare. På Neas Kondis drack han kaffe och tittade mot biblioteket då han hörde en klerig, smetig och slemmig röst:

»Just nu idag, köpte jag, en liten ...»

Johan höll för öronen men melodin fortsatte inne i hans huvud. Ett stilla mumlande växte runt honom. Röster från borden intill blandades med fraser han själv formulerat på ett gymnastik-kafé tolv år tillbaka. Han såg samma människor framför sig: smutsiga undertröjor och trasiga jeans, men nu var de 30-årsfeta. Likaså såg de på kaffekoppens sista droppar. Då fyllde de kaffet; nu var de undanträngda vid ett bord intill hans:

»Kunde någon förutsäga att Afghanistan skulle bli nästa land?
— Vi måste stödja befrielseströrelserna på deras egna villkor.
— Vad är viktigast att vi gör? Kan vi lämna ett arbete bara för att något nytt händer?
— Men om dom säljer narkotika?
— Dom säljer till ryska trupper som demonstrieras. Så skall krig föras.
— 100.000 soldater mitt i Europa. Ni skall se de fortsätter. Vem står på tur nu?
— USA lämnar aldrig Vietnam.
— Nu är brännpunkten där.
— Skriver redaktören på vårt upprop?
— Nej, han vill inte synas för mycket.»
Exakt där gick tiden i stå. Johan försökte resa sig men konformismens väldiga kraft höll honom fången. För att undfly läste han blicken vid biblioteket. I en utdragen process fokuserade hans ögon den sammantryckta baknacken på en byst i hörnfönstret.
Han hörde polisbatongen vina i luften. Slagen träffade honom tungt. Han räknade: e--- t---- t----- t----- f----- Konstapeln skrek till honom:
»Lidandemystik. — Lidandemystik — Lidandemystik — Jag skall slå dig och spräcka ditt huvud! — Ditt pretentiösa fä; du skall pryglas ur vår gemenskap; också du skall inse vi är jämlika.»
Femte träffen var ett hugg: snett nerifrån, upp in under högra revbenet. Skulle man slå honom också inne i kyrkan? Han kunde inte nå fram. Kyrkorna gled undan framför honom. De var byggda samtidigt och hade samma arkitektur; Gustaf Adolfs kyrka och Domkyrkan i hans uppväxtstad föll samman fram-

för honom. Det maskinslagna teglet störtade mot honom. 1621 var båda städerna grundlagda. Samma konung stod staty i bägge. Denna ohöjda likhet slungades mot hans handlingar. Under fyra veckor i Sundsvall hade han inte tillägnat sig någonting; han hade blott upprättat ett referenssystem exakt lika det han lämnat tio år tidigare. Tiden däremellan var tom. Varje förändring hade visat sig omöjlig.

Han hade kramat kaffekoppen så den spruckit. Blodet sipprade fram ur hans handflata. Hastigt reste han sig, stötte till bordet och såg koppen falla till golvet. Han bad om en ny.

Johan körde vidare och passerade över Alnö-bron. Längre hade hans sommarbro varit längst och högst i landet. Sedan byggdes bron över till ön. Företaget byggde fler och etablerade sig på världsmarknaden. Han tittade på de smala oanvändbara trottoarerna och kände fuskbygget.

Han gick över gräsmattan ner mot Alnö Gamla kyrka. Skevt släntrande kom en mörk pojke, tretton eller fjorton år, honom till mötes i vapenhuset:

»Vill Ni att jag visar Er kyrkan? frågade han

— Ja, svarade Johan.

— Alnö Gamla kyrka byggdes av tolv självägande bönder under senare delen av 1100-talet. Vi står nu i vapenhuset som uppfördes 1778. Det är av trä, men den riktiga kyrkan är byggd av stabila stenarter från vår ö. Då vi strax stiger in i västra travén, kommer vi att få se de underbara målningarna från början av 1500-talet. Där finns de för min kyrka så karaktäristiska blommorna, vars kronblad likt eldslågor växer upp mot valvkapporna.»

Pojkens läppar rörde sig mjukt, fullkomligt utan tvekan medan han talade. Johan såg att deras fyllighet gav ett litet veck i mungipan.

»Han har en grop i hakan, tänkte Johan, då pojken vände sig om för att öppna dörren.»

Johan gick avvaktande längs korridoren; sedan mekanisk halvmvändning och han satte sig i rörelse för att gå tillbaka. De numererade dörrarna på båda sidorna var slutna. Han hade plastespärrilios på fötterna och rörde sig tyst. Dröjande saktade han sina steg och lyssnade. Plågade människor skrek i nöd och vända. Bakom varje dörr doldes kuslig pina. Han kände hur instrumenten skar sönder varje för-

segling. Pinoredskapen klirrade då han nådde fönstret i korridorens slut. Det var kväll och årstiden gav nedåtgående sol ovan månen i kommande. Johan tänkte på pojken i Alnö Gamla kyrka:

»Om Ni nu vänder Er och tittar på södra korsvägen, snett under triumfbågens början, så ser Ni Sankta Margareta; hon vägrade att bli en förgrämd fjant. Då lät den nyblivne ståt-hållaren tortera henne och kasta henne i fängelse. Han sände sin drake mot henne. Men hennes skaparkraft blev än större; hon sprängde sig fri. Ståthållaren kände sitt ämbete hotat, sin auktoritet ifrågasatt; han lät halshugga henne. Sankta Margareta skyddar havande och kvinnor med tungt och besvärligt arbete. I mina bilder från medeltiden ser vi att kvinnor och män alltid kämpat för sin tro och frihet. De har pryglats, lemlästats och dödats men kampen går vidare från människans begynnelse.»

Johan tittade bort mot solen och månen. Han såg kvinnan med solen som bakgrund och hans såg månen under hennes fötter. Deras ögon möttes. Han vände sig om för att gå tillbaka i korridoren men stannade vid tvättställ. I spegeln upplevde han sig själv fördubblad: skenet förenades med fiktionen.

Det var en liten feghet hos honom; han hade räknat med att uppbrottet skulle avslöja det som han inte kunde uppnå helt själv. Nu var feghetens stund, stunden då den som flyttat sätter sig ned för att räkna över sig själv. Han hade hela månaden rekonstruerat en död värld: i långa kronologier hade han prickat in sina adresser. Han hade flyttat exakt det antal gånger som fordrades för att bli ordinarie adjunkt och alltid flytt förändringen; han var av den naturen. Och nu skulle ingenting hända med honom; ingenting viktigt; hans liv var fullföljt, färdigt, förverkat. Han kröp samman, återupptog sin vandring och lyssnade till de jämnrade ropen bakom dörrarna.

»Hallå där, sade en man, som visade sig i en av dörrarna.

— Här får ni inte vara, fortsatte han, och förde Johan in i ett litet rum.»

Han föstes ned i en stol och man ställde en smörgås framför honom. Johan iakttog den noga: en ljus tunn brödskiva och ost och sal-

Träsnitt: Torslen Jurell

ladsblad och tomatklyfta: fuktig och blank. Det såg ut som om den var gjord av porslin.

Ibland kunde det hända att han åt sådana: deras sega konsistens gjorde att han kände sig som på tåg. På tåg åt han dem alltid.

En hand rörde vid hans axel. Han vände sig: en mager kvinna log inställsamt mot honom:

»Nu är det Er tur.»

Hon var ung och inte motbjudande. Hennes ansikte var fullkomligt uttryckslost: en klippa. Hon förde honom ut i korridoren:

»Bli inte förskräckt, sade hon, det brukar se ut så här. Blod och slem hör till.

— Ja, sade Johan.

— Klockan 19.50 föddes han. Han är väl skapt. Kuvösen har vi för att frakta honom hit.

— Och Eva?

— Vem?

— Mamman.

— Hon vaknar på intensiven och får dropp. Nu tar vi med honom och går in här. Seså, lilla

vän, nu får du komma ut i kylan. Välkommen till världen. Nu skall vi tvättas. Har vi något namn?

— Mikael.

— Titta så han nyper med fingrarna. Han har blå ögon.»

Johan lade sin hand på den lilla våta kroppen. Handen täckte ljumsken, magen och hela bröstorgnen. En mjuk vibration forplantade sig från Mikael och upp i hans arm.

»Hej på dej, sade Johan.

— Titta så fint han ler. Vi ger inte dropp så Mikaelns ögon kommer att vara alldeles klara. Jag måste fylla på mer varmvatten. Kan Ni hjälpa till? Ta skålen där. Sāja, sāja, nu kan vi torka oss. Snart kan vi vira in oss i handduken. Skall Ni inte fotografera? Vi väger 3840 gram; skriv upp det där! Nu skall vi se: 54 cm. An-teckna! Temp 37. Nu är vi färdiga. Ni får ta honom. Ni kan sitta här i rummet intill. Om det är någonting, ring på klockan. Vill Ni ha någonting att äta?»

Barnsköterskan lämnade dem. Johan tog Mikael på vänster arm. De tittade på varandra. Johan antecknade:

»Mikael nyser 20.15» Och sade:

—Hej Mikael, vad du är liten. Du rymmer i minna händer. Nu är du här till sist. Du är 25 minuter gammal och vet nästan ingenting.»

Barnsköterskan kom in med en smörgås och en kopp kaffe. Johan tittade på smörgåsen och fortsatte:

»Nu blev du en minut äldre och jag fick en smörgås. Jag tror det är den jag lämnade för en stund sedan ute i väntrummet. Nu åter jag den. Vill du ha? Ska man ge smörgås till småbarn? Nej, men så tokigt — inte skall väl en nyfödd drabbas av en porslinssmörgås.

Mikael ler 20.20

— Vet du vem som sitter här och håller i dig? Jag är 30 år född 1950. För sex år sedan träffade jag Eva, din mamma. Mina favoritförfattare är: Almqvist, Strindberg...

Mikael nyser 20.22.

— Nāja, du har väl inte börjat intressera dig för litteraturen än. För sju år sedan arbetade jag på en bro norr om Sundsvall; du är född i Sundsvall; en solig sommar dag badade jag under bron: Frihet finns i motstånd. Utan nödvärn dör vi in i bilden av oss själva.

Mikael nyser 20.25.

— Du blir väl inte förkyld? Jag lägger in din fot under handduken. Polisen har slagit mig med batong i huvudet.

Mikael nyser 20.27.

— Närmare? Känn här — nej här — det är mitt skägg och här har jag min näsa. Låt mig se; här har du din fot och här är din mage.

Mikael ler 20.30.

— Här är ditt lilla, lilla huvud. Tittar du dig omkring så ser du att vi hamnat i en sjuksal. Väggar är gröna och fönstren saknar gardiner. Vi är här för att allt skulle finnas till hands då du skulle komma till oss.

Mikael skrattar 20.32.

— Du kanske vill höra en saga. En saga, en saga? Det var en gång... Det var en gång en liten, liten pojke — inte lika liten som du, men ändå rätt liten —; det var en gång en liten, liten pojke som arbetade i en liten, liten kyrka. En kväll kom en stor, skäggig farbror på besök och den lilla, lilla pojken började sin berättelse. Farbrorn såg ut som om han sov men i själva verket lyssnade han till den klara ljusa stämman som ekade mellan valven.

Den lilla, lilla pojken hade en liten, liten fickklampa som han lyste med på sina bilder. Dunklet, ljuskäglan och den öppna rösten gjorde att den stora, skäggiga farbrorn helt för-sjönk i berättelsen. Men så lyste den lilla, lilla pojken på kyrkofadern Gregorius bild och sa:

— Här sitter den tjocke och fete påven Gregorius. Han blev rik då han utnyttjade sina stora administrativa talanger som vakthund. I skärselden med dem, var hans paroll.

— Gregorius, är det inte musik? Sa han verkligen så? Frågade farbrorn.

— I skärsleden med dem, sade den lilla, lilla pojken.

— Men sa han verkligen så?

— Jo, sade pojken tvekan.

— Vem har lärt dig det?

— Prästen, vi måste gå på kurs innan vi får arbeta här.

— Prästen? Var har han läst det? Jag måste fråga honom.

— Ni har avslöjat mig, sade den lilla, lilla pojken och brast i gråt.

— Vad har jag avslöjat?

— Ni vill stjåla mina ord, sade pojken och

satte sig hulkande på en bänk. Han lade ifrån sig lampan och tog båda händerna för ansiktet. Ljuskäglan träffade Sankt Lars och den lilla, lilla pojken axlar ryckte hjälplöst.

— Har du hittat på allt, frågade farbrorn och lade sin stora hand på den lilla, lilla pojken huvud.

— Nu försöker Ni själva mitt liv också. Ingenting får jag ha kvar, kved den lilla, lilla pojken.

— Men vad sa prästen?

— Han lärde oss; men min pappa kom på besök. Jag berättade för honom om kyrkan och då sa han att det var prästens kyrka; nu skulle jag få höra om hans.

— Bor din pappa på ön?

— Nej, han arbetar på industrin. Jag får inte träffa honom. Ni är lärare va? Lärare som kommer hit försöker alltid hindra mig. Likadant var det med en konstförståsigpåare. Han sa att bilderna är valhänta, makabra och besynnerliga. Prästen hotar avskeda mig.

— Men är det inte din pappas språk du använder?

— Han sa bara: den historien kan du, nu får du min, gör dig en egen och sprid till allt folk.

— Din historia är bäst och riktigast, berättar vidare, sade då den stora, skäggiga farbrorn.

— Den lilla, lilla pojken reste sig och fortsatte. Men gråten fördärvade hans obeslöjade röst:

— Däruppe är Sankte Lars. Konstgubben kallar honom Sankt Laurentius trots att man kan läsa där att han heter Lars. Han levde i en tid då staten ville alla skulle tänka lika. Alla, även om dom friaste, vände kappan efter vinden och sålde sin själ till dom styrande. Men inte Lars. Då la man honom på halster och stekte honom till döds. Han är min favorit, för när han legat halva tiden sa han:

— Nu är jag tillräckligt stekt på ena sidan, vill ni vara snälla och vända mig.

— Mikael suger på tummen, ja hela handen 20.45.»

Den 17 mars fick Johan sitt förordnande, den 20 augusti tillträdde han tjänsten och den 29 augusti lät han sina nya elever skriva brev till honom. 30 brev läste han, felmarkerade och lämnade åter. Ett kopierade han och lade

till sin samling. Det har följande lydelse:

»Sundsvall fredag 29 augusti 1980.

Hejsan.

Att skriva brev på befallning är inte det allra lättaste men man kan ju alltid försöka. Jag har jobbat i kyrkan på Alnö, den gamla, som är från 1100-talet. Jag var guide och hade många utländska besökare, mest finländare. Jag har också haft två döva tyskar, men det gjorde ingenting.

Sent en kväll hände det som jag nu skall berättat om. Jag skulle just till att låsa och släcka då en mycket gammal gubbe kom på besök. Han kunde knappt gå men föstes in av en som var mycket yngre. Jag trodde då de var släkt men den yngre saknade den äldres kraftiga grop i hakan och alltså borde de inte vara släkt. Han hade en stor värt på höger kind, den äldre vill säga. Ansiktet var skrovligt och såg ut som om det var täckt av jord eller bark. Då kom jag att tänka på att han såg ut som om han var död för minst 19 år sedan, men sedan förstod jag att det var för precis 47 år sedan. Den yngre hade kraftsat sönder en jättestor finne i sitt utsläta ansikte.

Jag drog en förkortad kyrkohistoria eftersom det var så sent, men den äldre mumlade så förskräckligt hela tiden att jag trodde de inte lyssnade. Den äldres torra tunga för hela tiden över läppen för att fukta den. Den yngre gjorde likadant men snart förstod jag det berodde på den stora snus som han lämnade kvar på en bänk.

Så snart som jag tystnat blev den äldre ivrig. Han frustade och den yngre som liksom hängde vid hans mun, drogs in i själva rytmen av ljuden. Han repeterade vad den äldre sa och la till något litet eget. Han fladdrade i det obefintliga luftdraget från den äldres mun på samma sätt som löv dallrar utan att det blåser. Nu skall jag försöka skriva vad de sa, dvs vad den yngre sa. »Jag var här en sista gång 1933 och då var allt stätt i upplösning. Likadant nu: färgsjoken hänger lösa som köttslamsor. Vi måste hålla oss för näsan när vi går förbi. Kluddarens avsikt är vämjelig och därför är

Träsnitt: Torsten Jurell

hans skapelse ett missfoster, en skymf mot oss människor. Som världen nu en gång är galler det att ha dörren låst och täcket väl över sängen. 1961 då jag bekräftade min förtidiga död såg jag det här som enkelt och dumt, bråkigt och närgånget, ett tarmframfall i baken. Vi står nu i tunnummet under uteddaset. Ner över oss väller ränskitan. Här finns bara dom duktiga och lyckade. Att leva med denna klarsyn är möjligt för mig, eftersom jag den sommar jag fyllde arton år bestämde mig för att inte söka vinna mig ett liv. Helt isolerad ställde jag mig utanför varje förbättring. Skulle jag för egen del vara djupt engagerad? Usch och bosch och bort med vidskeppelse. Vad en männ-

på. Den riktiga konsten kommer fram även om den utsätts för råheter. Egentligen är det bra om den hindras; det tvingar konstnärerna in i ekluten. Det är min paroll...»

Nu är tiden snart ute. Jag skrev ner allt sedan de gått. Har jag fuskat på uppsatsen nu? De skrev inte sina namn i besöksboken då de skulle gå. Den yngre hjälpte den äldre och skrev sedan en egen kråka precis likadan. Jag kunde inte tyda dem. Jag la till lite i början och drog ihop och därför står det Tralala i besöksboken.

Då de gick såg det ut som om den yngre uppslukades av den äldre. De dog in i varandra.

Två dagar senare kom prästen på besök under mitt skift. Han sa jag skulle sluta i kyrkan. Först misstänkte jag den äldre men jag förstod att det var den yngre som varit framme. Prästen sa att jag inte fick ändra värdefulla namn i besöksboken. Jag fick gräva gravar resten av sommaren.

5 minuter kvar: jag är kanske inte rädd för att få jobb sedan jag slutat skolan, det är jag nog inte, mer rädd blir jag när man tänker på vad människor gör och vad som kommer att hända med vår värld, ja du vet ju själv.

Nästa timma knatar jag runt i gymnastiksalen, på befallning.

Hälsningar
Mats SIA»

I gröna fasan hade Johan antecknat 9031. Den första siffran angav att han gjort 9 språkliga kommentarer i marginalen, den andra att ingen feltyp dominerade, den tredje att betyget på uppsatsen var lägst 3 och den fjärde siffran att han inte bedömde allmänna övningar nödvändiga för att utveckla de begynnande rörelserna i ett språk.

Fort. från s. 51

Noter:

1) Man vet numera att Euklides inte helt lyckades i detta uppsåt. Efter hand har man kunnat upptäcka en del logiska luckor i Euklides bevisföring; luckor som kunnat tätas först genom att antalet postulat (eller axiom som man numera säger) utökats. Moderna framställningar av Euklides geometri brukar utgå från ett tjugotal axiom. Ett stort namn på detta område var den tyske matematikern David Hilbert (1862 — 1943).

2) Denna sats gäller inte inom de s k elliptiska geometrierna. I dessa geometrier är triangelns vinkelsumma alltid större än 180 grader. Dessa geometrier är dock av senare datum och avser mer markant från den euklidiska än vad som var fallet med de första icke-euklidiska geometrierna.

BOKANMÄLNINGAR

Ansvariga:
Lars Andrée
Marianne Fors
Fridhemsgatan 46 B
852 42 SUNDSVALL

Ill.:Kaj Stuart-Beck

Jan-Åke Alvarsson.   R INDIANERNA D  SD  MDA? Nio önskade indianreportage från Latinamerika. 184 s. Libris 1981. Pris: ca 105:-

ISBN 91-7194-256-4

Runt om i vår värld lever människor som f  r s  rjer sig på vad naturen ger. Vi andra kallar dem primitiva. Med denna vår inställning är naturfolkens dagar räknade. Den innebär nämligen att vi anser v  rt h  gteknokratiska samhälle så överlägset och   umb  rligt att det inte finns plats för något annat.

Bengt Dagrin

Isaac Asimov. KATASTROF! 15 vägar till vår undergång.   vers. Roland Adlerberth. 346 s. Ordfront 1982. Pris: ca 145:-

ISBN 91-7324-1652

Det   r modernt med katastrofer. Även den kände science fictionf  rfattaren Asimov har nu ytttrat sig. Han har systematiserat tänkbara katastrofer och graderat dem i en skala från dem gällande universum som helhet ned till dem med verkn  ngarna begränsade till den mänskliga civilisationen. Entropins orubbliga mullvadsarbete, kollapsande stjärnor, sinande r  varutillg  nger, föroreningar i atmosfären — allt finns med och Asimov g  r noggrant   gemon möjligheterna och bedömer sannolikheten för att någon katastrof ska inträffa. Grundinställningen kan betecknas som reserverad optimism. Mänskligheten har resurser att   v  rja nästan alla tänkbara katastrofhot. Det   r svårare att tala om själva katastrofen   n om den utveckling som lett fram till den. Asimov har egentligen mer att berätta om de   ckekatastrofala epoker som föregått de stora utbrotten. Med den reservationen   r *Katastrof!* dock mycket läsvärd.

Kent Begler

En hyggligt givande skrift för den som något känner Beckets verk; f  r den som vill veta mer efter Stadsteaterns föreställning t.ex. Där finns också boken att köpa f  r facila 25:- mot 60:- i bokhandeln.

Stefan B  hm

Victoria Benedictsson. STORA BOKEN. Voly II. Dagbok 1884 — 1886. Red. och förord Christina S  blad. 423 s. Liber 1982. Pris: 106:- ISBN 91-38-90230-3

1800-talets främsta kvinnliga författare, Victoria Benedictsson, gjorde under de sex sista åren av sitt liv regelbundna dagboksanteckningar i en skrivbok som hon kallade *Stora Boken*.

Victoria Benedictsson använde *Stora Boken* på flera sätt. Hon skrev om sig själv och sitt förhållande till omvärlden; det kommer fram i hennes anteckningar att hon känner sig ensam och isolerad med sina annorlunda tankar, som lantbo men framför allt som kvinna, ekonomiskt och socialt beroende av den trettio   r äldre maken. Från 1884 fick hon dock en nära vän och f  rfattarkollega i Axel Lundegård.

Victoria Benedictsson utförde   cks   noggranna och sakliga studier över människorna och miljön omkring henne. Det materialet använde hon sedan till de berättelser hon skrev för publicering.

  sa Hammar

Beckets teater   r en samling texter om en av den moderna litteraturens och teaterns förgrundsgestalter. En liten antologi som väl egentligen bör ses som en uppf  rstad programskrift till Stockholms Stadsteaters lovordade föreställning av Beckets *Slutspelet*. Här finns en kärleksfull introduktion till Beckets författarskap av Magnus Hedlund, några infallsrika uppsatser om olika aspekter på Beckets verk av C.G. Bjurström och utländska storheter som Peter Brook, Jan Kott, Alain Robbe-Grillet m.fl., men   cks   snustorra texter som Horace Engdahls: *Mellan utplåning och musik*.

Per Bjurström, Gunnar Lindqvist, Agneta Börtz-Laine, Hans Holmgren. JOHN - BAUER. En konstnär och hans sagovärld. Ill. 192 s. Bra Böcker i samarbete med Nationalmuseum 1982. Pris: ca 185:-

ISBN 91-38-90217-6

Är det någon som befolkat våra skogar, så är det John Bauer. Trollen, som sprungna ur mossklädda stenar, den ljuva prinsessan Tuvstart speglade sig i skogstjärnen och lille Villavallaren blåsande i sitt horn.

John Bauer var en begåvad konstnär som fastnade i en genre, på både gott och ont. Hans illustrationer till sagoböckerna *Bland tomtar och troll* är i sitt slag oöverträffade och lever än i dag. Men själv ville han också vara »riktig» konstnär och syssla med monumentalmålningar.

Boken om John Bauer är en påkostad och heltäckande monografi. Här finns uppsatser om konstnären och om folksagornas form- och språk men framför allt finns här bilder, både skisser och färdiga teckningar och målningar, varav drygt 120 i färg. En given bok för alla trollsläskare.

Staffan Glassel

Nils Brunsson och Bengt Johannisson (red). LOKAL MOBILISERING. Om industriens kommunalpolitik och kommuners industripolitik. 240 s. Doxa ekonomi, Karlshamn 1983. Pris: ca 100:-

ISBN 91-578-0155-X

Under trycket från den växande arbetslösheten försöker nu kommunalpolitikerna lösa den ekonomiska krisen. Huvudmedlet är kommunalt engagemang i det enskilda näringslivet.

Lokal mobilisering vill stärka tendensen ytterligare. Slagorden är kommunal självutlåt, decentralisering och samförstånd. Med dem som utgångspunkt skall kommunala industribolag byggas upp för att ragga industrier, hyra ut lokaler till subventionerade hyror och genom (med privat kapital) samägda företag bygga upp referensanläggningar, utveckla nya produkter och göra varje kommun allt mer självständig ekonomiskt sett. Två saker förbiser i stort sett alla författarna: Krisen beror på frånvaro av marknad, inte brist på produkter och produktidéer, och kommunallagen måste medtads överträdas för att idéerna skall kunna förverkligas. När dessa fakta nonchaleras blir naturligtvis alla resonemang enkla att föra.

Björn Ericsson

Vladimir Bukovskij. RAPPORT FRÅN EN RYSK RESENÄR. Övers. Katarina Wahlgren. 194 s. Norstedis 1982. Pris: ca 94:-

ISBN 1-823102-0

Vladimir Bukovskij, som 1976 utväxlades mot den fängslade chilenske kommunistledaren Luis Corvalan och sedan dess är bosatt i Europa, redovisar i denna bok sina intryck av Väst- och Europa och sina tankar om det totalitära Sovjet.

Som f d förföljd »dissident» får Bukovskij möjlighet att stämma av sina förväntningar på Väst mot verkligheten. Skildringen är delvis intressant, iakttagelserna en blandning av träffsäkerhet och poänglöshet, dock genomgående välskrivet förmedlade.

Bukovskijs inställning till Sovjet är odelat fiendlig. Västvärlden skildras som både lyckliga och mänskligare, men också som omedvetet, alltför passivt i förhållandet till Sovjet. Bukovskijs politiska hemvist är svår att exakt fixera, men hans uttalanden har ibland härresande konservativ färg. Temperament och åsikter sparar han inte på. Sakligt sett verkar framställningen inte överallt förtroendeingivande.

Ulf Bergqvist

Heinrich Böll. VAD SKA DET VÁL BLI AV DEN POJKEN eller: NÅGONTING MED BÖCKER. Övers. Eva Liljegren. 87 s. Bonniers 1983. Pris: ca 79:-

ISBN 91-0-045760-4

Bölls självbiografiska skiss (huvudsakligen åren 1933 — 1937) publicerades först i Die Zeit (28 augusti 1981) för att sedan komma ut i bokform. Den försvarar nog hellre sin plats i en tidning, tidskrift eller antologi än som självständig bok. Det är bara ett fragment men som sådant självfallet av intresse. Vardagen i Tredje riket är för den populära ämne. De personliga glimtarna, sitt avståndstagande och sin »överlevnadsträning» formulerar Böll i sin sedvanliga (själv)ironiska och humoristiska och samtidigt precisa stil, och det gör texten på samma gång till ett avslöjande och engagerat antinazistiskt dokument. Det är tur att det blev »någonting med böcker» från hans hand (och hjärta). Det är synd att han inte åstadkom den »jättfamiljelunta» han på ett ställe ironiserar över.

Priset är oförsämrat.

Martin Grass

Marie Cardinal. MED ANDRA ORD. Övers. Britta Gröndahl. Efterskrift Annie Leclerc. 188 s. Trevi 1982. Pris: ca 96:-

ISBN 91-7160-626-2

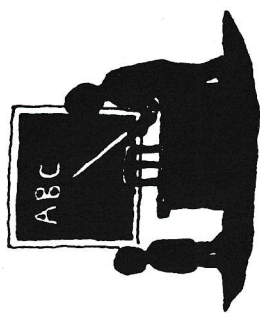
Marie Cardinal. MINA RÖTTERS LAND med I Moussias land av Bénédicte Ronfard. Övers. Britta Gröndahl. 159 s. Trevi 1982. Pris: ca 81:-

ISBN 91-7160-580-0

Marie Cardinal fick ett stort gensvar med sin bok *Orden som befriar*. För att svara på alla de frågor hon fick beslöt hon att ge ut en ny bok. Det blev *Med andra ord*, en bok uppbyggd kring samtal mellan Marie Cardinal och författaren Annie Leclerc. De båda kvinnorna talar om skrivandets lust och kamp, om kvinnans ofrihet, om människans reaktioner inför döden etc. Spörsmålen är nog så intressanta, men samtalen hettar aldrig riktigt till, engagerar inte.

Då lyckas Marie Cardinal bättre med att förmedla den igenkännandets glädje hon erfar vid återseendet av sitt uppväxtland, Algeriet. Efter 24 år i Frankrike får författaren på en resa till Algeriet. Resan beskrivs i *Mina rötters land*, en reseberättelse uppblandad med minnen från barndomstiden. Över boksidorna strömmar en mycket varm känsla för Algeriet, känslan av att ha kommit hem.

Birgitta Wallin

Cornelius Castoriadis. INFÖR KRIGET I, Realiteterna. Övers. Peter Einarsson. 240 s. Norstan 1982. Pris: ca 90:-

ISBN 91-7702-033-2

Utsökt! I *Inför kriget* kläs den ryska vapensmedjan av och räknas till sista tanken och roboten. Det är den bästa genomgången av de ryska rustningarna jag har sett. Ty Castoriadis går in grundligt — så grundligt ibland att läsningen blir tung — i detaljerna men med konsistens att det är endast striden som verkligt kan mäta Sovjets och USA:s militära kapacitet.

Castoriadis kommer i sin bok fram till en massiv underlägsenhet på alla punkter för väst. I Sovjet är 22 miljoner man direkt eller indirekt sysselsatta inom rustningsindustrin som tar 18 procent av landets BNP.

Castoriadis konstaterar i sin bok att Ryssland inte vill krig. Utan seger. Han oroas av västs handfallenhet inför den ryska imperialismen. Mer därom kommer till hösten i *Inför kriget II, frågorna*.

Nils Funcke

Julio Cortázar. DEN ANDRA HIMLEN och andra berättelser. Övers. och förord Henrik Broby. XIV + 253 s. Brombergs 1982. Pris: ca 92.-

ISBN 91-7608-110-9

Merparten av Cortázars sexton noveller, som hämtats ur författarens senaste samlingar bär mystikens prägel. Ät läsaren överläts att dra gränsen mellan illusion och verklighet. Enligt översättarens förord, en snabbkiss av Cortázars liv och verk, är detta helt avsiktligt. Så gör man det lätt för sig!

Bokens behållning är för mig tre berättelser; *De sjukas hälsa*, som visar det meningslösa (och omöjliga) i att blunda för verkligheten; *I Bobys namn*, som gläntar på förlåten till en 8-årigs drömvärld; men främst *Förtegen i fotspåren*, historien om hur sanningen undanträngs av karriärambitionen och vad som händer när denna lögn uppdagas i huvudpersonens medvetande.

Dennis Zackrisson

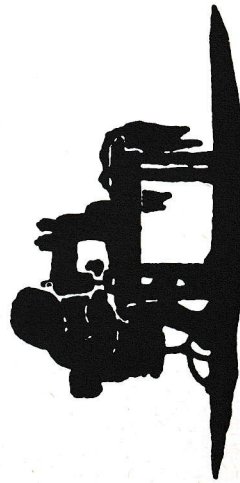
Haroldo Conti. MASCARO, den amerikanske jägaren. Övers. Gunnar Gällmo och Renate Sten. 276 s. Nordan 1982. Pris: ca 74.-

ISBN 91-7702-028-6

Mascaro symboliserar friheten, revolutionen. Han är den fritt kringvandrande jägaren som strövar genom Sydamerikas djungler redan före conquistadornas ankomst. I berättelsen är han sinnebild för konsten och det folkliga upproret. Följdriktigt är han därför Samhällets Fiende. Säkerhetsstyrkorna är ständigt på jakt efter honom men han gäcker dem, som en undflyende skugga. Myndigheterna anslår: »Varje uttryck för konstnärlig kallelse /.../ kommer att bestraffas». Romanens människor skapar sig denna förbjudna konstnärliga fristad i cirkusen. Där kan det Förbjudna spelas ut, och cirkusens lek blir till livets allvar.

Författaren skriver en tät, detaljrik prosa. I myllret av händelser och upptåg framstår hans humor och medkänsla med kontinentens folk som ett löfte; förändringen är nödvändig, framtiden möjlig.

Martin Landahl

EN ANNAN HISTORIA. Sju folkliga historier från Nils Månsson Mandelgren till Vilhelm Moberg. Redigering av redaktionen för historiska småskrifter utgivna av Ordfronts förlag och Arkivet för folks historia. 176 s. Ordfront 1982. Pris: ca 65.-

ISBN 91-7324-1679

Det var en utmärkt idé att samla dessa stimulerande och informativa uppsatser, försedda med en introduktion, fina illustrationer och läsiips. Sju »folkliga historier» presenteras: Nils Månsson Mandelgren (Bengt Jacobsson), August Strindberg (Janken Myrdal), Alfred Kämpe (Bo G Nilsson), Ossian Håkanson (Jane Cederqvist), Fabian Månsson (Per Nyström), Fredrik Ström (Ulf Palmenfelt) och Vilhelm Moberg (Eva Silven-Garnert). I inledningen (Lennart Lind, Janken Myrdal) görs ett försök att foga ihop dem till länkar »i en lång kedja» av historieforskare som tog parti för folket och dess »glömda», av den etablerade historieforskningen undanträngda, historia. Jag saknar i inledningen ett vidare perspektiv: Gräv-där-du-står-rörelsen där »folket» självt skriver sin — begränsade men samtidigt självmedvetna och exemplariska — historia hade exempelvis kunnat fogas in i kedjan.

Martin Grass

Anders Fryxell. BERÄTTELSE SVENSKA HISTORIEN. Urval och förord Axel Strindberg. Band 1. Från Ansgar t o m Erik XIV. 324 s. Band 2. Från Johan III t o m Gustaf II Adolf. 340 s. Gidlunds 1982. Pris: ca 140.-/del.

ISBN 91-7021-380-1

ISBN 91-7021-381-X

Mellan åren 1823 och 1879 skapade Fryxell sitt livsverk i 46 delar. Även den som tidigare bekantat sig med Fryxell kommer att vid läsningen av detta urval slås av hur starkt dessa berättelser blivit ett med genene mans syn på Sveriges historia. Jag vågar nog påstå att Fryxell trängt djupare ner i folksjelen än någon annan historiker.

Fryxell är den som banat vägen för den tradition av folkliga historiker som vi äger. Själva

befann han sig i intressanta skärningspunkter: Han var både progressiv skolman och präst, medlem av Svenska Akademien men ändå ingen »akademisk» historiker.

Det är utmärkt att många på detta sätt åter kan stifta bekantskap med Fryxell. Det är bara att hoppas att förlaget fortsätter och ger ut de viktigaste texterna kring hans omtvistade syn på enväldet, frihetstiden och det gustavianska tidevarvet.

Mats Miljand

Jan Garnert. KULTURHISTORIA FÖR SLÄKTORSKARE. Foto Dalarnas museum, Emigrantinstitutet m fl. 210 s. ICA 1982. Pris: ca 58.-

ISBN 91-534-0668-0

Kulturhistoria för släktforskare är framför allt en mycket konturfäst och vägvisande handledning för amatörforskare. Visserligen antyder titeln att den vänder sig till gruppen släktforskare men den särskilda knytningen ter sig snarast vilseledande (opportuna försäljnings-skäl?). Den kulturhistoriskt intresserade forskare som önskar nysta upp historien i ett avgränsat svenskt lokalsamhälle, med eller utan blickar åt släktforskning, har ovärderlig hjälp av denna skrift. Tipsen på källmaterial är vitt-förgrenade och görs dessutom direkt praktiskt tillgängliga genom hänvisningar samt förteckningar (med adress och tel) till aktuella arkiv och museer. Ett 20-sidigt kapitel ägnas åt en summarisk genomgång av litteratur på området, uppspaltat såväl landskaps- som ämnesvis. Jan Garnert är etnolog och bl a lärare i folklivsforskning i Stockholm samt redaktör för Svenskt biografiskt lexikon.

Anders Tidström

George Gissing. BRÖDSKRIVARGATAN. Övers Gemma Snellman. Efterord Ulf Brandell. 528 s. Trevi 1982. Pris: ca 96:- ISBN 91-7160-577-0

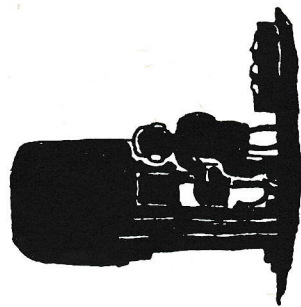
Att låta sitt författande styras av marknaden, skaffa sig de rätta kontakterna och gifta sig till god ekonomi. Eller våga anpassa sig och leva i armod och ensamhet. Sådant är det val Brödskrivargatans författare står inför.

Reardon söker hålla stånd mot anpassningen och går under i sitt motstånd. Milvain däremot väljer kompromiss och framgång och har säljbarheten som enda princip. Han åktar så småningom Reardons änka som genom ett familjeärv fått visst kapital.

Situationen för Londons författare vid 1800-talets slut är inte unik. Även här i Sverige år 1983 finns det vindflöjar som alltför gärna skriver vad som helst bara det kan pumpas ut på marknaden. Även här är kontakter i de rätta kretsarna mer eller mindre nödvändigt för framgång.

Gissings roman är otäckt aktuell.

Marianne Fors

Nadine Gordimer. JULYS FOLK. Övers. Else Lundgren. 205 s. Bonniers 1982. Pris: ca 94:- ISBN 91-0-045670-5

Naturligtvis kommer det sydafrikanska systemet att störtas. Naturligtvis vet också den vita sydafrikanska intelligentsian att detta är oundvikligt. Frågan om *när* och *hur* måste vara ständigt närvarande i det sydafrikanska samhället.

Nadine Gordimer, sydafrikansk författare, ofta nämnd som nobelpristagarkandidat, har förlagt handlingen i romanen *Julys folk* till denna omvälvnings nära framtid.

En liberal, vit arkitektfamilj flyr från Johannesburg till sin svarte tjänares hemby. July har varit hos dem i femton år, nu lever de plötsligt på hans villkor.

Romanen skildrar rollförskjutningarna mellan July och hans före detta arbetsgivare under några veckor då läget är oklart och ingen vet hur omvälvningen avlöper.

Det är en övertygande psykologisk studie av Sydafrika inifrån, men läs den helst på engelska, för den svenska översättningen är slarvig.

Eva Bäckstedt

Barbro Gustafsson. SOLDROTTNINGENS GUDSON. Berättelser och skådespel av Karin Boye. Teckningar och akvareller av Karin-Boye. 279 s. Zindermans 1982. Pris: ca 125:- ISBN 91-528-0381-3

Också i den här — tredje och avslutande — volymen i serien om Karin Boyes tidiga, ej förut publicerade, arbeten, återfinnes ett klart och tydligt embryo till det hon i sitt mogna författarskap med sådan hetta, frenesi och envishet skulle komma att dokumentera: sanningslidelsen, skönhetskravet, rättvisekampen, kärleksbehovet. Romantiskt, puerilt och ofullgånget, javisst — det vore väl egendomligt annars — men ändå förvånansvärt välutvecklat och nyanserat.

Det finns en genomgående linje redan här i det hon skriver, en kurs som i sin konsekventa raket avslöjar ett imponerande, kompromisslöst fasthållande vid budskapet.

För den som vill fördjupa kännedomen om den mycket komplexa personligheten Karin Boye, kan Barbro Gustafssons — även tekniskt sett förnämliga — trilogi rekommenderas.

Birger Andersson

Bo Gustafsson. MARX OCH MARXISMEN. 179 s. Gidlunds/Verdandi 1983. Pris: ca 79:- ISBN 91-7021-453-0

Boken har sex avdelningar. I de två första tecknas den tid som Karl Marx levde i och ett porträtt av vetenskapsmannen och familjefadern. I avsnittet »läran» refererar och diskuterar Gustafsson resultaten av Marx undersökningar och de teorier dessa ledde fram till. De tre avslutande avsnitten behandlar teoretiker och ledare efter Marx, inte minst med tanke på den splittring som råder inom arbetarrörelsen. Avslutningsvis försöker författaren redogöra för hur »marxismen» kan utvecklas, dess vederlagda teser etc. Mest uppseendeväckande är den gustafssonska tesen om »samverkan» som immanent i den marxiska metoden och ett av de grundläggande dragen i samfunden. Lika utmanande är författarens teser att socialdemokratin är en marxistisk rörelse och att Sverige har »utvecklats längre i socialistisk riktning än något annat känt nitida samhälle».

Åke Bergman

John Hackett. DET TOTALA KRIGET. En framtidshistoria. Övers. Paul Frisch. Ill. 472 s. Ordfront 1982. Pris: ca 140:-

ISBN 91-7324-1733

I sin andra bok om Tredje världskriget berättar general Hackett en »varnande saga» där tyngdpunkten mer ligger på politiska bakgrundsanalyser och vapenteknologins utveckling än skildringar av krigsförloppet.

Mycket har hänt sedan förra boken skrevs, exempelvis polenhändelserna, och här skildras även hur Sverige kan tänkas drås med i supermaktskonflikten. Detta är ingen undergångsprofetia, vilket titeln möjligen kan associera till. Kriget förs med alla slags vapen i Europa under en kort tid, augusti 1985, och slutar med två förödande kärnvapenattacker mot strategiska mål i väst respektive öst.

Hackett analyserar problemen som fredsörelsen skamligt tiger om: västsidans dåliga beredskap inför ett konventionellt krig och konflikutvecklingen i Tredje världen. Rusta mot konventionellt krig för att undvika kärnvapenkrig, är hans tes.

En rad experter har medverkat, bland andra dissidenten Bukovskij.

Jan Lidén

Stig Helling. NARKOTIKANS VÄGAR. Från producent till konsument. Ill. 144 s. Norstedts 1983. Pris: ca 79:-

ISBN 91-1-823411-9

Helling, psykologiforskare i Uppsala, ger här en intressant och kunnig analys av den illegala narkotikahandlingens villkor i Sydostasiens Gyllene triangel, Sydostasiens Gyllene halvmåne, Andernas sluttningar i Sydamerika samt av cannabisodlingen i Libanon och Marocko. Även amfetaminets spridning i Europa belyses. Slutkapitlet ägnas olika åtgärdsförslag.

Narkotikahandelns uppkomst är, menar författaren, nära förknippad med kolonisationen av de fyra huvudområdena. Där råder stor fattigdom, svag ekonomi och politisk instabilitet. Mönstret producent-uppköpare-transportör-syndikat är genomgående men styrkan hos de olika leden varierar efter lokala förutsättningar. Ständig skuldsättning gör fattigbörderna beroende av lokala köpmän, vilka jämte syndikaten bestämmer narkotikaodlarnas villkor.

Det tvärvetenskapliga perspektivet vidgar bokens användningsområde, stilen är föredömligt enkel och Helling har lyckats göra de stora linjerna tydliga i detta komplicerade spel.

Jan Lidén

Ulo Ignats. FOLKENS FÅNGELSE, Nationalistpolitiken i Sovjetunionen. 199 s. Ordfront 1982. Pris: ca 84:-

ISBN 91-7324-177-6

I Sovjet finns det cirka 130 olika nationer. Enligt Ignats försöker Sovjetstaten förryska alla nationer. Förryskningen sker genom att ryssar sätts på alla viktiga poster och att alla språk utom ryska förtrycks.

Ignats försvavar sin tes med hjälp av dokument från Sovjetstaten och den underjordiska oppositionen.

I bokens teoretiska och historiska bakgrundsmaterial hävdar Ignats att leninismen legitimerar Sovjets strävan efter världsherraväld och att Ryssland är en imperie-byggande nation.

Bengt-Olof Lindbergh

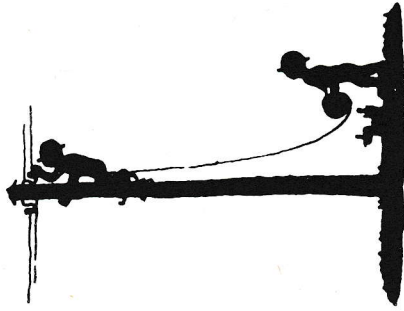
Arne Isacson. AKVARELL. En handbok. 106 s. Wahlström & Widstrand 1982. Pris: ca 155:-

ISBN 91-46-14-158-8

Handboken *Akvarell* borde ingå i den obligatoriska läskursen på de konstvetenskapliga institutionernas grundkurser därför att den förenar teori och teknik på ett meningsfullt och lättbegripligt sätt och därför att målaren, materialet och motivet tillmätts samma värde.

Nu är det naturligtvis inte bara konstvetare som kan ha glädje av Arne Isacsons bok. Vare sig du är amatörmålare, professionell konstnär eller konstintresserad i största allmänhet, kommer läsningen att fördjupa dina kunskaper och berika ditt seende. Klara besked ges om kvalitet både vad gäller färg, papper och penslar liksom hur olika uttryck kräver olika förfaringssätt. Du får också svar på vad som skiljer äldre akvarellteknik (t ex Anders Zorn) från de tekniker man idag experimenterar med på målarskolorna.

Lisen Hesser

Jevgenij Jevtusjenko. BÄRMARKER. Roman. Övers. Hans Björkegren. 308 s. Wahlström & Widstrand 1982. Pris: ca 140:-

ISBN 91-46-14117-0

Ett stort antal människor passerar revy i denna roman vars stoff är mycket olikartat och hämtas från skiftande miljöer och tider. I huvudsak kan man dock kanske se boken som en hälsning till författarens hembygd och dess människor — det mesta utspelas i trakterna kring hans hemstad.

Händelseförloppen vävs in i varandra på ett lösligt, lite konstruerat sätt. Boken är dock välskriven, berättandet levande. Samhällskritiken förefaller mig ärlig om än inte påfallande kontroversiell. Den moraliserande tonen i ett par berättelser förtar inte intrycket att Jevtusjenko också är en fin prosaförfattare.

Hur pass sann denna roman är som samtids-skildring är en omöjlig fråga för en utomstående. Dock är romanen rolig att läsa, ibland spännande. Till den klassiska ryska litteraturens verkliga höjder når den emellertid inte.

Ulf Bergqvist

Kurt Johansson. SVENSK RETORIK från Stockholms blodbad till Almedalen. 208 s. Norstedts 1983. Pris: ca 88:-

ISBN 91-1-823421-6

Kurt Johansson, docent i litteraturvetenskap i Uppsala, ger här en introduktion i den klassiska retorikens grundbegrepp. Det gör han med hjälp av konkreta exempel. Tyngdpunkten ligger på svensk retorik under 15- och 1600-talen. Gustav Vasas utnyttjande av Stockholms blodbad för att vinna legitimitet är ett exempel. Tal av Erik XIV och Gustav II Adolf analyseras också ingående. Mer översiktligt ges prov på talekonst från andra tider. I slutkapitlet visar författaren hur den klassiska retorikens principer utnyttjades av politikerna i Almedalsten sommaren 1982. Det tycks som retoriken förändrats mycket litet genom tiderna.

Christina Ericsson

JORDENS FOLK. SYDAMERIKA — ÖSTER OM ANDERNA. Huvudred. Tom Stacey. Bildred. Alexander Low. Övers. Lennart och Maud Dahl. 144 s. BonnierFakta 1981. Pris: ca 190:-

JORDENS FOLK. MEXICO OCH CENTRALAMERIKA. Huvudred. Tom Stacey. Bildred. Alexander Low. Övers. Lennart och Maud Dahl. 144 s. BonnierFakta 1981. Pris: ca 190:-

JORDENS FOLK. SOVJETUNIONEN — SIBIRIEN OCH MONGOLIET. Huvudred. Tom Stacey. Bildred. Alexander Low. Övers. Tor Molin. 144 s. BonnierFakta 1982. Pris: ca 180:-

ISBN 91-34-50015-4

Serien *Jordens Folk* ska fullbordad omfatta 18 delar. En jättesatsning värd allt beröm, trots vissa brister. Spaltutrymmet räcker till ex bara för en utförlig presentation av några folkslag, medan övriga får nöja sig med en kort notis. Vidare är den engelska originalupplagan från 1973, vilket innebär att vissa uppgifter i den svenska översättningen redan är inaktuella.

Men huvudintrycket är gott. De tre delar jag läst har hållit hög klass både text- och bildmässigt. Mycket värdefulla är de inledande och mer allmänt hållna artiklarna, vilka sammanfattar ger den nödvändiga historiska och sociala bakgrunden för förståelsen av folksituation. Detalj- och översiktskartor ger en bra uppfattning om folkskarnas hemvist och utbredning. Böckernas stora format gör att de förskklassiga bilderna, varav merparten i färg, kommer till sin rätt.

Med tanke på det dyrbara utförandet och på att en bildlös roman idag kostar nästan lika mycket är *Jordens Folk* väl värd sitt pris. Som för övrigt säkert varit betydligt högre om serien tryckts i Sverige och inte som nu i Italien.

Bengt Dagrin

Jo Langer. **FÅNGEN I SIN ÖVERTYGELSE.** Minnen från ett liv tillsammans med en god kommunist. Övers. Svante Hansson. 255 s. Askild & Kärnekull 1981. Pris: ca 105:-
ISBN 91-582-0241-2

Jo Langer flydde 1968 från Tjeckoslovakien till Sverige. I bagaget fanns en packe maskinskrivna ark, brev, tidningsurklipp, en dagbok mm. Detta material har Langer bearbetat och kompletterat till denna hennes första roman.

Titeln syftar på maken Oscar som förblev »fången i sin övertygelse» som »troende» kommunist, trots att han bl a fick avtjäna ett 10-årigt straff utdömt i samband med Slangskyprocessen i början av 50-talet. Under Oscars fängelsestid ställdes Jo ensam med två små barn, förlorade arbete, bostad och sina medborgerliga rättigheter. Hon blev alltmer skeptisk.

Skildringen av makarnas liv och fjärrande från varandra har blivit till ett fängslande och lärorikt drama om människors kamp om känslor, deras idéer och socialekonomiska verkligheter.

Pär Gustafsson

Nina Langlet. **KAOS I BUDAPEST.** Ill. 198 s. Harriers 1982. Pris: ca 88:-

ISBN 91-7068-167-8

Kaos i Budapest är avsedd som ett komplement till Valdemar Langlets bok *Verk och dagar i Budapest* där denne i historisk och politisk belysning skildrar händelserna i Ungern under andra världskriget.

Paret Langlet organiserade en omfattande humanitär verksamhet i Ungern efter att nazisterna ockuperat landet 1944 och i samarbete med de inhemska quislingarna iscensatt en omfattande terrorverksamhet. De arbetade under Svenska Röda Korset jämsides med Raoul Wallenberg.

I en samling episoder skildras det dramatiska och stundom livsfarliga arbetet med att rädda människor undan förintelsen. Tack vare makarna Langlets och deras medarbetares stora uppoffring kunde tiotusentals människor räddas. Berättelserna är mycket personligt skrivna, ibland blir det lite väl privat. Framför allt har Nina Langlet velat resa ett äreminne över sin bortgångne make.

Ann Christin Bohman

Ulf Lindquist. **KOMMUNALA BEFOGENHETER.** En redogörelse för kommuners och landstingskommuners allmänna befogenheter i rättspraxis. Bilaga 1977 års kommunallag med ändringar t o m 1981. Andra omarbetade upplagan. 277 s. Publica/Rätt och samhälle/Jurist-och Samhällsvetareförbundets Förlags AB, Uddevalla 1982. Pris: ca 125:-
ISBN 38-90049-1

Författaren, som ledde utredningen Kommunerna och näringslivet (SOU 1982:20), är tillsammans med Fritz Kaijer vår främste auktoritet på det kommunalrättsliga området. I föreliggande arbete redogör Linqvist för lagtexten och praxis med utförliga resonemang om klargöranden genom regeringsrättens utslag i en rad fall. Han markerar noggrant var rättsläget är oklart och var klara principer fastslagits. Till bokens övriga förtjänster hör de bilagda lagtexterna och den rättsfallsföreteckning med vars hjälp var och en snabbt kan leta sig fram till sitt problem.

Per Ericson

Harry Järv. **FENIX.** Tidskrift för humanism. Ill. Nr 1/2. Årgång 1. 160 s. Atlantis 1983. Lösnummerpris 25:-, dubbelnummer 50:-. Prenumerationspris 125:-

ISSN 0280-8617

Harry Järv. **ENFALD ELLER MÅNGFALD.** Om tolerans och toleransgränser. Ill. 284 s. Atlantis 1983. Pris: ca 115:-
ISBN 91-7486-264-2

Järv var redaktör med frihetliga förtecken för tidskrifterna Horisont och Radix. Med ett 1981 beryktat gräl med Bo Cavefors lämnade han Radix. Så står nu *Fenix* fram.

Fenix förutsätts utkomma med 8 nr/år om sammanlagt 640 sidor. Inte bara omfång även form och innehåll överensstämmer väl med gamla Radix; således i huvudsak traditionell akademisk något tungfotad europeisk humanism.

I detta första nummer är Erland Lagerth troligen »holistiska» uppsats *Fysik, dialektik, humanism* undantaget, medan Rolf Lindbergs föga upphetsande men läsvärda *Den vetenskapliga världsbildens uppkomst* är regel.

I *Enfald eller mångfald* har Järv samlat es-säer, i huvudsak ur Radix. Han bygger idéhistoriskt ur sekler en grund för diskussionen om »tolerans och toleransgränser». Han bygger bra, det är god läsning. Från denna grund iakt-tar han Sverige idag och ser underhållnings-väld i TV, ett njuget kulturråd, ett kläfngrigt

Barnfilmråd osv. Det är så förtvivlat vänstergångse.

Järv skriver: »Strindberg var en god men opålitlig samhällskritiker». Järv är pålitlig.

Bertil Jonsson
Hans Lagerberg. **HOLGER NILSSON BARA RESER.** 313 s. Barrikaden 1982. Pris: ca 117:-
ISBN 91-7712-001-9

Holger Nilsson bara reser är en inbillnings- eller bildningsresa i Nils Holgerssons efterföljd. Anslaget är dock annorlunda. Sonsonen, pysslingen Holger, reser inte tryggt genom Selma Lagerlöfs strävsamma pastorat, utan genom ett kaotiskt nutida klassamhälle befolkat med allsköns fifflare.

Holgers förvirring tilltar i takt med de härresande äventyr han upplever tillsammans med sitt minst sagt brokiga resällskap. Huvudfrågan är: Vad hindrar oss från att växa? Lagerberg antyder en räkka orsaker som exempelvis miljöförstöring, korruption, kärnkraft, »multisar» och provar att foga samman pusslet till en tes om kapitalismens elände.

Lovvärt, men de poänger han kniper i sina demaskeringsförsök är väl enkla och endimensionella.

Detta gör romanen rörig och hindrar den originella berättartekniken från att växa.

Holger Nilsson lyfter alls icke som genom brottsromanen *Saknar bildning*.

Trygve Lundh

Walter Ljungquist. DAM I SVART. 78 s. Janus 1983. Pris: ca 42:-

ISBN 91-85986-09-7

Ljungquists berättelse handlar om en kvinna på den småländska landsbygden på 1800-talet. I sin ungdom har hon varit gift med en mycket äldre man men samtidigt varit förälskad i sin nästan jämnåriga styvson. Mannens och senare styvsonens död gav i bygden upphov till ryktet att hon skulle ha bragt mannen om livet. Hon isoleras fullständigt av grannarna och den enda mänskliga kontakten hon har är berättarjaget Felix och dennes mormor. I samtalet med dessa två personer öppnar hon sig och säger »att kärlek under alla omständigheter är ett öde som rättfärdigar allt» trots det höga priset hon fått betala.

Novellen är mycket fästämnd och tänkvärd.
Hans-Magnus Meincke

Ivar Lo-Johansson. TRÖSKELN. Memoarer från 30-talet. 440 s. Bonniers 1982. Pris: ca 140:-

ISBN 91-0-045582-2

»Vanligt folk såg i språket rätt och slätt ett kommunikationsmedel. Man betjänade sig av språket när man stod i handelsbon och behövde precisera hur mycket ost eller korv man ville köpa och det inte räckte med att bara peka på varorna.» Det är fruktbart. 1930-talet blev för Ivar Lo-Johansson etableringstid. Då utkommer hans första stora romaner och han tar ställning till konstnärliga och politiska problem. Vid samma tid inleds hans relativa isolering. »För att skriva om ett kollektiv krävdes ensamhet. För att skildra massan måste man vara för sig själv.» Fejder, politiska händelser och författarporträtt karaktäriseras snabbt. Ivar Lo noterar t ex hur lång en människa är. Mycket givande är hans möte med Aksel Sandemose. Det återställer proportionerna i läsningen.

Lars Andrée

Jette Lundbo Levy. DEN DUBBLA BLICKEN. Om att beskriva kvinnor. Ideologi och estetik i Victoria Benedictssons författarskap. Övers Ann-Marie Seeberg. 181 s. Hammarström och Åberg 1982. Pris: ca 78:-

ISBN 91-7638-028-9

Victoria Benedictsson. DEN BERGTAGNA OCH ANDRA BERÄTTELSE. Förord Ebba Witt-Brattström. 208 s. Hammarström och Åberg 1982. Pris: ca 50:-

ISBN 91-7638-040-8

Victoria Benedictsson skrev om kvinnor och skapande, säger Jette Lundbo Levy. Victoria Benedictsson såg klart vad som förkrympte henne som kvinna, men lyckades inte hitta uttrycksformer för detta i sina noveller och romaner. Lundo Levy försöker ta reda på varför.

En del av svaret blir, att det att uppfattas både som kvinna och intellektuell, skapande människa, var så utopiskt i 1880-talets Sverige att det helt enkelt inge gick att beskriva.

Lundo Levy använder novellsamlingen *Den bergtagna* som utgångspunkt för mycket av sitt resonemang. Samlingen är ett urval ur Ernst Ahlgrens samlade skrifter (Ernst Ahlgren var Benedictssons författarpseudonym). Den omspanner tio år av hennes författarskap, börjar i en romantisk, följetongsinspirerad stil men övergår så småningom till psykologisk realism. Hennes senare produktion sammanförde henne därmed med det Unga Sverige, 1880-talets radikal-liberala författare.

I novellsamlingen finns också ett utmärkt förord av Ebba Witt-Brattström, där Lundbo Levys bok presenteras och sammanfattas klart och tydligt.

Åsa Hammar

Göran Lundin. DEN SVARTE GENERALEN. En historisk roman om Toussaint Louverture. 302 s. Ordfront 1982. Pris: ca 120:-

ISBN 91-7324-176-8

Under 1700-talets senare del börjar det feodala godsägarsystemet i den franska kolonin Saint Domingue att vackla. Som en konsekvens av det brutala förtryck den vita överklassen utövar utbryter allmänt slavuppror.

I spetsen står Toussaint Louverture, den svarte generalen. Han för med sina män krig mot de europeiska kolonialmakterna. Louverture inspireras av de revolutionära idéerna från Frankrike men får se idealen om frihet, broderskap och jämlikhet svikas av de nya ledarna. 1804 utropas den fria republiken Haiti men Louverture slutar sina dagar i en fransk fångelsehålla förrädd av sina egna.

Lundin har skrivit en bok om samerna i Sverige men detta är hans skönlitterära debut. Den har vissa svagheter men rekommenderas för historiskt intresserade. Lundin ger en realistisk och spännande beskrivning av detta försummade område i historien.

Ann Christin Bohman

Franz Mehring. KARL MARX. Hans livs historia. Inledn. Bo Gustafsson. Övers. Ture Nerman. Textgranskn. Ruth Bohman. 768 s. Gidlunds 1983. Pris: ca 100:-

ISBN 91-7021-454-9

I inledningen till *Karl Marx* presenterar Bo Gustafsson författaren och resonerar om dennes värdering av några betydelsefulla gestalter, bl a Ferdinand Lassalle. Därpå följer Mehrings korta förord och så huvudverket, hans biografi över Karl Marx från 1918. Om den är inte mycket mer att säga än att den i allt väsentligt fortfarande är huvudverket, också om enskilda värderingar och bedömningar, se t ex Gustafssons anmärkningar beträffande Lassalle, är diskutabla. Översättningen är Ture Nermans, men har reviderats av Ruth Bohman, vilket bl a innebär att notapparaten har övertagits från en tysk utgåva, inte gjorts speciellt för svensk publik.

Åke Bergman

Björn Meidal. FRÅN PROFET TILL FOLKTRIBUN. Strindberg och Strindbergsfejden 1910-12. Ill. med foton. Abstract, Notes and Summary in English. 412 s. Tiden 1982. Pris: ca 160:-

ISBN 91-550-2695-8

Meidal lägger i *Från profet till folktribun* Strindbergs religiösa uppfattningar under införperioden vid sidan av hans religion under Strindbergsfejden. Detta låter sig göras och ger en hopar intressanta iakttagelser. Innebörden i Strindbergs närmande till arbetarrörelsen blir tydligare. Också hans förhållande till etablissemanget klargörs. Strindbergs »återinträde» i debatten är komplicerat.

Jämväl!

Nu låter sig inte Strindberg till fullo infogas i en religiös syntes. Meidal tvingas tona ner viktiga av *Götiska rummen* (tafatt kartlagd av Edqvist) hamnar utanför. I stället för att vaska fram sen religion i Strindbergsfejden bör man lägga den vid sidan av Röda rummet-tiden och politisera den nödvändiga införsvandringen. Då framträder en annan Strindberg.

Meidals avhandling är mycket viktig, rolig och lättläst.

Lars Andrée

Ngugi wa Thiong'o. **DJÄVULEN PÅ KORSET.** Övers. Alexander Muigai. 275 s. Corona 1982. Pris: ca 94:-

ISBN 91-564-0938-9

»Imperialister, Kenya är inte ert hem/Packa era saker/Den rätte ägaren har kommit tillbaka.« Så sjöng man under frihetskampen i Kenya. Men nu har inhemska herrar tagit imperialisternas plats. Förhållandet är detsamma som före självständigheten; de som har pengarna har makten. Det är bara så mycket svårare att genomskåda eftersom ledarna är svarta och talar landets egna språk, fastän de bryter svårt på engelska.

Denna roman handlar om de nya herrarna, tjuvarna som författaren, med ett satiriskt grepp, låter tävla i »nutida stöld och rån». Dessa är identiska med djävulen som bygger sitt helvete på jorden. Här skildras också hur de vanliga människorna drabbas och hur, till sist, det blir nödvändigt att på nytt ta upp kampen mot korruption och inhemsk »kolonialism».

Martin Landahl

Thomas Nydahl. **MÄLMÖ BLUES.** Ill. Leif Nelson. 64 s. Rallaros 1983. Pris: ca 48:-
ISBN 91-85650-20-X

Malmö blues är en tunn, liten volym om kampen för drömmar, idéer och människovärde, mycket fint illustrerad av Leif Nelson.

Nydahl har slipat av lite på sin tidigare rätt fyrkantiga poetik och skriver här en följsamare, stramare vers, men med hetta och bitsheten i behåll.

Tillsammans med en del plattare, prosapoetiska notiser står rader som glimmar av tro, intensitet och kampvilja även i de mörkaste bluesackorden. Och det gör att samlingen som helhet bär, bär ganska långt. Om Thomas Nydahl: Det djupnar! Och se på bilderna!

»Sakta vandrade jag
genom sjuttioalets
förgiftade vardagar
Dikter föddes i mörker
och talade med nya ord»

Trygve Lundh

Karl Molin. **HEMMAKRIGET.** Om den svenska krigsmaktens åtgärder mot kommunister under andra världskriget. Ill. 279 s. Tiden 1983. Pris: ca 110:-

ISBN 91-550-2785-7

Uppsalahistorikern Karl Molin har fortsatt sin forskning om Sverige under andra världskriget. I sitt nya arbete kompletterar han tidigare material om den svenska krigsmaktens och regeringens åtgärder mot dåvarande SKP och partiets medlemmar. Till hjälp har han haft hemligt material ur säkerhetstjänstens arkiv. Han har också intervjuat personer som krigsplacerats vid arbetskompanierna.

Särskilt intressant blir hans arbete när han reser och försöker besvara frågan: Höll den svenska demokratin på att begå självmord av fruktan för döden?

Med den allt påtagligare krigsriskan i tankarna och regeringens förvirrade hållning i freds- och försvarsfrågor blir kunskaper om vårt agerande under förra världskriget betydelsefulla. Det gäller att känna igen tecknen. Läs därför *Hemmakriget*!

Matz Davidsson

Horst E Richter. **ALLA TALADE OM FRED.** Övers. Fredrik Sjögren. 227 s. Norstedts 1983. Pris: ca 88:-

ISBN 91-1-824631-1

En av den västtyska fredsörelsens profeter har översatts till svenska. Hans pacifistiska budskap och ensidiga inriktning på kärnvapen är tröttnande.

Men huvudparten av hans bok är en fyndig och uppslagsrik fiktiv framtidskildring om världen efter det stora kärnvapenkriget. CIA och KGB har gemensamt under decennierna planerat detta kollektiva självmord. Utomjordiska betraktare försöker att rekonstruera händelseförloppet och drivkrafterna bakom.

Denna framtidsvision är varken särskilt trolig eller förnuftig, eftersom Richter helt bortser från kriget som en möjlighet att skaffa politiska fördelar.

Teoretiskt kan visionerna tyckas möjliga och det skadar knappast att läsa boken. Gissningsvis dyker den upp som slagträ i »fredsdiskussionen».

Matz Davidsson

John M Roberts. **ALLEMANS VÄRLDSHISTORIA.** Del 5 En enda värld. Del 6 Europa träder fram. Del 7 Imperiernas tid. Del 8 Tiden efter 1914. Sven Ekman (7-8). 128 s/del (del 8 144 s). Liber 1982. Pris: ca 95:-/del

ISBN 91-38-05614-3 (hela serien)

ISBN 91-38-04411-0

ISBN 91-38-04412-9

ISBN 91-38-04413-7

ISBN 91-38-04414-5

I ett välillustrerat verk förs historien från omkring år 1500 till nutiden. Européernas och deras efterkommandes uppstigande till historiens drivkrafter står i centrum för ett arbete som i sin mästerliga koncentration av ett måhända ogripbart stoff för tankarna till något av vår tids allra bästa illustrerade uppslagsverk. Men visst måste man ge sina barn kompletterande utbildning och bibliotekarierna bör läsa på.

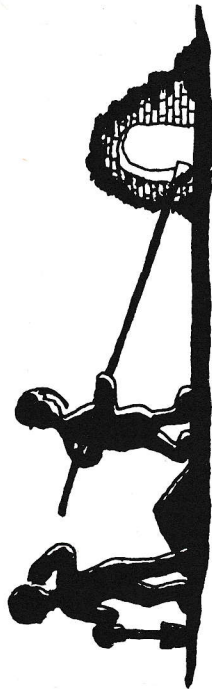
Här är nu de fyra senare delarna från upptäcktsfärderna och den vetenskapliga revolutionen som ändrade den upplysta människans världsbild lika radikalt som de vetenskapliga och politiska detonationerna i våra dagar. Imperierna: det brittiska med sin sol som aldrig gick ner, det expansiva Ryssland, och Japan, Tyskland och Frankrike. Samt naturligtvis USA:s härjningar i Syd- och Mellanamerika. Men var finns här de nationella frihetskrigen, var finns t ex Zapata?

Facktermen *imperialism* används, men dess innebörd lämnas oförklarad: monopolen, föreningen av bank- och industrikapital, kapitalexporten, de rika makternas uppdelning av världen. Rikedomarna från de förtryckta nationerna som i imperialiststaterna skapade (realistiskt färgad) intressegemenskap mellan de undertryckta klasserna och deras herrar. Imperialismen som krigsorsak poängteras dock, och nazisternas politik — det understyks — fick tyskarna att känna stolthet över sig själva. Men Hitlers »hat mot judarna» som orsak till utrotningpolitiken? Stackars läsare som försöker begripa!

Siwe Raadik

Pär Rådström. ATT KOMMA HEM. 77 s. Janus Tidskrift och Förlag 1982. Pris: ca 35:- ISBN 91-85986-06-2

Det lilla förlaget Janus har gett ut 10 noveller av Pär Rådström, samtliga skrivna mellan 1947 och 1960. (Rådström avled 1963, endast 38 år gammal). Ingen av novellerna är tidigare utgiven i bokform, utan har lästs upp i radio eller publicerats i dagspressen. Jag hade inte tidigare läst något av Rådström — kanske typiskt för min generation — man jag var nyfiken på honom som en av de k f emtiotalersfattarna.

Här och var i novellerna skymtar en träffsaker satir över företeelser »i tiden», och en ironisk humor som gör dem lättlästa. Men efter att ha läst texten vila ett tag märker jag att den inte satt några djupare spår hos mig, och inte heller hjälpt mig se 50-talet så mycket klarare. Kanske är det fel inkörspår till Rådströms författarskap?

Birgitta Mauritz

Isaac Bashevis Singer. EN DAG FULL AV GLÄDJE. Övers. Märten Edlund. 179 s. Brombergs 1982. Pris: ca 90:-

ISBN 91-7608-161-3

Den lille Isaac Singer växte upp vid Krochmalnagatan i Warszawa. Det var en bullrig gata, fylld av doften från nybakat bröd och av vinden från Pragaskogen. Mjölkutöraren rullade förbi med sin kärra, tvätterskan gick digande under tvättsäcken, värdiga rabbiner

med långa tinningslockar diskuterade teologiska spörsmål medan gatpojkar jagades av arga portvakter.

Skildringen genomsyras av den judiska religionen med dess högtider och festligheter. Faderen var rabbin och Isaac gick i Cheder-skola och läste de heliga skrifterna.

Detta är inte någon av Singers tyngst vägarde böcker. Men det är ett tjugo små självbiografiska historier presenterade med en mästares berättarglädje. En bok som kan ge »en dag full av glädje».

Staffan Glassel

Lasse Strömstedt. I FÄNGELSE. Mitt liv. Del 2. 238 s. Hammarström & Åberg 1982. Pris: ca 105:-

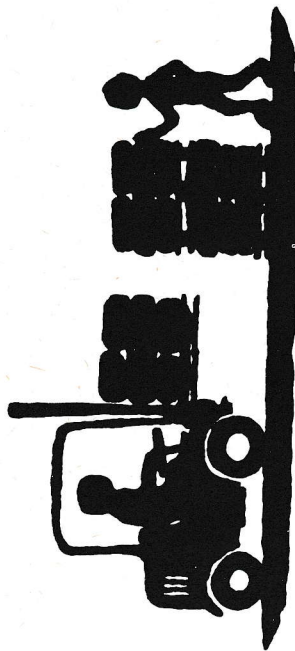
ISBN 91-7638-039-4

Gå i fängelse! hette första delen av Lasse Strömstedts självbiografi. Andra delen, *I fängelse* skildrar tiden från 1952 till 1971, tjugo års vistelse i olika fängelser, avbruten av otaliga rymningar med vidhängande brottslighet och så småningom knarkande.

Lasse Strömstedt är anhängare av idén att var och en måste ta ansvar för sitt eget liv och sina egna handlingar. Självbiografien är också välgörande fri från bortförklaringar. Men några förklaringar får man inte heller, dessvärre.

Ändå ger boken ett porträtt av en människa som lever bara i nuet, en för vilken vare sig framtiden eller det förflutna är något att fästa sig vid. Dessutom ger den interiorer från miljöer som de flesta av oss — lyckligtvis — slipper bekanta oss med.

Eva Bäckstedt

Gösta Söderlund. SLUTLIKVID. 235 s. LT 1982. Pris: ca 110:-

ISBN 91-36-01969-0

Slutlikvid är delvis en återblick på Söderlunds journalistverksamhet som började på 30-talet. Han har varit verksam inom A-pressen i många årtionden tills han bröt med socialdemokratian 1972.

I boken kommenterar Söderlund den socialdemokratiska pressens gamla dilemma: Motsättningen mellan propaganda och nyhetsförmedling.

Han porträtterar också ett antal personer som den ofrivillige strejkledaren från Sundsvallsstrejken, Isak Boström, och hans motpol Curry Treffenberg. Senare följer några skildringar av ledande personer ur svensk fackföreningsrörelse och socialdemokrati som Gunnar Sträng, Arne Geijer, Olof Palme m fl. Till sist intervjuar han familjen Fäldin hemma i Ås.

Gösta Söderlund är ingen stor stjärna i journalistvärlden men han har försökt hävda en hederlig linje, även om han tvingades simma motströms.

Boken är illustrerad med fotografier och försedd med personregister.

Hans-Magnus Meincke

Villy Sörensen. VAR DAGS VÅDER. Övers. Urban Andersson. Omslag Peller Lindberg. 161 s. Atlantis 1982. Pris: ca 86:-

ISBN 91-7486-255-3

Författaren presenterar här från den 19 juni till den 29 oktober 1979 gjorda, speciella dagboksanteckningar.

Som aktiv i den offentliga debatten har han upplevt »hur världen blir full av tomma ord», och hur man »kan bli så upptagen av den härskande omänskligheten att man efter hand glömmar sin egen mänsklighet ...»

Det är för att motverka sitt eget avtrubbande som Sörensen provar den här sortens terapi. Utkasten och tankefragmenten är i många fall träffande.

»En huvudorsak till krig är att det inte förs fred.»

Eller:

»Det händer att jag drömmer om faror som man inte kan minnas med förståndet i behåll som man måste minnas för att rädda förståndet.»

Sörensens bok är läsvärd.

Birger Andersson

Jan Erik Vold. ENTUSIASTISKA ESSÄER. Urval och övers. Bo Ejeby. Förford Inge Knuts-son. Ill. 255 s. Bokförlaget Korpen 1982. Pris ca 78:-

ISBN 91-7374-037-3

Här presenteras ett urval ur *Entusiastiske essays. Klippbok 1960-75* (Gyldendal 1976). Den svenska utgåvan innehåller dessutom ett kapitel ur *Det norske syndromet* från 1980, samt tre essäer som inte publicerats i bokform tidigare.

Vold visar en ovanlig bredd och öppenhet i sin kritiska gärning. Han omfattar med oförställd förtjusning både Samuel Beckett och Alf Prøysen. Vidare presenterar Vold flera nord-amerikanska, norska och svenska poeter, t ex William Carlos Williams, Olav H Hauge och Tomas Tranströmer.

Genomgående i Volds texter är hans kritik mot idealism och symbolism i poesin och litteraturen. Vold värnar om det vardagliga, livets grundläggande glädjeämnen. Hans förhållningssätt sammanfattas i Olav H Hauges sentens »Det går an att leva i vardagen också». Volds kritiska essäer är spännande läsning.

Håkan Andersson

Olle Törnquist. MARXISTISK BARLAST. Varför misslyckades världens tredje största kommunistparti? De indonesiska kommunisternas strategiska problem 1952-1965 och konsekvenser för gängse teorier om kampen i tredje världen. 342 s. Symposium 1982. Pris: ca 120:-

ISBN 91-7696-015-3

Olle Törnquist försöker förklara varför Indonesiens kommunistiska parti krossades och en halv miljon människor mördades under några månader 1965-66. Hans tes är att »internationell kommunistisk marxism» inte kan användas för att förstå utvecklingen i tredje världen efter andra världskriget. Partiet stupade på teorin, inte på praktiken. Törnquist vill utveckla nya strategier, där de stora bonderevolutionernas tid är förbi och klasskampen inom statsapparaten hård och skoningslös.

Mao Tsetung påpekade att marxismen handlar om att utgå »från objektiva fakta, inte från abstrakta definitioner». Världen förändras och marxismen är inte en dogm. Utifrån Törnquists samlade fakta drar jag själv slutsatsen att det katastrofala nederlaget främst måste sökas i partiets oförmåga att hålla kontakt med landsbygdens befolkning och att utan skygglappar analysera de verkliga förhållandena på denna landsbygd.

Anders Sundelin

